

Τά Νέα Έλληνικά στή Μέση Έκπαίδευση

συζητούν:

Τάκης Καρβέλης
Λουκάς Κούσουλας
Χριστόφορος Μηλιώνης
Μαθητές

- Οί ποιητικοί δρόμοι στή μουσική του Μάνου Λοΐζου
- Ζάν Πιαζέ, Η κοινωνικοποίηση τής ατομικής νοημοσύνης
- Ο Αντόρνο και ή σύγχρονη αστική κοινωνία
- Μάρκες, Γιά τή μετάφραση
- Διαγωνισμός ποίησης

Πεζογραφία ● Ποίηση ● Βιβλιοκριτική
Εικαστικά ● Θέατρο

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΕΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση Τέχνης, Κριτικής
καί Κοινωνικού Προβληματισμού

Στενών Πόρτας 20, Αθήνα (508)
Τηλ. 7234122

ΕΚΔΟΣΗ:

Κ.Γ. Παπαγεωργίου
Στενών Πόρτας 20, Αθήνα (508)

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Κώστας Γουλιάμος
Άλέξης Ζήρας
Αίμη Μπακούρου
Κώστας Γ. Παπαγεωργίου
Κατερίνα Πλασσαρά
Σπύρος Τσακνιάς

Φωτοστοιχειοθεσία-Εκτύπωση:

Γ. Λεοντακιανόκος και Υιοί
Δουκίσσης Πλακεντίας 31 (Χαλάνδρι)
Τηλ. 68.12.366

Αναπαραγωγή φιλμ:
Αντώνης Σωτηρόπουλος

Κάθε ένυπόγραφο άρθρο εκφράζει
τήν προσωπική άποψη του συγγραφέα του

Έξαμ. 500 δραχ. — Έτήσια 1.000 δραχ.
Έτήσια Όργανισμών Τραπεζών κλπ.
2.500 δραχ.

Έξωτερικού

Έξαμ. 700 δραχ.
Έτήσια 1.400 δραχ.

Γιά φοιτητές:

Έξαμ. 400 δραχ. — Έτήσια 800 δραχ.
Έμβάσματα — έπιταγές — συνεργασίες,
έντυπα:

Κ.Γ. Παπαγεωργίου,
Στενών Πόρτας 20, Αθήνα (508)

Τιμή τεύχους: 80 δραχ.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

Περιοδικό «Διαβάζω»
Όμηρου 34, τηλ. 36.40.488

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑ

Έκδόσεις «ΟΔΥΣΣΕΑΣ»

Σόλωνος 116 Αθήνα, τηλ. 36.19.724

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΟΚΟΛΗ

Γραβιάς 10-12, τηλ. 3605520

Κυκλοφορεί

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΡΓΥΡΙΟΥ

Η πρώτη
μεταπολεμική γενιά
άπό τή σειρά
«Έλληνική ποίηση»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άλκηστις Σουλογιάννη, <i>Ποιητικοί δρόμοι στή μουσική του Μάνου Λοΐζου</i>	3
Τρεις Ρουμάνοι ποιητές (Π. Στόικα, Σ. Α. Ντόινας, Ι. Ρομάνεσκου)	4
Ζάν Πιαζέ, <i>Η κοινωνικοποίηση τής άτομικης νοημοσύνης</i>	6
Άλμπέρτο Μοράβια, <i>Ένα συστατικό γράμμα (διήγημα)</i> ..	7
Άμαλία Τσακνιά, <i>Δύο ποιήματα</i>	8
Γκαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες, <i>Κατ' αρχήν για εύχαρίστηση</i>	10
Γ. Ζαμιάτιν, <i>Τό αύριο</i>	11
Τά Νέα Έλληνικά στή Μέση Έκπαίδευση (έρευνα)	12
Θεόδωρος Γεωργίου, <i>Ο Άντόρνο για τή σύγχρονη άστική κοινωνία</i>	17
Ρούλα Κακλαμανάκη, <i>Δύο ποιήματα</i>	18
Γιάννης Χρυσούλης, <i>Τό τζούκ-μπόξ (μονόπρακτο)</i>	19
Λευτέρης Κυπραΐος: <i>Γιά τόν Έπιστάτη του Χ. Πίντερ (Θεατρική κριτική)</i>	20
Άντα Κάτουλα, <i>Εικαστικά</i>	20
Γιά τό βιβλίο γράφουν: Σπύρος Τσακνιάς, <i>Πορεία αντίστροφη</i> Άντρέας Σκαμπαρδώνης, <i>Ποίηση και Πολιτική</i> και Β. Καλαμαράς	21-24
Νίκος Λάζαρης, <i>Δύο ποιήματα</i>	23
Νάσα Παταπίου, <i>Η κλίμακα του Ιωάννη Σιναΐτη (ποίημα)</i>	24
Σχόλια	24

**ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ · ΠΟΙΗΣΗ
ΘΕΑΤΡΟ · ΔΟΚΙΜΙΟ
ΝΕΑ ΣΕΙΡΑ**

Έτοιμάζονται - Νοέμβριος 1982

11. Λουκάς Κούσουλας * Τό Βουνό (πεζογραφία)
12. Γιώργος Μαρκόπουλος * Οί Πυροτεχνουργοί (ποίηση)
13. Πέτρος Τατσόπουλος * Τό Παισιπόνο (πεζογραφία)
14. Σοφοκλής Νάσκος * Ο Γάμος - Τό Σαββατοκύριακο - ή Μοιχεία (θέατρο)
15. Νανά Ήσαφα * Συναισθηση Λήθης (ποίηση)
16. Φίλιππος Δρακονταειδής * Πρός Όφρύνιο (πεζογραφία)
17. Φαίδων Ταμβακάκης * Εύμορφία (πεζογραφία)

 1 Πεζογραφία	 4 Δοκίμιο
 2 Δοκίμιο	 5 Θέατρο
 3 Πεζογραφία	 6 Ποίηση
 7 Θέατρο	 8 Ποίηση
 9 Ποίηση	 10 Πεζογραφία

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» Ι.Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε.
Σόλωνος 60 · Αθήνα 135 · Τηλ. 3615077

Ποιητικοί δρόμοι στή μουσική του Μάνου Λοΐζου

Ο Μάνος Λοΐζος σε νεαρή ηλικία.

*Άχ, κτρινάκι μου καλό
μιά δαγκωνίτσα γέλιο σου
(Μάρω Λήμνου, Τό νεκροταφείο ελεφάντων)*

Ο ίδιος αναγνώριζε τη συμβολή των ποιητών στην προσωπική του πορεία μέσα στο χώρο του νεοελληνικού τραγουδιού (βλ. σημειώμα του στο εξώφυλλο του δίσκου *Τά τραγούδια του δρόμου*).

Και βέβαια, ήταν η λαϊκή ποίηση του Λευτέρη Παπαδόπουλου στις συλλογές: *Ο σταθμός, Νάχαμε-τί νάχαμε, Θαλασσογραφίες, Τά τραγούδια του δρόμου, Γιά μιά μέρα ζωής*, που καλύπτει όλα τα μεγάλα πράγματα του καθημερινού κόσμου. Ο χώρος της αγάπης: ο καημός του έρωτα, ή ταβέρνα-καταφυγή στην απογοήτευση, ο λαϊκός άντρας, ο ξενιτεμένος που περιμένει τό γράμμα που δέν έρχεται, ή προδομένη αγάπη και ή τρυφερή έκφραση της αγάπης σάν ακρογιαλί, σάν παιδική γιορτή, σάν δικοπο μαχαίρι, σάν πουλί, σάν ελαφίνα, σά μηλιά, σάν κλαράκι κερασιάς. Ο χώρος του θανάτου: αυτός που πέθανε στον πόλεμο, αυτός που δέ χώραγε στό σοκάκι, τό φονικό — τό αίμα γαρούφαλλο — τό δάκρυ ποτάμι. Ο χώρος της θάλασσας: τό δελφίνι (=ή έλευθερία), ή γοργόνα (=δ έρωτας), τό ναύαγιο — τελευταίο μήνυμα τό μπουκάλι στή θάλασσα, οί πειρατές (=δ άπόλυτος χωρίς συμβιβασμούς και συνθήκες κόσμος), τά ψαροκάικα, τό γέρικο καράβι (=τό πέραςμα της ζωής), τό βουλιαγμένο καράβι (=τό τελείωμα της ζωής). Τό λαϊκό καφενείο: στό λιμάνι, τόπος χωρισμού· στήν πόλη, μιά λύση για τήν πλήξη όπου περιμένουμε τή σωτηρία που δέν έρχεται. Τό ναούρισμα: κεντημένη σέλα άλόγου, φεγγάρι, πέλαγος, άσημοπίστολα, σταυρός, δικοπο μαχαίρι — βεβαιότητα για τό μέλλον στή λαϊκή συνείδηση. Τό μοιρολόι: μιλά ο νεκρός, όπως και στή δημοτική -λαϊκή παράδοση- τά στοιχεία: κορμάκι, χῶμα, φίλοι, μάνα, ψηλά βουνά που ραγίζουν, χαμπέρι, καημός, λαχτάρα να κρύψει τό πικρό μαντάτο από αυτήν που αγάπησε. Η πολιτική διάσταση: τό τραγούδι του ληστή (=δ έλεύθερος) με τό μάτι στήν πλάτη (=τό μάτι

που βλέπει προς τά πίσω —δσα δέν βλέπουν τά μάτια στό πρόσωπο— τήν αλήθεια), τό τραγούδι της φυλακής (κοιμένοι οί δρόμοι της λευτεριάς), οί προδομένοι, τά συρματοπλέγματα, ο πόλεμος (ζητούμε χειροπιαστές αποδείξεις για τή συμφορά δίπλα μας), ή λαϊκή αντίληψη για τή λευτεριά (Καραϊσκάκης, Θεοδωράκης, μπουζούκι, Μακρυγιάννης, Θεόφιλος).

Άλκηστις Σουλογιάννη

Η μουσική του Μάνου Λοΐζου (στό έξής Μ.Λ.) καλύπτει μιά πολύμορφη έκταση που όρίζεται από συντεταγμένες όπως: λαϊκά θέματα σε ρυθμούς μινόρε, μπαλάντες, τρυφερό ναούρισμα, πικρό μοιρολόι, χαρούμενα τραγούδια της παρέας και του γλεντιού, και φτάνει σε έκφραση ύψηλης δημιουργίας στό *Σεβάχ τό θαλασσινό*. Έδῶ, ο στίχος, ή μουσική, και κυρίως ή συγκλονιστική έρμηνεία του ίδιου του Μ. Λ. κάνουν τό τραγούδι να ξεπερνά τό χαρακτήρα της σύγχρονης μπαλάντας και να συγκαταλέγεται πιά ανάμεσα στα κλασικά κομμάτια της μουσικής θαλασσογραφίας όλων των εποχών.

Τό ύφος του Γιάννη Νεγρεπόντη στα δύο ποιήματα *Τ' άκορντεόν* και *3ος Παγκόσμιος* της συλλογής *Τά τραγούδια του δρόμου* και στα *Νέγρικα*, είναι έντελῶς διαφορετικό. Η ρεαλιστική, πολιτικοποιημένη γραφή στα δύο πρώτα, παραπέμπει στό κλίμα του Brecht. Τό άκορντεόν (=ιδεολογία) στήν ύπηρεσία της αντίστασης, οί χωρίς πολιτική συνείδηση λαοί όργανα πολέμου-καταστροφής στα χέρια των μεγάλων οικονομικών συμφερόντων.

Άπό τήν άλλη μεριά, ο κόσμος των νέγρων: ο νέγρος ζωγράφος που αυτοκτόνησε, ο νέγρος κορνετίστας που βρέθηκε σκοτωμένος στό χαντάκι, ο άσπρος ρατσισμός, οί ένωμένοι άσπροι και νέ-

γροι εργάτες, ο νέγρος στρατιώτης, ο νέγρος όργανο στα χέρια των άσπρων, ή νέγρα πόρνη, ο νέγρος δικαστής που πρόδωσε τή φυλή του. Μπαίνει τό πρόβλημα της θέσης των νέγρων μέσα στον κόσμο των άσπρων. Προέκταση: τό πρόβλημα της θέσης των κοινωνικών υποομάδων στον κόσμο της καθεστηκυίας τάξης. Παρά τό στρατευμένο χαρακτήρα τους, τά κείμενα είναι λυρικά και αφήνουν έντονη τήν αίσθηση πίκρας και καλυμμένης όργης. Η μουσική του Μ.Λ. στα *Νέγρικα* είναι αναντίρρητο τεκμήριο της ικανότητάς του για πλήρη διαφοροποίηση ύφους (μπλούζ, πιανόλα). Η *πόρνη ή Τζέην* παραπέμπει στήν άναλογία Brecht-Kurt Weil.

Ο δίσκος *Κάτω από ένα κουνουπίδι* είναι έργο για παιδιά. Ο Μ.Λ. μελοποίησε έννιά από τά δεκαπέντε ποιήματα του Νεγρεπόντη, που άποτελούν συλλογή με τον ίδιο τίτλο. Έχουν ύφος παραμυθιού με καθημερινές αλήθειες: τό μυρμηγκάκι, τή γή, τον παιδικό έρωτα, τά σύννεφα στή λίμνη, τό μεθυσμένο παπί, τό δειλινό, τό σαμιαμίδι που σκεφτόταν τήν επιβίωσή του κάτω από τό κουνουπίδι, τήν οικογένεια, τό σπουργίτι. Και έχουν ύφος σοβαρό, γιατί για τά παιδιά ο Νεγρεπόντης γράφει σοβαρά πράγματα.

Στή συλλογή *Τά τραγούδια μας*, ο Φώντας Λάδης δίνει κείμενα με έντονα πολιτικοποιημένο χαρακτήρα. Η σκληρή ζωή της εργατιάς, οί αντίποδες άπεργοί - άπεργοσπάστες, ή πολιτικοποίηση - πολιτική ένταξη του εργατή, ή μετανάστευση, ή άνεργία. Η γλώσσα είναι σκληρή και πικρή.

Αντίθετα, μιά συγκρατημένη αισιοδοξία μέσα στήν ασάφεια και τήν ανασφάλεια, διαφαίνεται στα δύο κείμενα *Ένα καρότσι* και *Η μέρα εκείνη δέ θ' άργήσει*, στή συλλογή *Γιά μιά μέρα ζωής*. Στο πρώτο, ο κόσμος πορεύεται με καλές και με κακές μέρες. Η εικόνα είναι σημαδιακή: τό καρότσι μπορεί να κουβαλά ληστή στή λαμητόμο, ή δῶρα

φτωχών στή ρήγισσα, ή χόρτα στό παζάρι. Τό δεύτερο ποίημα είναι για τίς καλές μέρες που θά έρθουν και θά φέρουν τή λήθη για τά περασμένα. Τό κλειδί κρύβεται στους τελευταίους στίχους: τό κνηνημένο πουλί που παραδέρνει ανάμεσα άνατολή και δύση.

Τά κείμενα του Δημήτρη Χριστοδούλου στή συλλογή *Καλημέρα ήλιε*, χαρακτηρίζονται από συμβολισμό και άφαίρεση, και γυρίζουν γύρω από τον κεντρικό άξονα ήλιος= προοπτική ζωής. Πέρα άπ' αυτό, υπάρχουν τά ειδικότερα θέματα: ο έρωτικός χωρισμός, τό κοινωνικό αδιέξοδο, ή αισιοδοξία της ζωής (*Μιά καλημέρα*), ή πρωτομαγιά όρόσημο προσωπικής και πολιτικής ζωής (κλειδί ή φράση: άς μήν είχες τόσα λάθη), μοναξιά μέσα στό πλήθος - άπουσία διαλόγου, ξενιτεία - μοναξιά - αυτός που μένει τελευταίος, ή ώρα του θανάτου (τό άσπρο και τό μαύρο πανί), ή ανθρώπινη θυσία (ή παλιά πληγή της γής : ο καιρός που πάντοτε άργεί).

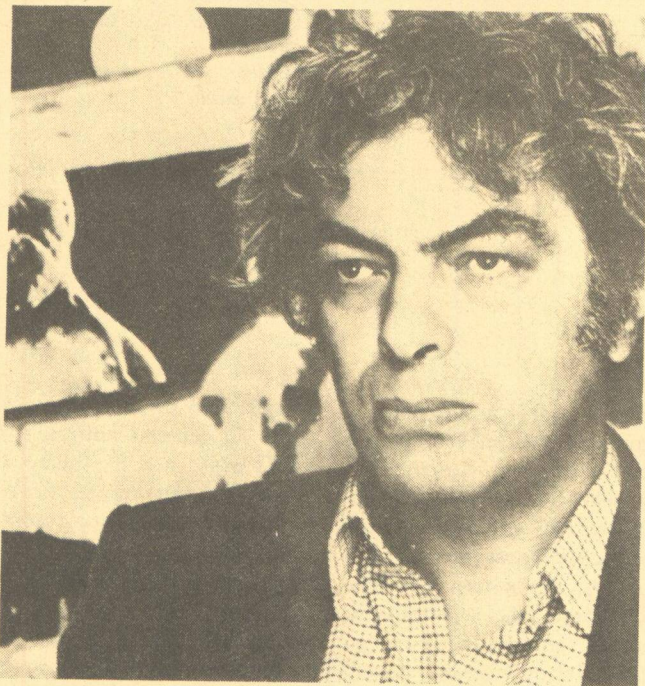
Η παρουσία του Μανώλη Ρασούλη στή μουσική του Μ. Λ. έχει δύο όψεις. Τά ποιήματα στή συλλογή *Τά τραγούδια της Χαρούλας*, είναι κείμενα λαϊκά. Έχουμε τό τρίπτυχο γύφτισσα - έρωτας - μοίρα που όρίζουν τή ζωή στή λαϊκή συνείδηση, τό μπαγαλά (=ή λαϊκή μουσική) σάν ολοκλήρωση της δημιουργίας του κόσμου, τό φευγάτο έρωτα που αφήνει ζωπίσω του θυμητάρια, τό φαντάρο που φεύγει από τό στρατόνα (=περιορισμός) με φορητό (=δποιοδήποτε μέσο - τρόπο) προς τήν πόλη (=τή θεωρούμε έλευθερία) όπου ξυπνούν οί καημοί (=διάψευση όνειρων) που πνίγει στό ταβερνάκι (=καταφυγή, ο κόσμος της ψευδαίσθησης, ή εύκολη λύση). Και βέβαια, έχουμε τήν εικόνα του επαναστάτη όλων των εποχών.

Τά δύο ποιήματα στή συλλογή *Γιά μιά μέρα ζωής*, *Η μπαλάντα της νοικοκυράς* και *Ντύθηκες Μακρυγιάννης τίς άποκρίες*, αφήνουν τήν αίσθηση της πικρής είρω-

νείας. 'Από τή μιὰ μεριά, είναι ή άλλοτριωμένη ζωή τής γυναίκας μέ τά διαψευσμένα όνειρα (πού πέφτουν στή χύτρα) καί τή μοναξιά στήν πλήρη ολοκλήρωσή της μέσα στήν οικογένεια — ανατριχιαστική διαπίστωση: τό έπος τής κουζίνας. 'Από τήν άλλη, όλοι οί όραματισμοί τής ζωής μας εκπίπτουν σέ καθημερινές συνήθειες (χαμαιλέοντας - όδηγητές) καί μόνο κάτω από τό ένδυμα του ήρωα (Μακρυγιάννης) τολμάμε νά πούμε μερικές αλήθειες — σέ ώρες όπου συγχωροούνται τά πάντα ('Αποκριές).

Στά πρώτα χρόνια δουλειάς του Μ. Α. (1962-'63), βρίσκονται κείμενα τής Μάρως Λήμνου: *Πρωτομαγιά, 'Ο ένας πλάι στον άλλον, Έλα κι απόψε συντροφιά, Νύχτα μικρή άρχόντισσα.*

Η Πρωτομαγιά, πολιτική γραφή μέ στίχο γυναικείο (ή μάνα, ή γέννα, ή ξερή γή), χαρακτηρίστηκε από τό Γκάτσο σάν πρωτοποριακό τραγούδι. Κι έδω ή πρωτομαγιά, πηγή κουράγιου καί έλπίδας, συνδυάζεται μέ τήν έκφραση ζωής. *Ο ένας πλάι στον άλλον* είναι κοινωνικό τραγούδι, του καημού, στο ύφος Κώστα Βάρναλη. Τά δύο τελευταία είναι έρωτικά τραγούδια, μέ διάχυτη τήν αίσθηση τρυφεράδας.

Τό χειμώνα 1963-'64, ό Μ. Α. έγραψε μουσική επάνω σέ δύο ποιήματα τής Κωστούλας Μητροπούλου: *Ο δρόμος καί 'Ο στρατιώτης*. Είναι πολιτικά ποιήματα πού ανήκουν σ' ένα ευρύτερο σύνολο κειμένων τής Κ. Μητροπούλου (τό μυθιστόρημα *Εκτέλεση* 1966, καί οί συλλογές διηγημάτων *Πολιτεία χωρίς ήρωες* 1964, *Πρόσωπα καί φιγούρες* 1963, *Η κατάθεση* 1973), μέ κοινό χαρακτηριστικό τήν επιχειρούμενη απομυθοποίηση καθιερωμένων έννοιων, σάν τήν επίσημη, επιβεβλημένη ιστορία ή τά κρατούντα στο στρατό. Έτσι, στο πρώτο ποίημα είναι τά παιδιά (άγνή - πρωτογενής πρόθεση) πού γράφουν τήν ιστορία στους τοίχους (ή πραγματική ιστορία) στο δεύτερο, ό άπλός στατιώτης πού δέν έγινε ποτέ ήρωας, γιατί τά ισχύοντα δέν ήταν στά μέτρα του καί γιατί δέν είχε πού νά άκουμπήσει (δέν του 'γραψε ποτέ κανείς).

Δύο λυρικά κείμενα μέ έντονη τήν αίσθηση ότι τελικά κάτι ξέφυγε, κάτι δέν πρόλαβε νά γίνει, είναι του Federico Garcia Lorca, σέ μετάφραση Νίκου Γκάτσου *Τό τραγούδι του δρόμου*, στή συλλογή *Τά τραγούδια του δρόμου*, καί του Τάσου Λειβαδίτη *Γερνάς καί σκοτεινιάζει* στή συλλογή *Γιά μιá μέρα ζωής*.

Στό κείμενο του Lorca, τά όνειρα χάνονται στον κουρνιαχτό του δρόμου (ή φτηνή καθημερινότητα) καί ό θάνατος είναι διάχυτος (πόλεμος, σκοτωμένο περιστέρι, κυνήγι), αλλά στήν άκρη μιá έλπίδα (ό καιρός άνοίγει).

Στό κείμενο του Τάσου Λειβαδίτη, όσο ν' άρχίσουμε τή ζωή, διαπιστώνου-

με ότι «πιά δέν είναι γυρισμός» καί φτάνει ένα νεκρό σπουργίτι (ένα τίποτα) νά μās κάνει νά πονάμε (υπόμνηση του προσωπικού μας θανάτου).

Άφισα για τό τέλος τά κείμενα του ίδιου του Μάνου Λοΐζου. Είναι κείμενα όχι περίπλοκα από ύφολογική άποψη, πυκνά, παράλληλη έκφραση τής πολυσήμαντης προσωπικότητας του Μ. Α. Τρυφερά, του καημού, πολιτικά, μέ πικρή σάτιρα.

Όποιος δει τό παλληκάρι, στή συλλογή *Ο σταθμός*. Είναι κείμενο λαϊκό, έρωτικό. Θέμα του ό έρωτικός χωρισμός. Σχήματα άπλά: δάκρυα πού κυλούν πάνω στο σεντόνι, φωνή μέσα στα ξεμεράματα, κλειστό παράθυρο, αλλά καί έντεχνα: ματωμένο βράδυ, μαραμένο όνειρο.

Ο μέρμηγκας καί Τσέ, στή συλλογή *Τά τραγούδια του δρόμου*. Καί τά δύο είναι έντονα πολιτικά κείμενα. Στο πρώτο, ό ήγεμόνας (μέρμηγκας κουτσός - περιορισμένων δυνατοτήτων) έξουσιάζει - περιφρονεί τό τυφλά πειθήνιο πλήθος, πού όμως κάποια στιγμή άποκτά πολιτική - κοινωνική συνείδηση, καί μαζί τήν ανεξαρτησία του. Στο δεύτερο, ή παράνομη κυκλοφορία (οί δύο πόλοι: φοιτη-

τές — χαφιές) τής φωτογραφίας του Τσέ Γκεβέρα παραπέμπει στους καιρούς μέ τήν τρομοκρατία (ή άνοιξη πού ματώνει) καί τήν παραβίαση τής προσωπικής έλευθερίας (ό άνθρωπος μέ τίς μπότες).

Ποιος τό ξέρει καί Καλημέρα ήλιε, στή συλλογή *Καλημέρα ήλιε*. Τό πρώτο είναι λυρικό τραγούδι, πικρά τρυφερό, για τήν ανθρώπινη νύχτα (καημός - νυχτέρι), τή μοναξιά (τά λόγια πού έγιναν παγωμένα δάκρυα καί σιωπή), τό άδιέξοδο (άπουσία φωτός). Τό δεύτερο πού ό Μ.Α. έγραψε μαζί μέ τόν Δημήτρη Χριστοδούλου, είναι συμβολικό τραγούδι (θέλησε πολιτική διάσταση;), αισιόδοξο, μέ κύριο άξονα τόν ήλιο (οί έλπίδες, οί καλύτερες μέρες), πού θά τόν κρατήσουμε μέ τό νταούλι καί τό ζουρνά (=ό λαός), πάνω στίς στέγες τών σπιτιών καί μέσα στίς καρδιές μας (=όλος ό κόσμος).

Σ' άκολουθώ καί Τό σήριαλ, στή συλλογή *Γιά μιá μέρα ζωής*. Είναι κείμενα έρωτικά. Στο πρώτο — ύφος άφοπλιστικά τρυφερό — διαφαίνεται ό φόβος τής μοναξιάς μέσα σ' αυτή τήν έρωτική ταύτιση. Έντελώς ανθρώπινες λεπτομέρειες: τό λακάκι στο λαιμό, τό διφραγκάκι στήν τσέπη. Έντελως αισθαντικές λεπτομέρειες: περπάτησε με μέσ στο μαγικό σου τό βυθό, σ' άκολουθώ σ' άγγίζω καί πονάω. Καί τό δεύτερο, παρά τά σχήματα του συρμού καί τής καθημερινότητας (σήριαλ, άστυνομία, ΙΧ, πιστόλι, άναχώρηση του πρωταγωνιστή = χωρισμός), αφήνει νά φανεί μιá αίσθηση τρυφεράδας (παιδικά σχέδια) καί ή ανάγκη για τήν προσδοκία τής επιστροφής.

Τρεῖς

ΠΕΤΡΕ ΣΤΟΪΚΑ

Ο Πέτρε Στοϊκά γεννήθηκε τό 1931. Τέλειωσε τή Φιλοσοφική Σχολή του Βουκουρεστίου καί για ένα χρονικό διάστημα εργάστηκε ως συντάκτης στο λογοτεχνικό περιοδικό «Secolul XX». Πρωτοεμφανίζεται στα Ρουμανικά Γράμματα μέ ποιήματα στο περιοδικό «Steaca», τό 1957, καί τόν ίδιο χρόνο εκδίδεται ή πρώτη ποιητική συλλογή του «Ποιήματα». Μετά ακολουθούν: «Χιλιομετρικές πέτρες» (1963), «Θαύματα» (1966), «Μιά κασέτα μέ φρίδια» (1970), «Άγνές μελαγχολίες» (1969), «Άλλα ποιήματα» (1968), «Ήρεμη άρχαιολογία» (1968), «Τ' ώρολόγι» (1970), «Ή ψυχή τών άντικειμένων» (1972), «Ή γιαγιά κάθεται στήν πολυθρόνα» (1972), «Παραστάσεις τής φύσης» (1971), «Ο πρό πολλού διαβάτης» (1975), «Μετεωρολογική πρόγνωση» (1980), «Πλημμυρισμένος από δόξα» (1981).

Ίδου

Γέρος καί ξεχασμένος πιά
άκούω τούς τυφλοπόντικες
νά μου τραγουδοῦν ρομάντζες
κάτω άπ' τήν πόρτα
άγάπησα μ' άγάπησε
μπαίνει λίγο φώς χωλαίνοντας
έπιθεωρώ τίς φρέσκιες τσουκνίδες
κοιτώ τό ρολόγι ίδου δέν θά ξαναϋπάρξω πιά.

Έσās όμως

Τή στιγμή πού στήν κουζίνα καθαρίζω πατάτες
σκέφτομαι τή δόξα όλων τών ήμερών μου
έξω βρέχει πατροπαράδοτα
βρέχει άκριβώς όπως τότε
πού ό Ναπολέων φτάρνισε για τελευταία φορά
ένω έσās τούς όκνηρούς δέν τούς νοιάζει.

Σέ άλλην οδό

Μήν ένοχλεισθε
έγώ είμαι γέρος καί κατοικώ σέ άλλη οδό
μήν ξαναενοχλεισθε
ένας καρχαρίας - ή βότκα
μου ήπιε τ' όνομά μου καί τή ζωή
ποιόν μπορώ πιά νά παρεμποδίσω;

Έτσι δά, αφήστε μου τή χάρη
ήσυχα νά χασμουριέμαι
δίπλα στή ράβδο τής δόξας.

Για τό δικαίωμα νά μιλάς άνοιχτά

Έγώ, ό άδελφωμένος μέ τή δόξα, έγώ ό τιμημένος
μέ τίς επιθυμίες υπόταξης τής εποχής
ό συμμετέχων σέ τόσους άγώνες
για πλήρη έλευθερία όλων τών τρωκτικών
στρατευμένων για τήν καταστροφή τής φιλοσοφίας του
πράσινου
σ' αυτήν τή χειμερινή τερπνή νύχτα
κοιτάζω τή σκόνη πού μου διαβάζει τά απομνημονεύματα
άλλά μέ παίρνει ό ύπνος καί όνειρευόμαι κάτι τρομακτικό
τούτη τή φορά για τό δικαίωμα νά πεις άνοιχτά.
όχι καί όχι στο σκάφανδρο πού κατεβαίνει βιαστικά.

Σοβαρό έπικό ποίημα

Ο παπούς μου είχε
τά πιό όμορφα μουστάκια του κόσμου
κι όμως τό σκάφος Titanic βυθίστηκε

Ρουμάνοι ποιητές

ΣΤΕΦΑΝ ΑΟΥΓΚΟΥΣΤΙΝ ΝΤΟΪΝΑΣ

Ο Στέφαν Άουγκουστίν Ντοϊνάς γεννήθηκε τό 1922. Είναι απόφοιτος τής Φιλοσοφικής Σχολής του Κλούζ και σήμερα είναι συντάκτης τής γνωστής λογοτεχνικής επιθεώρησης «Secolul XX»

Έχουνε εκδοθεί οι ποιητικές συλλογές του: «Τό βιβλίο τής παλίρροιας» (1964), «Ο άνθρωπος μέ τόν διαβήτη» (1966), «Η φυλή του Λαοκόοντα» (1967), «Υποστάσεις» (1968), (Βραβείο τής Ένωσης τών Συγγραφέων και Βραβείο τής Ρουμανικής Ακαδημίας), «Alter Ego» (1970), «Τί μου συνέβη μέ δύο λέξεις» (1972), «Ποιήματα» (1973), «Τά άλογα στη βροχή» (1974), «Παπίρους» (1974), «Οί διακριτικές εποχές του χρόνου» (1975), «Ποιητικό αλφάβητο» (1978), κ.λπ. Από τά δοκίμιά του σημειώνουμε: «Τό φανάρι του Διογένη» (1970), «Ποίηση και ποιητική μόδα» (1972), «Ο Όρφέας και ό πειρασμός του πραγματικού» (1974), «Η ανάγνωση τής ποίησης» (1981).

Νεκρή φύση

Τά φρούτα σ' αυτόν τόν πίνακα είναι ένα αντίο.

(Στό τραπέζι τά ρυτιδωμένα αντίγραφα
ξερηκώνουν στον άέρα άρωματισμένα μαντίλια).

Γαλάζιο, πράσινο, θά κάψουν
τίς πόλεις που επιθυμούν τήν ανάδειξή τους,
θά υποκινήσουν πολλούς έρωτες: μιά μορφή
άκόμα άνώριμη θά θέλξει
μύωπες ναύτες,
ουδέτερους λόρδους, καθηγητές κουζίνας,
παιδιά που νομίζουν πως υπάρχουν δίσκοι.

(Στό τραπέζι, σε παλιές προθεσμίες
ξανά θά πλεύσουν γλυκά μαντίλια - ω, μιμήσεις
στις έφτά ή ώρα ό δειπνος ψαρωνιών...)

Αυτά στον τόπου όπου μεγαλώνουν μαγνήτες
δέν μπορούν να εξατλήσουν τήν παρθενιά τους.

Έγώ και οι άρχαίοι Έλληνες

Ξανάπλασα από μάρμαρο, και μετά
φυσώντας, ξανάπλασα από κρέας τά χέρια τής Άφροδίτης,
ή άνάσα της μέ δρόσισε πραγματικά:
ξεπέρασα, περπατώντας, σ' έναν δρόμο υπαίθρου
έκείνη τή χελώνα που κρατούσε
άλυσοδεμένο τόν Άχιλλέα, τελικά, νίκησα
τόν Χείρωνα στην έξυπνάδα και
τόν Όρφέα στον άγώνα τών γνήσιων ήχων.
Άλλ' άχ! δέν μπόρεσα να κερδίσω
τή σιδερένια πεποίθηση, πως όλα αυτά
είναι πραγματοποιήσιμα...

Έγώ και οι άρχαίοι Έλληνες
κάπως άλλιως ζούμε τήν κόλαση.

ΙΟΑΝΙΝΤ ΡΟΜΑΝΕΣΚΟΥ

Γεννήθηκε τό 1937. Απόφοιτος τής Φιλοσοφικής Σχολής, ό Ιοανίντ Ρομανέσκου είναι σήμερα ένας από τούς γνωστούς ποιητές τής Ρουμανίας. Έχει δημοσιεύσει 11 συλλογές ποιημάτων, μεταξύ τών οποίων: «Σέ μοναξιά οι δύο» (1966), «Η ποίηση του φωτός» (1968), «Χρωματική διάχυση» (1969), «Εύνοια» (1972), «Ποιήματα» (1971), «Ποιητής τών γιγάντων» (1973), «Λάβα» (1974), «Η ενέργεια του όνειρου», «Τό άγριο τριαντάφυλλο» (1978).

Η άνάσταση

Όταν ξυπνήσαμε κοιτούσαμε ό ένας τόν άλλον
υποπεύοντας, κάτι ανεξήγητο να
επιπλέει γύρω σαν μιά άπειλή,
όνόματα σκαμένα πολύ βαθιά
στη μνήμη ενός άλλου κόσμου
γίναν οι άνθρωποι που τόσο άγάπησα

τί καιρός να 'ταν; ποιό να 'ταν οι άθωοι
που 'θελαν να δοϋν τόν Ίσκιο τής πυραμίδας;
άπ' όλο τό γραπτό έργο του κόσμου
οί ειδικοί συγκράτησαν μόνο μερικούς αριθμούς

και εκ νέου κοιμήθηκα—
ένας μεμψίμοιρος ήλιος φώτιζε
τό άγαλμα τής άνδρείας σε μιά παλιά Ινδική αγορά.

Έπίτιμος πολίτης

Ένα πρωινό του Όκτώβρη μέ τόν ουρανό άκάθαρτο
σαν τούς τοίχους μιάς φυλακής, τή μέρα που συμπλήρωσα
σαράντα χρόνια: έφτά χιλιάδες άσπρες νύχτες,
χτύπησε τήν πόρτα μου ένας χωρικός δικός μας
που εύτυχώς μ' αναγνώρισε (ένδειξη πως μετά από λίγο καιρό
θά γινόμεν φάντασμα).

έρχόταν εκπροσωπώντας τή γή εκείνη
τήν όποία έγώ, ό τελευταίος του γένους μου,
και νεκρός θά διαπεράσω τραγουδώντας

καθήσαμε σα γύρω σε φωτιά
και για πολύ μιλήσαμε για τή βροχή
για τούς βλαστούς και τήν πολιτική

άφου ήπιαμε άπ' τό κρασί μου και τό κρασί του
μέ ρώτησε γιατί μέ φωνάζουνε Άκάκι Άκακιέβιτς
όπως άκουσε κάποιον να μέ φωνάζει

άπό κείνες τίς έφτά χιλιάδες άσπρες νύχτες
δέ θυμήθηκα παρά μόνο πως στα έλληνικά
άκακία σημαίνει καλοσύνη

και έφυγε μέ τήν πεποίθηση πως είμαι ένας
άπό τούς επίτιμους πολίτες τής πόλης

Ἡ κοινωνικοποίηση τῆς ἀτομικῆς νοημοσύνης

Τό ἀνθρώπινο ὄν ἀπό τή γέννησή του εἶναι βυθισμένο σ' ἕνα κοινωνικό περιβάλλον, τό ὁποῖο δρᾷ ἐπάνω του, ὅπως καί τό φυσικό περιβάλλον. Μέ κάποιο τρόπο ἡ κοινωνία μεταμορφώνει τήν ἴδια τή δομή τοῦ ἀτόμου περισσότερο κι ἀπό τό φυσικό περιβάλλον, γιατί ἡ κοινωνία ὄχι μόνο τό ἀναγκάζει νά ἀναγνωρίζει τά γεγονότα, ἀλλά ἐπιπλέον τοῦ παρέχει κι ἕνα ἐντελῶς διαμορφωμένο σύστημα σημείων, πού τροποποιῶν τή σκέψη του, δηλ. τοῦ προτείνει νέες ἀξίες καί τοῦ ἐπιβάλλει μιάν ἀτέλειωτη σειρά ὑποχρεώσεων.

Συνεπῶς εἶναι φανερό ὅτι ἡ κοινωνική ζωή μετασχηματίζει τή νοημοσύνη μέ τή βοήθεια τοῦ τριπλοῦ ἐνδιάμεσου: γλώσσας (σημεῖα), περιεχομένου τῶν ἀνταλλαγῶν (διανοητικές ἀξίες) καί ἐπιβεβλημένων στή σκέψη κανόνων (λογικές ἢ προ-λογικές μορφές συμπεριφορᾶς).

Ζάν Πιαζέ

Εἶναι βέβαια ὑποχρέωση τῆς κοινωνιολογίας νά θεωρεῖ τήν κοινωνία ὡς ἐνιαῖο ὄλο, ἀκόμη κι ἂν αὐτό τό σύνολο, πού εἶναι διαφορετικό ἀπό τό ἄθροισμα τῶν ἀτόμων, δέν εἶναι παρά τό σύνολο τῶν σχέσεων καί τῶν ἀλληλεπιδράσεων μεταξύ τῶν ἀτόμων. Κάθε σχέση μεταξύ τῶν ἀτόμων (ἀρχίζοντας ἀπό τή σχέση ἀνάμεσα σέ δύο ἄτομα) τά τροποποιεῖ καί συνιστᾷ μιάν ὁλότητα, κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε ἡ ὁλότητα πού σχηματίζεται ἀπό τό σύνολο τῆς κοινωνίας, νά εἶναι ἕνα σύστημα σχέσεων παρά ἕνα πράγμα, ἕνα ὄν, ἢ μιὰ αἰτία.

Ἄλλά οἱ σχέσεις αὐτές εἶναι ἐξαιρετικά σύνθετες καί πολυάριθμες, γιατί συνιστοῦν ἕνα συνεχές νῆμα μέσα στήν ἱστορία ἀπό τίς ἀλληλεπιδράσεις τῶν γενεῶν, ὅσο κι ἕνα συγχρονικό σύστημα ἰσορροπίας σέ κάθε ἱστορική στιγμή. Εἶναι νόμιμο λοιπόν νά υἱοθετήσουμε ἕνα στατιστικό γλωσσικό ἴδιωμα καί νά μιλάμε γιά τήν «κοινωνία» σάν ἕνα συναφές ὄλο [κατά τρόπο πού μιὰ μορφή (Gestalt) ἀποτελεῖ τή συνισταμένη ἑνός στατιστικοῦ σχήματος σχέσεων]. Μόνο πού θά ἔπρεπε νά μήν ξεχνᾶμε τό στατιστικό χαρακτήρα τῶν ἐκφράσεων τῆς κοινωνιολογίας, γιατί ἂν τόν ξεχάσουμε θά σημασιοδοτήσουμε τίς λέξεις «μυθολογικά». Στήν κοινωνιολογία τῆς σκέψης μπορεῖ νά ἀναρωτηθεῖ κανεῖς ἂν δέν ὑπάρχει πλεονέκτημα στό νά ἀντικατασταθεῖ τό ἐν χρήσει ὀλικό λεκτικό διά τῆς μνείας τῶν τύπων τῶν ἐν λόγω σχέσεων (ἐννοεῖται τύπων ἐξίσου στατιστικῶν).

Ὅταν ἀντίθετα πρόκειται γιά τήν ψυχολογία, δηλ. ὅταν τό σημείο ἀναφορᾶς εἶναι τό τροποποιημένο ἀπό τίς σχέσεις ἄτομο κι ὄχι πιά τό σύνολο ἢ τά σύνολα σχέσεων σάν τέτοια, θά ἦταν τελειῶς παράνομο νά ἀρκεστοῦμε στή χρησιμοποίηση

πολύ γενικῶν στατιστικῶν ὄρων. Ἡ «δράση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς» εἶναι μιὰ ἔννοια τόσο ἀόριστη ὅσο θά ἦταν καί ἡ ἔννοια τῆς «δράσης τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος», ἂν ἀρνιόμαστε νά τήν ἀναλύσουμε λεπτομερῶς. Ἀπό τή γέννησή του ὡς τήν ἐνηλικίωσή του τό ἀνθρώπινο ὄν εἶναι ἀντικείμενο κοινωνικῶν πιέσε-

Ζάν Πιαζέ

ων, ἀλλά αὐτές οἱ πιέσεις εἶναι ποικιλόμορφες καί ἀσκοῦνται ἐξελικτικά. Ὅπως τό φυσικό περιβάλλον δέν ἐπιβάλλεται μονομιᾶς, οὔτε μαζικά στήν ἐν ἐξελίξει νοημοσύνη, ἀλλά μποροῦμε νά παρακολουθήσουμε βαθμηδόν τίς σχετικές μέ τήν ἐμπειρία προσκλήσεις καί κυρίως τούς διαφορετικούς τρόπος ἀφομοίωσης καί συμμόρφωσης πού ρυθμίζουν αὐτές τίς προσκλήσεις στά διάφορα στάδια, ἔτσι καί τό κοινωνικό περιβάλλον προσφέρεται γιά ἀλληλεπιδράσεις ἀνάμεσα στό ἐν ἐξελίξει ἄτομο καί τόν περίγυρό του· αὐτές οἱ ἀλληλεπιδράσεις εἶναι τελειῶς διαφορετικές ἢ μιὰ ἀπό τήν ἄλλη καί ἡ διαδοχή τους ὑπακούει σέ νόμους. Αὐτούς ἀκριβῶς τούς τύπους ἀλληλεπίδρασης κι αὐτούς τούς νόμους διαδοχῆς ὀφείλει νά ἀποκαταστήσει ὁ ψυχολόγος καί νά ἀπλοποιήσει τήν προσπάθεια, ἀκόμη καί νά παραιτηθεῖ ὑπέρ τῶν τύπων ἀλληλεπίδρασης καί τῶν νόμων διαδοχῆς τῆς κοινωνιολογίας. Δέν ὑπάρχει λοιπόν λόγος διαμάχης μεταξύ τῶν δύο ἐπιστημῶν ἀπό τή στιγμή πού θά ἀναγνωρίσει κανεῖς τήν τροποποίηση τῶν δομῶν τοῦ ἀτόμου ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν ἀλληλεπιδράσεων· καί ἡ μιὰ καί ἡ ἄλλη ἐπιστήμη ἔχουν, συνεπῶς, κέρδος

ἀπό μιὰ μελέτη πού νά ξεπερνᾷ τήν ὀλική ἀνάλυση, γιά νά μπεῖ στήν ἀνάλυση τῶν σχέσεων.

Ἡ κοινωνικοποίηση τῆς ἀτομικῆς νοημοσύνης

Σύμφωνα μέ τό ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τοῦ κάθε ἀτόμου, οἱ ἀνταλλαγές πού αὐτό διατηρεῖ μέ τό κοινωνικό περιβάλλον εἶναι διαφορετικῆς φύσεως καί συνεπῶς τροποποιῶν, μέ τή σειρά τους, τή νοητική δομή, κατὰ τρόπο ἐξίσου διαφορετικό.

Κατά τή διάρκεια τῆς αἰσθησιο-κινητικῆς περιόδου τό βρέφος γίνεται φυσικά ἀντικείμενο πολλαπλῶν κοινωνικῶν ἐπιδράσεων, οἱ ὁποῖες τοῦ προσφέρουν τίς μεγαλύτερες δυνατές ἀπολαύσεις κι ἐμπειρίες —ἀπό τήν τροφή ὡς τή στοργή τοῦ ἄμεσου περιβάλλοντος· τοῦ χαμογελοῦν, τό περιβάλλον, τό διασκεδάζον, τό ἠρεμοῦν, τοῦ ἐντυπῶνουν ἔξεις καί ρυθμίσεις πού συνδέονται μέ σήματα καί λόγια, τοῦ ἀπαγορεύουν ὀρισμένες συμπεριφορές, τό μαλώνουν. Μέ δύο λόγια, ὅταν κανεῖς παρατηρεῖ ἀπ' ἔξω τό βρέφος, βλέπει ὅτι βρίσκει στήν κέντρο πολυάριθμων σχέσεων, οἱ ὁποῖες ἀναγγέλλουν τά σημεία, τίς ἀξίες τῆς μετέπειτα κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἄλλά ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ἴδιου τοῦ ἀντικειμένου, τό κοινωνικό καί τό φυσικό περιβάλλον παραμένουν κατ' οὐσίαν ἀδιαφοροποίητα, τουλάχιστον ὡς τό πέμπτο ἀπό τά στάδια πού διακρίνουμε στήν αἰσθησιοκινητική νοημοσύνη. Τά σημεία πού ἐμεῖς χρησιμοποιοῦμε δέν ἀποτελοῦν γιά τό παιδί παρά ἐνδείξεις ἢ σήματα. Οἱ κανόνες πού τοῦ ἐπιβάλλουμε δέν εἶναι πρὸς τό παρόν ὑποχρεώσεις πού ἐπιβάλλει ἡ συνείδηση καί γι' αὐτό συγχέονται μέ τίς ρυθμίσεις πού χαρακτηρίζουν τήν ἔξη. Ὡς πρὸς τά πρόσωπα, αὐτά

εἶναι πίνακες ἀνάλογοι πρὸς αὐτούς πού συνιστοῦν τήν πραγματικότητα ἀλλά μέ ἐνεργό διάθεση, ἀπρόβλεπτοι καί ταυτόχρονα πηγές ἔντονων συναισθημάτων. Τό βρέφος δρᾷ πάνω στά πρόσωπα, ὅπως δρᾷ καί πάνω στά πράγματα μέ ἀποτελεσματικές χειρονομίες γιά νά μπορεῖ νά συνεχιστεῖ ἡ ἐνδιαφέρουσα δράση καί μέ διάφορες κραυγές ἀλλά δέν ὑπάρχει καμιά ἀνταλλαγή σκέψης, γιατί τό παιδί ἀγνοεῖ ἀκόμη τή σκέψη καί συνεπῶς δέν ὑπάρχει καμιά βαθιά τροποποίηση τῶν νοητικῶν δομῶν ἀπό τόν κοινωνικό περίγυρο!

Μέ τήν πρόσκτηση τῆς γλώσσας, δηλ. μέ τήν ἐμφάνιση τῆς συμβολικῆς καί διαισθητικῆς περιόδου ἐμφανίζονται νέες κοινωνικές σχέσεις πού ἐμπλουτίζουν καί μετασχηματίζουν τή σκέψη τοῦ ὑποκειμένου. Ἐδῶ πρέπει νά ξεχωρίσουμε τρία συστήματα.

Κατ' ἀρχήν τό σύστημα τῶν συλλογικῶν σημείων, τό ὁποῖο δέν δημιουργεῖ τή συμβολική λειτουργία ἀλλά τήν ἐξελίσει καί μάλιστα μέ ἀναλογίες πού καί τό ἴδιο τό ἄτομο ἀγνοεῖ. Ὅμως τό σημείο σάν τέτοιο, δηλ. συμβατικό («αὐθαίρετο») καί ἐντελῶς δομημένο, δέν ἀρκεῖ ὡς μέσο ἔκφρασης στή σκέψη τοῦ μικροῦ παιδιοῦ· τό παιδί δέν ἀρκεῖται μόνο στήν ὁμιλία, πρέπει νά παίξει αὐτό πού σκέφτεται, νά συμβολίσει τίς ἰδέες του μέσω χειρονομιῶν ἢ ἀντικειμένων, νά ἀναπαραστήσει τά πράγματα μέ τή μίμηση, τό σχέδιο ἢ τήν κατασκευή. Μέ δύο λόγια, ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἔκφρασης, τό παιδί παραμένει στήν ἀρχή σέ μιὰ ἐνδιάμεση κατάσταση, ἀνάμεσα στή χρη-

1. Ἀπό συναισθηματική ἄποψη μονάχα στό ἐπίπεδο τῆς διαμόρφωσης τῆς ἔννοιας τοῦ ἀντικειμένου ὑπάρχει προβολή τῶν συναισθημάτων στά πρόσωπα τά ὁποῖα τότε θεωροῦνται ὡς κέντρα ἀνεξάρτητων δράσεων.

σιμοποίηση του συλλογικού και του ατομικού συμβόλου· και τὰ δύο ἄλλωστε εἶναι ἀναγκαῖα, ἀλλὰ τὸ δεύτερο εἶναι περισσότερο ἀναγκαῖο στους μικροὺς παρά στον ἐνήλικο.

Κατὰ δεύτερο λόγο ἡ γλῶσσα μεταβιβάζει στό ἄτομο ἕνα προκατασκευασμένο σύστημα ἐννοιῶν, ταξινομήσεων, σχέσεων, μέ δύο λόγια μιὰ ἀνεξάντλητη δυναμική ἐννοιῶν, πού ἀναδομοῦνται σέ κάθε ἄτομο στό αἰωνόβιο πρότυπο τὸ ὁποῖο εἶχε ἤδη διαπλάσει τίς προηγούμενες γενιές. Εἶναι βέβαια δική του νοητική δομή· μιὰ λέξη πού προορίζεται νά γίνει ὁ φορέας μιᾶς γενικής ἐννοιας, δέν παράγει παρά μιὰ προ-ἐννοια, ἡμι-ἀτομική, ἡμι-κοινωνική (στό ἄκουσμα τῆς λέξης πούλι π.χ. θυμᾶται τὸ γνωστό καναρίνι κ.λπ.).

Τέλος, ἀπομένουν οἱ σχέσεις αὐτές καθαυτές πού τὸ παιδί διατηρεῖ

μέ τόν περίγυρό του· οἱ «συγχρονικές» σχέσεις, πού ἀντιδιαστέλλονται ἀπό τίς «διαχρονικές» λειτουργίες, οἱ ὁποῖες ἐπηρεάζουν τὸ παιδί κατὰ τὴν περίοδο πού ἀρχίζει νά μιλά καί νά κατασκευάζει τρόπους σκέψης πού ἔχουν ἄμεση σχέση μέ τὴ γλῶσσα: αὐτές οἱ συγχρονικές σχέσεις εἶναι οὐσιαστικές.

Τὸ παιδί, συζητώντας μέ τούς ἀνθρώπους πού τὸ περιβάλλουν, βλέπει κάθε στιγμή τῆς σκέψης του νά ἐπιδοκιμάζεται ἢ νά ἀντικρούεται κι ἔτσι ἀνακαλύπτει ἕναν ἀπέραντο κόσμο σκέψεων πού δέν εἶναι δικές του καί οἱ ὁποῖες τὸ διδάσκουν ἢ τὸ ἐντυπωσιάζουν, μέ διαφορετικό τρόπο ἢ κάθε μιὰ. Ἀπό τὴν ἄποψη τῆς νοημοσύνης (ἡ μόνη πού μᾶς ἀφορᾷ ἐδῶ) τὸ παιδί ὀδηγεῖται σέ ὄλο καί μεγαλύτερη ἀνταλλαγή ὑποχρεωτικῶν ἀληθειῶν (ἔτοιμες ἰδέες ἢ κανόνες

συλλογισμοῦ, μέ τὴν κυριολεξία τοῦ ὄρου).

Μονάχα πού ἐδῶ δέν πρέπει νά υπερβάλλουμε, οὔτε νά συγχέουμε τίς ἰκανότητες ἀφομοίωσης πού χαρακτηρίζουν τὴ δαισθητική σκέψη μέ ἐκεῖνο πού θά γίνουν ὅταν θά μετασχηματιστοῦν σέ διεργασιακή σκέψη... Πράγματι, εἶδαμε σέ ὅ,τι ἀφορᾷ στήν προσαρμογή τῆς σκέψης στό φυσικό περιβάλλον, ὅτι ἡ δαισθητική σκέψη κυριαρχεῖ ὡς τὸ τέλος τῆς παιδικῆς ἡλικίας (7 ἐτῶν) καί χαρακτηρίζεται ἀπό μιὰ ἀνισοροπία πού δέν ἔχει πρὸς τὸ παρὸν περιοριστεῖ μεταξύ συμμόρφωσης καί ἀφομοίωσης...

Μέ δύο λόγια, στό προ-διεργασιακό ἐπίπεδο, πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμή ἐμφάνισης τῆς γλῶσσας ὡς τὰ 7-8 χρόνια περίπου, οἱ δομές πού χαρακτηρίζουν τὴν ὑπὸ διαμόρφωση

σκέψη ἀποκλείουν τὸ σχηματισμὸ κοινωνικῶν σχέσεων συνεργασίας, τῶν μοναδικῶν δηλ. σχέσεων πού θά διαμόρφωναν μιὰ λογική: παραπαίοντας μεταξύ τοῦ παραμορφωτικοῦ ἐγωκεντρισμοῦ καί τῆς παθητικῆς ἀποδοχῆς τῶν νοητικῶν καταναγκασμῶν τὸ παιδί δέν ἀποτελεῖ πρὸς τὸ παρὸν τὸ ἀντικείμενο κοινωνικοποίησης τῆς νοημοσύνης...

Ἀντίθετα, τὸ πρόβλημα τῶν σχετικῶν ρόλων τῆς κοινωνικῆς ἀνταλλαγῆς καί τῶν ατομικῶν δομῶν κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς σκέψης, τίθεται ὀξύτερο στό ἐπίπεδο δόμησης τῶν ὁμαδοποιήσεων τῶν συγκεκριμένων διεργασιῶν καί κυρίως τῶν ἐννοϊκῶν διεργασιῶν.

Μτφρ. ΕΛΕΝΗ ΒΕΛΤΣΟΥ

Διήγημα

Ἔνα συστατικό γράμμα

G. Grosz

ΧΩΡΙΣ δουλειά, ἐξαντλημένος, φρώντας κάτω ἀπὸ τὸ μοναδικὸ κοστῦμι μου τὸ μοναδικὸ μου πουκάμισο καί τὴ μόνη γραβάτα πού εἶχα· τὸ πουκάμισο σκληρὸ ἀπὸ τὸν ἰδρῶτα, ἡ γραβάτα νά 'χει γίνει σάν σχοινί· μέ τὸ κεφάλι μου θολωμένο καί τὸ στομάχι ἄδειο, σκέφτηκα νά πάω νά βρῶ ἕνα φίλο, μέ τὸν ὁποῖο ἤμαστε κουμπάροι γιατί τοῦ εἶχα βαφτίσει ἐδῶ καί κάμποσο καιρὸ ἕνα γιό του στό Σάν Τζιοβάνι.

Ἄλμπέρτο Μοράβια

Αὐτός ὁ φίλος καί κουμπάρος μου λεγόταν Πολαστρίνι καί ἐργαζόταν σάν ὀδηγὸς σέ δύο γριές δεσποινίδες, πού εἶχαν ἕνα αὐτοκίνητο ἀκόμα πιό παλιὸ ἀπ' αὐτές τίς ἴδιες καί πού τὸ χρησιμοποιοῦσαν μιὰ ἢ δύο φορές τὴ βδομάδα: ἦταν μιὰ θέση ἰδανική.

Βρῆκα τὸν Πολαστρίνι στό γκαράζ, τὴν ὥρα πού ἔψαχνε κάτι μέσα σ' ἕνα μεγάλο κοφίνι. Καθὼς μέ ἀντίκρισε κατάλαβε ἀπὸ τὴ φάτσα μου ὅτι ἤμουν σ' ἄσχημη κατάσταση καί προτοῦ ἀκόμα ἀνοίξω τὸ στόμα μου νά μιλήσω μοῦ ἔδωσε ἕνα τσιγάρο. Τὸ ἄναψα μέ χέρι πού ἔτρεμε καί τοῦ ἐξήγησα τὴν κατάσταση. Ἐκεῖνος ἔξυσε μ' ἀμηχανία τὸ κεφάλι του καί ὕστερα ἀπάντησε:

—Κοίτα, ὁ Σάν Τζιοβάνι δέ θέλει ἀπάτες... Ἀφοῦ ἐσύ κι ἐγὼ ἔχουμε κουμπαριάσει στήν ἐκκλησία του θά σοῦ πῶ ἀμέσως τὴν ἀλήθεια. Εἶναι μιὰ ἄσχημη στιγμή αὐτὴ ἐδῶ, δουλειά δέν ὑπάρχει καί στό μέλλον θά ὑπάρχει ἀκόμα λιγότερη. Λένε πῶς ἂν συνεχιστεῖ αὐτὴ ἡ «ῥαϊαία» συνήθεια νά ὀδηγεῖ ὁ κόσμος τ' αὐτοκίνητά του μονάχος, τότε θά πρέπει νά ἐξαφανιστεῖ τὸ ἐπάγγελμα τῶν ὀδηγῶν. Γι' αὐτὸ ξέρεῖς τί θά κάνω; Θά σέ

στείλω στο δικηγόρο Μόλιε πού κάποτε στάθηκε πολύ καλός μέ μένα.

Πρόσθεσε ακόμα πώς αυτός ο Μόλιε γνώριζε τή μισή Ρώμη και ότι αν μπορούσε να κάνει μιά χάρη σίγουρα τήν έκανε, και, στο κάτω κάτω τής γραφής, από τό κάτι μπορεί να γεννηθεί κάτι άλλο. Ένω μου τά' λεγε αυτά πήγε στο μεταξύ στον τηλεφωνικό θάλαμο του γκαράζ και από κεί τηλεφώνησε στο δικηγόρο.

Ο Μόλιε, ο δικηγόρος, δέ θα 'πρεπε να τον θυμόταν και καλά τον Πολαστρίνι, γιατί τό τηλεφώνημα κράτησε πολύ. "Όμως τελικά ο Πολαστρίνι γύρισε και μου είπε να πάω, γιατί ο Μόλιε μέ περίμενε.

Μου 'δωσε άλλο ένα τσιγάρο, εγώ τον εύχαρίστησα κι έφυγα.

*

Ήταν ακόμα νωρίς τό πρωί, μά κιόλας είχε άρχισει εκείνη ή ιδιαίτερη καλοκαιριάτικη ζέστη, πού οι κάτοικοι τής Ρώμης τή λένε *callacia* και πού είναι μιά ζέστη κοχλαστική, μιά και ο ούρανός είναι σκεπασμένος μέ σύννεφα πού τά φέρνει όταν φυσάει καφτός ο σιρόκος. Τό τράμ, φάνηκε στά μάτια μου, έμένα του άνεργου, σαν άλωνιστική μηχανή πάνω σε χωράφια, τον καιρό τής συγκομιδής του σταριού. Μέσα ήταν γεμάτο, πήχτρα, και ο κόσμος κρεμόταν ως κι έξω, πάνω στα σκαλιά του.

Αρπάχτηκα λοιπόν κι εγώ και χωρίς να τό θέλω ακούμπισα τή λαμαρίνα του τράμ: ζεματούσε. Κρεμασμένος έτσι πέρασα όλο τό Λουγκετεβέρι, ως τήν πλατεία Καβούρ. Ο δικηγόρος έμενε στην όδο Πιερλουίτζι ντά Παλεστρίνα.

Φτάνω εκεί, κατεβαίνω από τό τράμ, τρέχω, ανεβαίνω μιά σκάλα μέ όχτώ βόλτες σ' ένα μεγάλο άρχοντικό, χτυπώ τήν πόρτα, μιά καμαριέρα μου άνοίγει και μέ βάζει να περιμένω σ' ένα μεγάλο και ώραίο προθάλαμο, όπου υπήρχαν δυο καθρέφτες μέ χρυσές κορνίζες και δυο κονσόλες μέ κίτρινο μάρμαρο πάνω τους. Περιμένα όρθιος. Ξαφνικά άνοιξε μιά πόρτα στο πλάι και μπήκε ένα μικρό άγοράκι ανεβασμένο σ' ένα τρίκυκλο ποδήλατο. Έφερε μιά βόλτα γύρω μου, λές και ήμουν τροχονόμος σε κάποιο σταυροδρόμι κι έπειτα εξαφανίστηκε από μιά άλλη πόρτα. Αμέσως μετά ξεπρόβαλε ο δικηγόρος και μέ κάλεσε να μπώ μέσα, λέγοντας:

—Τυχερός είσαι πού μέ πρόλαβες, μόλις έφευγα για τό δικαστήριο.

Μπήκε σ' ένα μεγάλο δωμάτιο, γεμάτο ράφια, φορτωμένα μέ βιβλία, και κάθησε πίσω από ένα γραφείο πού είχε πάνω του μιά τεράστια στοίβα χαρτιά, τελείως σχεδόν κρυμμένος. Ήταν ένας άνθρωπος μικρόσωμος μέ πρόσωπο πλατύ και κίτρινο και τά μικρά μαύρα μάτια του έμοιαζαν μέ κάρβουνα. Καθώς φυλλομετρούσε και γ'ώ δέν ξέρω τί παλιόχαρτα, μου είπε:

—Λοιπόν, ονομάζεσαι Λουίτζι Ροντινέλι...

Διαμαρτυρήθηκα έντονα:

—"Όχι, ονομάζομαι Αλφρέντο Τσεζαράνο... τηλεφώνησε για μένα ο Πολαστρίνι, είναι για μιά σύσταση...

—Και ποιός είναι αυτός ο Πολαστρίνι;

Μου ήρθε σκοτοδίνη κι άπάντησα μέ σβησμένη φωνή:

—Ο Τζιουζέπε Πολαστρίνι, ο σοφέρ των δεσποινίδων Κοντορέλι.

Ο δικηγόρος άρχισε να γελάει μ' ένα γέλιο, στ' αλήθεια, καλόκαρδο και

ύστερα μου είπε:

—Μά, ναι, βέβαια... πρέπει να κάνεις ύπομονή... ναι, αυτός μου τηλεφώνησε κι εγώ του μίλησα... όλα αυτά είναι αλήθεια. Μά ξέρεις τώρα πώς είναι ή κατάσταση. Ήμουν άπασχολημένος μέ κάτι έγγραφα, του μίλησα και του άπάντησα ενώ τό μυαλό μου βρισκόταν άλλο. Έτσι, όταν εκλεισα τό τηλέφωνο άναρωτήθηκα: «Μά ποιός ήταν αυτός; Τι μου είπε; Τι του άποκρίθηκα;» Τώρα έρχεσαι εσύ και μου ξεκαθαρίζεις τό μυστήριο. Λοιπόν, Τσεζαράνο, αν θυμάμαι καλά, θές μιά σύσταση για να γίνεις κηπουρός στο Δημαρχείο. Δέν είναι έτσι;

Διαμαρτυρήθηκα και πάλι:

Έσκυψε τό κεφάλι του, έγραψε κάτι βιαστικά, και ύστερα πήρε μιά άτζέντα για να βρεί, όπως μου φάνηκε, μιά διεύθυνση, έγραψε ακόμα κάτι και στο τέλος μου 'δωσε ένα φάκελο, λέγοντας:

—Πάρτο αυτό, πήγαινε μ' αυτό τό φάκελο στον δικηγόρο Σκαρνταμάτζι, αυτός κάτι θα μπορέσει σίγουρα να κάνει για σενα... και στο μεταξύ πάρε, θα σε διευκολύνει αυτό...

Και έβγαλε από τό πορτοφόλι του πεντακόσιες λιρέτες και μου τίς έδωσε. Διαμαρτυρήθηκα, έτσι, για τον τύπο, ότι τάχα δέν τά 'θελα τά χρήματα, έπειτα τά πήρα, έκανα μιά υπόκληση και βγήκα.

κλητήρας μου 'δειξε τό γραφείο πού έψαχνα και έτυχε να μην περιμένει κανείς εκεί. Μπήκα λοιπόν κατευθείαν μέσα.

Ο Σκαρνταμάτζι ήταν ένας νεαρός μέ μαύρο σκελετό στά γυαλιά του, μέ μαύρο μουστάκι, μαλλιά κομμένα κοντά, βούρτσα, και τά μανίκια του άσπρου του πουκάμισου σηκωμένα και κρατημένα μέ λάστιχο. Μέ άκουσε καπνίζοντας και ύστερα είπε:

—Κρίμα, εγώ όμως δέ γνωρίζω διόλου αυτό τό δικηγόρο Μόλιε, και πέρα από αυτό δέν είμαι δικηγόρος αλλά λογιστής, μέ λένε Τζιοβάνι κι όχι Ροντόλφο... Τό μόνο πού μπορώ σα σās κάνω είναι να σās στείλω στο συνάδελφό του, τον Μερλούτζι... μπορεί εκείνος κάτι να ξέρει...

Βγήκα να πάω να βρω αυτό τον Μερλούτζι — πού πάει να πει στα Ιταλικά: μπακαλιάρος — μά κατάλαβα άμέσως πώς δέ θα 'ταν κι εύκολο να τον πετύχω. Οι κλητήρες δέν τον γνώριζαν, ώσπου ένας απ' αυτούς, έτσι άμόρφωτος πού ήταν, μου είπε:

—Τους μπακαλιάρους (μερλούτζι δηλαδή) τους βρίσκει κανείς στην ψαραγορά!

Τριγυρνώντας από τό ένα πάτωμα στο άλλο, από τον ένα διάδρομο στον άλλο, θυμήθηκα ξαφνικά ότι ο δικηγόρος, ο Μόλιε, είχε ψάξει τή διεύθυνση του Σκαρνταμάτζι σε μιά άτζέντα, και κατάλαβα ότι μέσα στή βιασύνη του δέν κατάλαβε ότι άντέγραψε άλλη διεύθυνση. Δέν είχα ξεγελαστεί. Μπήκα σ' ένα τηλεφωνικό θάλαμο και στον κατάλογο βρήκα ότι ο δικηγόρος Σκαρνταμάτζι έμενε στην πραγματικότητα στή Βία Κουιντίνο Σέλα, στην άλλη άκρη τής πόλης. Έτσι τράβηξα για κεί.

Ο δικηγόρος είχε τό γραφείο του στο τρίτο πάτωμα ενός παλιού και ξεχαρβαλωμένου μέγαρου. Μυρωδιά από λάχανο άπλωνόταν στις σκάλες, άτμόσφαιρα πνικτική και σκοτεινή, ενώ στον προθάλαμο του γραφείου περίμενε σωριασμένος πάνω σε παλιούς καναπέδες κάμποσος κόσμος βασανισμένος. Περιμένα κι εγώ, κάπου μιά ώρα, ενώ στο διάστημα αυτό οι σκιές, πού περιμέναν όπως κι εγώ, έμπαιναν στο γραφείο, έβγαιναν και χάνονταν γρήγορα προς τή σκάλα.

Επιτέλους ήρθε και ή δική μου σειρά. Τό γραφείο του δικηγόρου ξεχώριζε, μέ τήν επίπλωσή του από μαύρο ξύλο έβένου και τά στολίδια πάνω φτιαγμένα από κόκκαλο. Σε μιά γωνιά βρισκόταν ένας άητός βαλσαμωμένος, μέ τά φτερά του άνοιχτά. Ο δικηγόρος καθόταν στή σκιά, μπροστά σ' ένα τραπέζι φορτωμένο μέ χαρτιά και τηλέφωνα, κάτω από έναν πίνακα πού παράσταινε μιά χωρική μέ τή γιορτινή φορεσιά της, χαμογελαστή και μέ τήν άγκαλιά της γεμάτη λουλούδια.

Ο δικηγόρος Σκαρνταμάτζι ήταν πολύ διαφορετικός από τον λογιστή Σκαρνταμάτζι. Ήταν ένας μεγάλος σωμος άντρας πού έμοιαζε μέ βαστάζο. Είχε χοντρό πρόσωπο, άλλοίθωρα μάτια και γαμψή μύτη. Η φωνή του ήταν δυνατή κι εύγενική, αλλά ψυχρή, μ' εκείνη τήν εύγένεια τής φωνής των Ρωμαίων, πού δέ σημαίνει τίποτα. Αφού έριξε μιά ματιά στο γράμμα, είπε:

—Λοιπόν είμαστε άνεργοι, ε μικρέ μου; Θα κάνω για σενα ό,τι περνάει απ' τό χέρι μου. Στο μεταξύ κάτσε και κάνε για λίγο ύπομονή.

Κάθησα, εκείνος άρπαξε τό τηλέφωνο άμέσως και άρχισε μιά συζήτηση σε έντονο ύφος. Κάποιος, στην άλλη

Άμαλία Τσακνιά

Σ' άφησα να μιλάς για τή βροχή

Σ' άφησα να μιλάς για τή βροχή
κι έτρεξα μέ τους τελευταίους μετανάστες
τό πλοίο έφευγε
ή καταγίδα πίσω απ' τά βουνά.

Τώρα δέν κινδυνεύω από πουθενά
τό πάθος των άναχωρήσεων τό πήρε ή θάλασσα
και νόστος δέν υπάρχει πιά
χωρίς πατρίδα.

Δέν κινδυνεύω από τίποτα
ψυχή άσάλευτη πίσω απ' τό τζάμι
μπορώ ν' άκούσω άφοβα να μου μιλάς
για κείνη τήν καλόγνωμη ψιλή βροχή.

Ίωσηφ

Τ' αδέρφια σου
οί έμποροι απ' τό Γαλαάδ
κι εκείνο τό περίεργο χάρισμα
στημένη παγίδα.
Έσύ εκεί
στην άκροποταμιά
μ' ένα σουραύλι από καλάμια
ή πατρίδα ξεγραμμένη
κι όταν άκούσεις να μιλούν για όνειρα του Φαραώ
θα κάνεις τον άνήξερο.
Η άποστολή σου
άρχίζει τώρα
δίπλα στο νερό
ο Νεϊλος από δώ και πέρα ή ζωή σου.

—"Όχι, κύριε δικηγόρε, είμαι όδηγός και ζητάω μιά θέση σοφέρ.

Αλλά αυτός μου άπάντησε λές και δέν είχε άκούσει τίποτα:

—Ξέρεις τί λέω σ' όποιον μου γυρεύει μιά θέση; Προτιμώ να σου δώσω ένα εκατομμύριο, μιά έπιταγή ενός δέν είναι εύκολο... κηπουρός στο Δημαρχείο είναι μιά κουβέντα...

Είπα τότε ξανά, δυναμώνοντας τή φωνή μου:

—Κύριε δικηγόρε, είμαι όδηγός... ζητάω μιά θέση όδηγού...

Αυτή τή φορά έδειξε πώς κατάλαβε και κούνησε τό κεφάλι του κάπως άνυπόμονα.

—"Οδηγός! Μά καλά, τί στο καλό, κατάλαβα!

Τό γραφείο του δικηγόρου Σκαρνταμάτζι ήταν στο μέγαρο του Δημαρχείου, στο Ληξιαρχείο, στή Βία ντέλ Μάρε. Μου φάνηκε παράξενο στην άρχή, μά αυτή ήταν ή διεύθυνση πού υπήρχε πάνω στο φάκελο. Ξαναπήρα λοιπόν τό τράμ, κρεμασμένος όπως και πριν πάνω στο σκαλί, ενώ μιά ήλιαχτίδα πού μ' άκολουθήσε σ' όλη τή διαδρομή μου εκαιγε τις πλάτες, χειρότερα κι από ήλεκτρικός προβολέας.

Κατέβηκα στή Μπόκα ντέλα Βεριτά και μπήκα στο Ληξιαρχείο. Στους διαδρόμους και στις σκάλες ήταν μαζεμένο ένα πλήθος άπερίγραπτο, φτωχολογιά πού πήγαινε πέρα δώθε, ο καθένας μ' ένα δυο χαρτιά στο χέρι, σαν τιμωρημένες ψυχές. Τέλος ένας

μεριά της γραμμής, έλεγε και 'γώ δέν ξέρω τί. 'Ο δικηγόρος άπαντούσε επίμονα:

—'Ενάμισι ή τίποτα.

'Ο άλλος φαίνεται πώς έπέμενε, αλλά κι ο Σκαρνταμάτζι, σκληρός, του έλεγε συνέχεια:

—'Ενάμισι ή τίποτα.

Τέλος, ο Σκαρνταμάτζι είπε, τονίζοντας μία μία τις λέξεις:

—Καί πές σ' αυτό τόν άπατεώνα ότι εγώ είμαι βουτυρόπαιδο! Κατάλαβες; πές του άκριβώς έτσι: ο Σκαρνταμάτζι είναι βουτυρόπαιδο!

"Υστερα κατέβασε τό τηλέφωνο και μέ κοίταξε μέ κείνα τά αλλοίθωρα μάτια του, ρωτώντας με άγρια:

—Καί σύ, τί θές;

—'Εκείνο τό γράμμα... άρχισα νά λέω...

—'Α, ναι, τό γράμμα, βέβαια τό γράμμα, μά πού στό διάβολο πήγε κι εξαφανίστηκε;

"Εψαξε άρκετή ώρα, χώνοντας τά χέρια του μέσα στό χαρτιά κι άνακατεύοντάς τα και στό τέλος ξεφώνισε:

—'Α, νάτο! 'Εδώ τίποτα δέ χάνεται, φτάνει νά ψάξεις!

Ξαναδιάβασε πάλι τό γράμμα, σουφρώνοντας τό μέτωπό του, ύστερα πήρε μία πένα, έγραψε μερικές λέξεις γρήγορα πάνω σ' ένα φύλλο χαρτί, έβαλε τό χαρτί σ' ένα φάκελο και μου τό έδωσε.

—Πήγαινε σ' αυτή τή διεύθυνση. Αυτή τήν ώρα πρέπει νά τόν βρείς εκεί... άντε και καλή έπιτυχία...

Είχα ήδη σηκωθεί όρθιος, πήρα τό φάκελο, τόν έβαλα στην τσέπη μου και βγήκα άπ' τό γραφείο.

*

"Όταν βρέθηκα έξω, στό δρόμο, έβγαλα τό φάκελο από τήν τσέπη μου για νά δώ τή διεύθυνση. "Εμεινα χάσκοντας, μέ τό στόμα άνοιχτό, καθώς διάβαζα: «*Δικηγόρον, κύριον Μάουρο Μόλιε, οδός Πιερλουίτζι ντά Παλεστρίνα, άρ. 20*».

Σάν τό παιχίδι της χήνας, λοιπόν, πού παίζαμε παιδιά, και πού όταν έχανες γύρναγες πίσω, για τιμωρία, άφοϋ είχα διασχίσει τή μισή Ρώμη ξαναγύριζα πάλι πίσω, στον Μόλιε, πού ήταν ο πρώτος στον όποιο είχα πάει. "Όλο αυτό τό τρέξιμο και τό ιδρωκόπημα πάνω στά τράμ και σε σκάλες, μέ άδειο τό στομάχι, δέν είχαν λοιπόν χρησιμέψει σε τίποτα.

"Ημουν τόσο χαμένος, τόσο άπελπισμένος, ώστε δέ βρήκα πώς μπορούσα νά κάνω κάτι καλύτερο από τό νά ξαναπάρω τό τράμ για νά γυρίσω στη Βία Πιερλουίτζι ντά Παλεστρίνα.

Περίμενα κάμποσο στον προθάλαμο, πού τώρα μοσχομύριζε από τις ευωδιές της κουζίνας. Μου φάνηκε ακόμα ότι άκουσα θορύβους από πιάτα και πηρούνια, αλλά μπορεί και νά όφειλόταν στην πείνα μου. 'Από μία πόρτα ξεπρόβαλε τό ίδιο άγοράκι, πάνω στό ποδήλατό του, έφερε μία βόλτα γύρω μου και εξαφανίστηκε μέσα από μία άλλη πόρτα. 'Επιτέλους ο δικηγόρος ο ίδιος, μου έγενεψε νά μπώ.

Τό γραφείο ήταν τώρα μισοσκότεινο, μέ τά πατζούρια κλειστά και σ' ένα ντιβάνι, σε μία γωνιά του γραφείου, ήταν άκουμπισμένο ένα μαξιλάρι. 'Ο δικηγόρος, πού φορούσε τώρα τή ρόμπα του, θά πρέπει νά είχε γευματίσει και έτοιμαζόταν τώρα νά πάρει ένα μικρό μεσημεριάτικο ύπνάκο. Πήγε όμως ως τό τραπέζι του, και, όρθιος, διάβασε τό γράμμα. "Υστερα είπε:

—Τόν ξέρω τό δικηγόρο Σκαρνταμάτζι... είναι φίλος μου άγαπητός... λοιπόν λέγεσαι Φραντσεσέτι και θά 'θελες μία θέση κλητήρα στό Δικαστήριο... κοντολογής τό συνηθισμένο συστατικό γράμμα, έ;

Τή φορά αυτή μου φάνηκε ότι πραγματικά γύριζε τό κεφάλι μου, μά μπορεί, πάλι, νά ήταν από τήν κούραση και τήν πείνα εκείνου του πρωινού. Είπα μέ σβησιμένη φωνή:

—Κύριε δικηγόρε, δέ λέγομαι Φραντσεσέτι και δέ θέλω καμιά θέση

κλητήρα. Τ' όνομά μου είναι 'Αλφρέντο Τσεζάρانو, και είμαι όδηγός.

—'Εδώ όμως γράφει Φραντσεσέτι και λέει πώς ζητάς μία θέση κλητήρα...

—Θεέ μου, μά τί μπερδέματα είναι αυτά;

Τότε, βάζοντας υπεράνθρωπη προσπάθεια, και λέγοντάς τα μέ μιās, σαν παράπονο, του είπα:

—Κύριε δικηγόρε, τ' όνομά μου είναι 'Αλφρέντο Τσεζάρانو και είμαι σοφέρ. Σήμερα τό πρωί παρακάλεσα τόν Πολαστρίνο, τόν όποιο γνωρίζετε, νά σās τηλεφωνήσει και ύστερα ήρθα σε σās, και σεις μου δώσατε μία συστατική έπιστολή για τό δικηγόρο Σκαρνταμάτζι, μά κάνατε λάθος στην διεύθυνση και μέ στείλατε στό Δημαρχείο, στό λογιστή Σκαρνταμάτζι, κι εκείνος μ' έστειλε στον Μερλούτζι, αλλά δέν τόν βρήκα τόν Μερλούτζι. Τότε μου κατέβηκε ή ιδέα νά πάω νά βρω τόν πραγματικό δικηγόρο Σκαρνταμάτζι, εκείνος όμως έχασε τό γράμμα πού τό 'χε αφήσει πάνω στό τραπέζι του. Φαίνεται πώς βρήκε ένα άλλο, κι εκεί διάβασε ότι μέ λένε Φραντσεσέτι και πώς ήθελα νά διοριστώ κλητήρας, κι έτσι μου έδωσε ένα γράμμα για σās, και νά εγώ πού τό φέρνω σε σās άφοϋ έχω γυρίσει τή μισή Ρώμη, και δέ μέ βαστούν άλλο τά πόδια μου από τήν κούραση, τή ζέστη και τήν πείνα.

Καθώς τά έλεγα όλ 'αυτά τόν έβλεπα πού σουφρωνε τά φρύδια του και δάγκωνε τά χείλη του. Μέ είχε άναγνωρίσει, είχε καταλάβει ότι μέ κοροΐδεψε, έστω και χωρίς νά τό θέλει, και τώρα, όπως τό άντιλαμβάνομαι, ήταν πολύ ταραγμένος και ένιωθε ντροπή. Καθώς πλησίαζα νά τελειώσω τά παράπονά μου, είδα τό πρόσωπό του νά χωρίζεται στα δυό, κι αυτά τά δυό πρόσωπα τά είδα νά μπλέκονται και νά μπερδεύονται, και τότε σωριάστηκε σε μία πολυθρόνα, μπροστά στό τραπέζι, πιάνοντας τό κεφάλι μου. "Ενιωθα πώς κόντευα νά λιποθυμήσω.

'Ο δικηγόρος έπωφεληθηκε άπ' αυτό τό διάστημα για νά συνέλθει από τή ντροπή πού τόν έκανε νά αισθανθεί ή άφήγησή μου. Μετά από λίγο είπα:

—Μέ συγχωρείτε, είναι ή άδυναμία πού νιώθω...

'Εκείνος, χωρίς νά περιμένει νά πάρω άνάσα και νά συνεχίσω αυτό πού ήθελα νά πώ, άπάντησε βιαστικά:

—Λυπάμαι... είμαστε όμως τόσο φορτωμένοι όλοι μας από δουλειές και οι άνεργοι είναι τόσο πολλοί... άς κάνουμε λοιπόν έτσι: ως τώρα τό άμάξι μου τό οδηγούσα μονάχος, θέλω νά πώ ότι από δώ και στό έξής θά τό οδηγείς εσύ για μένα. 'Εννοείται, προσωρινά, όσο δέ θά 'χεις βρει μία άλλη δουλειά. Για νά πώ τήν αλήθεια δέν έχω ανάγκη από σοφέρ... αλλά τί νά γίνει, ύπομονή.

*

Πήγα νά άρνηθώ, μά δέν ήθελε ν' άκούσει τίποτα. Φώναξε τήν υπηρέτρια και μέ παρέδωσε σε κείνη λέγοντας πώς είμαι ο καινούριος σοφέρ και νά μέ συνοδέψει στην κουζίνα για νά μου δώσει νά φάω τίποτα.

Στήν κουζίνα, άνάμεσα σε κείνες τις φλύαρες γυναίκες, πού μέ ρωτούσαν θέλοντας νά μάθουν ποιός ήμουν και από πού έρχόμουν και πώς έγινε και μέ πήρε για σοφέρ του ο δικηγόρος, κόντεψα νά χάσω τήν ύπομονή μου. Τούς άπάντησα λοιπόν στό τέλος, καθώς σήκωνα τά μάτια από τό πιάτο μου:

—Τή θέση αυτή χρωστάω σε μία στιγμή έλέγχου της συνείδησης...

—Της συνείδησης;

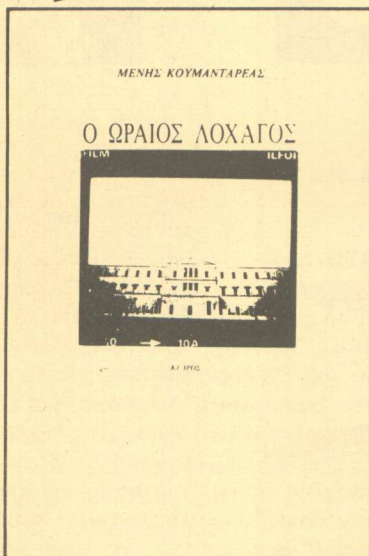
—Ναι, και μή μου κάνετε άλλες έρωτήσεις. Τό μόνο πράγμα πού μπορώ νά σās πώ ακόμα είναι ότι μέ λένε 'Αλφρέντο Τσεζάρانو, αλλά εσεις μπορείτε νά μέ λέτε μονάχα 'Αλφρέντο.

Μτφρ.: Π. ΑΜΒΡ.

Κυκλοφόρησε

ΤΟ ΝΕΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΜΕΝΗ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑ

Ο ΩΡΑΙΟΣ ΛΟΧΑΓΟΣ

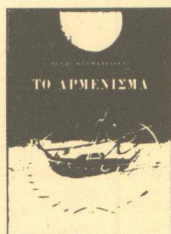
ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ ΥΑΛΙΚΩΝ (7η έκδοση)

ΤΑ ΜΗΧΑΝΑΚΙΑ (5η έκδοση)

Η ΚΥΡΙΑ ΚΟΥΛΑ (4η έκδοση)

ΤΟ ΑΡΜΕΝΙΣΜΑ (3η έκδοση)

ΤΟ ΚΟΥΡΕΙΟ (4η έκδοση)

ΤΑ ΚΑΗΜΕΝΑ (5η έκδοση)

ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΥΒΕΙΜ (5η έκδοση)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΛΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 6 (Πάροδος 'Ακαδημίας) Τηλ. 36.15.783

Κατ' ἀρχήν γιά εὐχαρίστηση...

(γιά τό μεταφραστικό)

Κάποιος ἔχει πεί πῶς ὁ καλύτερος τρόπος γιά νά διαβάσεις ἕνα βιβλίο εἶναι νά τό μεταφράσεις. Σκέφτομαι, ὡστόσο, πῶς ὁ τρόπος αὐτός εἶναι ὁ πιό δύσκολος, ὁ πιό ἀχάριστος — κι ὁ λιγότερο προσοδοφόρος. «Traduttore, traditore», λέει τό περίφημο ἰταλικό γωνμικό, σύμφωνα μέ τό ὅποιο κάθε μετάφραση ἀποτελεῖ κατ' ἀνάγκην προδοσία. Γράφοντας τίς ἀναμνήσεις του ὁ Μωρίς-Έντγκαρ Κουαντρό, ἕνας ἀπό τούς πιό εὐφυεῖς καί ἀφοσιωμένους Γάλλους μεταφραστές, προβαίνει ἐν ὀριζόμενες ἐξομολογήσεις σχετικά μέ τίς κατεργαριές τοῦ ἐπαγγέλματος πού τείνουν νά ἀποδείξουν τό ἀντίθετο. «Ὁ μεταφραστής εἶναι ὁ πῖθηκος τοῦ μυθιστοριογράφου», λέει παραφράζοντας τόν Μωριάκ. Αὐτό πού ἐννοεῖ εἶναι πῶς ὁ μεταφραστής πρέπει νά μιμείται τούς μορφασμούς καί τίς χειρονομίες τοῦ συγγραφέα, ὅπως ὀφείλει νά υἱοθετεῖ τίς στάσεις καί τίς διαθέσεις του, εἴτε τοῦ ἀρέσουν, εἴτε ὄχι. Οἱ μεταφράσεις του στά Γαλλικά τῶν νέων καί ἀγνωστων ἐκείνη τήν ἐποχή Ἀμερικανῶν μυθιστοριογράφων — Οὐίλιαμ Φόκνερ, Τζόν Ντός Πάσος, Έρνεστ Χέμινγουεϊ, Τζόν Στάινμπεκ — δέν εἶναι μόνο ἐξοχες ἀναδημιουργίες, ἀλλά καί βοήθησαν ἀποφασιστικά νά γίνει γνωστή στή Γαλλία μιὰ δόκλιση γενιά πεζογράφων, πού ἡ ἐπίδρασή τους στούς εὐρωπαϊούς συναδέλφους τους περιλαμβανομένων τῶν Σάρτρ καί Καμύ, εἶναι ὀλοφάνερη. Ὁ Κουαντρό δέν εἶναι προδότης· εἶναι ἕνας ταλαντοῦχος συνέννοχος. Ὅλοι οἱ μεγάλοι μεταφραστές, κάθε ἐποχῆς, προσθέτουν, ἀνεπίγνωτα ἴσως, τήν προσωπική τους εἰσφορά στόν ἐμπλουτισμό τοῦ πρωτότυπου κειμένου, ἔστω κι ἂν πάντα θά βρεθεῖ κάποιος νά τούς καταμαρτυρήσει μερικά μικρολαθάρια.

Ὅταν διαβάσει κανεῖς κάποιον συγγραφέα σέ ξένη γλῶσσα, αἰσθάνεται τήν ἐπιθυμία, αὐθόρμητα σχεδόν, νά τόν μεταφράσει. Αὐτό εἶναι εὐνόητο γιατί μιὰ ἀπό τίς ἀπολαύσεις τῆς ἀνάγνωσης — ὅπως καί τῆς μουσικῆς — εἶναι ἡ συμμετοχή τῶν φίλων μας σ' αὐτήν. Ἐτσι ἐξηγεῖται, ἀναμφίβολα, γιατί ὁ Μαρσέλ Προύστ διατηροῦσε ὡς τό θάνατό του τήν ἐπίμονη ἐπιθυμία, πού δέν κατάφερε νά ικανοποιήσει, νά μεταφράσει ἕνα συγγραφέα τόσο ξένο στήν ἰδιοσυγκρασία του ὅσο ὁ Τζόν Ράσκιν.

Δυό συγγραφείς πού θά ἤθελα πολύ νά μεταφράσω, ἀποκλειστικά γιά προσωπική μου εὐχαρίστηση, εἶναι ὁ Ἀντρέ Μαλρό καί ὁ Ἀντουάν ντέ Σαίν-Ἐξιπερί πού, παρεμπιπτόντως, δέν χαίρουν σήμερα μεγάλης ἐκτιμῆσεως στόν τόπο τους. Ὡστόσο, ποτέ δέν κατάφερα νά πραγματοποιήσω αὐτό τό σχέδιο. Ἀντίθετα, ἀπό καιρό τώρα, στίς σπάνιες στιγμές τοῦ ἐλεύθερου χρόνου μου, κρυφομεταφράζω λίγο λίγο τά «Ἄσματα» τοῦ Τζιάκομο Λεοπάρντι, μέ πλήρη ἐπίγνωση ὅτι τό ἐγχείρημα δέν πρόκειται νά φέρει δόξα οὔτε στό Λεοπάρντι οὔτε σ' ἐμένα. Γιά μένα, εἶναι ἀπλῶς μιὰ ὑγιεινή διασκέδαση, τοῦ εἶδους ἐκείνου πού οἱ ἱησοῦτες παπάδες ἀποκαλοῦσαν «μοναχικές ἀπολαύσεις». Ἡ μοναδική αὐτή ἀπόπειρα, ἐν πάση περιπτώσει, ἦταν ἀρκετή γιά νά συνειδητοποιήσω τίς δυσκολίες πού συναντοῦν, καί τίς θυσίες στίς ὁποῖες ὑποβάλλονται, ὅσοι ἀποφασίζουν νά βαδίσουν τή στενωπό τῆς ἐπαγγελματικῆς μετάφρασης.

..

Τά τελευταῖα χρόνια, τό θέμα μετάφραση, ἢ τά προβλήματα πού συνδέονται μέ τή μεταφραστική θεωρία καί πρακτική, ἀπασχολοῦν ὄλο καί πιό ἐπίμονα γλωσσολόγους, φιλόλογους, συγγραφείς, μεταφραστές, ἐκδότες καί κοινό. Σέ μιὰ ἐποχή ἔντονης μεταφραστικῆς δραστηριότητας, ἀπότοκο τῶν πιεστικῶν ἐπικοινωνιακῶν ἀναγκῶν τοῦ σύγχρονου κόσμου, τό φαινόμενο εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό εὐλογο: εἶναι ἀναγκαῖο. Σέ ἕνα ἀπό τά πρόσφατα τεύχη τοῦ περιοδικοῦ «Le Nouvel Observateur» (No 928, 21-27 Αὐγούστου 1982), μιὰ σύντομη ἔρευνα γιά τά προβλήματα ἐκδοτῶν καί μεταφραστῶν συνοδεύεται ἀπό γνῶμες συγγραφέων καί μελετητῶν. Ἀπό τό μικρό αὐτό ἀφιέρωμα τοῦ γαλλικοῦ περιοδικοῦ ἔχει μεταφραστεῖ καί ἡ μαρτυρία τοῦ διάσημου Κολομβιανοῦ μυθιστοριογράφου πού ἀναδημοσιεύεται σ' αὐτό τό τεύχος.

τοῦ Γκαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες

Ἐνας ἀσφαλιστής

Δέν εἶναι πολύ πιθανό νά βρεθεῖ συγγραφέας πού νά εἶναι ἀπόλυτα ἱκανοποιημένος ἀπό τή μετάφραση ἑνός ἔργου του. Σ' ἕνα μυθιστόρημα, κάθε λέξη, κάθε φράση, κάθε μοτίβο, κρύβουν ἀπαράβατα σχεδόν κάποια πρόθεση πού μόνο ὁ συγγραφέας εἶναι σέ θέση νά γνωρίζει. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο εἶναι ἀναμφισβήτητα εὐκαταῖο νά συνεργάζεται ὁ συγγραφέας μέ τό μεταφραστή ὅσο τό δυνατό στενότερα.

Ἀπό αὐτή τήν ἄποψη, μιὰ ἀπό τίς πιό ἀξιοσημείωτες ἐμπειρίες, εἶναι ἐκείνη πού κατέληξε στήν ἀσύγκριτη γαλλική ἀπόδοση τοῦ «Ὀδυσσεά» τοῦ Τζέιμς Τζόις. Στήν ἀρχή ἀνέλαβε μόνος του ὁ Ὀγκίστ Μορέλ νά ἐτοιμάσει μιὰ πλήρη πρώτη ἀπόδοση· ἐν συνεχεία, δούλεψε μαζί μέ τόν Βαλερί Λαρμπό καί τόν ἴδιο τόν Τζόις ὡς τήν ὀριστική διατύπωση τοῦ γαλλικοῦ κειμένου. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ἕνα ἀριστοῦργημα πού, κατά τούς εἰδικούς, ἐλάχιστα μόνο ὑστερεῖ ἐναντί τῆς πορτογαλικῆς μετάφρασης τοῦ Βραζιλιανοῦ Antonio Houaiss. Ἀντίθετα, ἡ μόνη ἰσπανική μετάφραση πού ὑπάρχει εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἀνύπαρκτη. Οἱ ἐλλείψεις τῆς, παραταῦτα, συγχωροῦνται λόγω τῆς ἱστορίας τῆς.

Ὁ μεταφραστής J. Salas Subirat, ἕνας Ἀργεντινός ἀσφαλιστής, εἶχε κάνει τή μετάφραση γιά τόν ἑαυτό του, γιά νά ξεδίει ἀπό τήν καθημερινή ρουτίνα. Τό ἀτύχημα εἶναι πού στά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ σαράντα ὁ ἐκδότης τοῦ Μπουέ-

νος Ἄιρες Santiago Rueda τήν ἀνακάλυψε καί τή δημοσίευσε. Ἀργότερα, ἡ τύχη τά ἔφερε καί συνάντησα στό Καρακάσ τόν Salas Subitat θρονιασμένο στό ἄσημο γραφεῖο μιᾶς ἀσφαλιστικῆς ἐταιρείας, ὅπου περάσαμε ἕνα ἐξαιρετικό ἀπόγευμα κουβεντιάζοντας γιά Ἀγγλους μυθιστοριογράφους πού τούς ἤξερε κυριολεκτικά ἀπ' ἔξω. Ἡ τελευταία εἰκόνα πού ἔχω ἀπ' αὐτόν μοιάζει μέ ὄνειρο: γέρος πιά καί μοναχικός ὅσο ποτέ, ἐτοιμαζόταν νά χορέψει μιάν ἀχαλίνωτη φαρνδόλα στό καρναβάλι τῆς Μπαρνακούιλα. Ἡ εἰκόνα του μοῦ φάνηκε τόσο

παράξενη πού δίστασα νά τόν χαιρετίσω.

Τό βίο ἀβίωτο...

Στίς μεταφράσεις πού ἄφισαν ἐποχή συγκαταλέγονται καί οἱ γαλλικές ἀποδόσεις τῶν μυθιστορημάτων τοῦ Τζόζεφ Κόνραντ ἀπό τούς Ζ. Ζάν-Ὀμπρί καί Φιλίπ Νεέλ. Ὁ πολωνικῆς καταγωγῆς συγγραφέας, ἕνας ἀπό τούς μείζονες πεζογράφους ὄλων τῶν ἐποχῶν, στήν πραγματικότητα ὀνομαζόταν Teodor Jozef Konrad Korzeniowski κι ὁ πατέρας του ἦταν μεταφραστής ἀγγλικῶν βιβλίων, ἰδίως ἔργων τοῦ Σαίξπηρ. Μητρική γλῶσσα τοῦ Κόνραντ ἦταν ἡ πολωνική, ἀλλά ἔχοντας μάθει ἀγγλικά καί γαλλικά ἀπό μικρός, ἀργότερα ἔγραψε σ' αὐτές τίς δύο γλῶσσες. Σήμερα, δίκαια ἢ ἀδίκαια, συγκαταλέγεται στούς μεγάλους δασκάλους τῆς ἀγγλικῆς γλῶσσας. Λένε πῶς ἔκανε τό βίο ἀβίωτο στούς Γάλλους μεταφραστές του ἀπαι-

τώντας ἀπ' αὐτούς μιάν τελειότητα ὀμοια μέ τή δική του, ἀλλά ποτέ δέν ἀποφάσισε νά μεταφράσει ὁ ἴδιος τά ἔργα του. Εἶναι περίεργο, ἀλλά εἶναι ἐλάχιστοι οἱ δίγλωσσοι συγγραφείς πού αὐτομεταφράζονται.

Ἡ πιό γνωστή περίπτωση εἶναι τοῦ Jorge Sembrun πού γράφει τό ἴδιο ἄνετα στά ἰσπανικά καί στά γαλλικά, ἀλλά, πάντα, ἄλλα ἔργα στήν ἑνὴ γλῶσσα κι ἄλλα στήν ἄλλη. Ποτέ δέν ἔγινε μεταφραστής τοῦ ἑαυτοῦ του. Πιό ἐκπληκτική ἀκόμη εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Ἰρλανδοῦ νομπελίστα Σάμουελ Μπέκετ πού γράφει δυό φορές τό κείμενό του: πρῶτα στά ἀγγλικά κι ὕστερα στά γαλλικά. Εἶναι τό ἴδιο ἔργο σέ δυό διαφορετικῆς γλῶσσες, ἀλλά ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει πῶς τό ἕνα κείμενο δέν εἶναι μετάφραση τοῦ ἄλλου καί ὅτι πρόκειται γιά δυό ἔργα ἐντελῶς διαφορετικά.

Μερικά χρόνια πρῖν, ἕνα φλογερό καλοκαίρι στήν Παντελάρια, εἶχα μιὰ ἀρκετά περίεργη μεταφραστική ἐμπειρία. Ὁ κόμης Τσικόνια, πού ὡς τό θάνατό του ἦταν ὁ μεταφραστής μου στά ἰταλικά, μοχθοῦσε ἐκείνη τήν ἐποχή πάνω στόν «Παράδεισο», τό μυθιστόρημα τοῦ Κουβανοῦ José Lezama Lima. Εἶμαι ἔνθερος θαυμαστής τῆς ποίησης τοῦ Lezama κι ἐξίσου λάτρης τῆς σπάνιας προσωπικότητάς του, μολονότι λίγες φορές στή ζωή μου εἶχα τήν τύχη νά τόν συναντήσω. Ἐκείνη τήν ἐποχή ἐπιθυμοῦσα διακαῶς νά γνωρίσω καλύτερα αὐτό τό ἐρημητικό μυθιστόρημα. Ἐτσι, ἔδωσα ἕνα χέρι στόν Τσικόνια, λιγότερο στή μετάφραση καί περισσότερο στήν προσπάθειά του νά ἀποσαφηνίσει αὐτή τή δύσκολη πρόζα. Μεταξύ ἄλλων, πέσαμε καί σέ μιὰ φράση τῆς ὁποίας τό ὑποκείμενο, μέσα σέ δέκα ἀράδες, ἄλλαξε πολλές φορές γένος καί ἀριθμό ἔτσι

πού στό τέλος ἦταν ἀδύνατο νά καταλάβεις γιά ποιόν ἐπρόκειτο, τί συνέβαινε καί πότε. Γνωρίζοντας τόν Lezama Lima θά μπορούσαμε νά ὑποθέσουμε πῶς ὅλα αὐτά ἦταν σκόπιμα, ἀλλά μόνο ὁ ἴδιος θά μπορούσε νά τό ἐπιβεβαιώσει, καί ποτέ δέν μπορέσαμε νά τοῦ θέσουμε τό ἐρώτημα. Ὁ Τσικόνια ἀναρωτιόταν κατά πόσο, σέ μιὰ περίπτωση σάν κι αὐτή, ὁ μεταφραστής ὀφείλει νά σεβαστεῖ στήν ἰταλική ἀπόδοση τίς συντακτικές ἀσυναρτησιές τοῦ πρωτότυπου ἢ ἔπρεπε νά τίς ὑποτάξει στούς συμβατικούς κανόνες. Ἡ γνώμη μου ἦταν πῶς ἔπρεπε νά τίς κρατήσῃ, ἔτσι ὥστε τό κείμενο νά περάσει στήν ἄλλη γλῶσσα στήν πραγματική του μορφή, μέ τίς ἀρετές καί τά ἐλαττώματά του. Ἦταν ζήτημα ἐντιμότητας ἐναντί τοῦ ξένου ἀναγνώστη.

Γιά μένα δέν ὑπάρχει τίποτα πιό ἐνοχλητικό καί πιό παράξενο ἀπό τό νά διαβάζω διάφορες μεταφράσεις τῶν βιβλίων μου στίς τρεῖς ξένες γλῶσσες πού καταλαβαίνω. Δέν ἀναγνωρίζω τόν ἑαυ-

τό μου παρά μόνο στά ισπανικά. Έχω διαβάσει όρισμένα από τά κείμενά μου στην άγγλική απόδοση του Γκρέγκορι Ραμπάσα κι όφείλω νά όμολογήσω πώς συνάντησα άποσπάσματα πού μέ ευχαρίστησαν περισσότερο στη δική του απόδοση παρά στη δική μου. Οί μεταφράσεις του Ραμπάσα δίνουν τήν έντύπωση

πώς έμαθε πρώτα άπ' έξω τό ισπανικό κείμενο και μετά κυριολεκτικά τό ξανάγραψε στά άγγλικά. Έδω ή πιστότητα στο πρωτότυπο είναι πολύ πιά επιτήδεια και πανούργα από μία κατά λέξη πιστή μεταφορά. Ποτέ δέν καταφεύγει στη μέθοδο τών ύποσημειώσεων πού χρησιμοποιούν ελάχιστα ίκανοποιητικά, και δυ-

στιχώς πολύ συχνά, οί κακοί μεταφραστές. Ένα από τά πιά άξιοθρήνητα παραδείγματα αυτής τής πρακτικής είναι ή εξήγηση τής λέξης «astromelia» πού δίνει σε ύποσημείωση ό Βραζιλανός μεταφραστής ενός βιβλίου μου: «φανταστικόν άνθος έπινοηθέν υπό του Γκαρσία Μάρκες». Τό έξοργιστικό είναι πώς

άφου είχε διαπραχθεί ή ύποσημείωση, διάβασα κάπου, δέ θυμάμαι πιά πού ακριβώς, πώς οί *astromelias* όχι μόνο υπάρχουν (όλος ό κόσμος τίς ξέρει στην Καραϊβική) αλλά κι ότι τό όνομά τους είναι πορτογαλικό.

Μτφρ. ΣΠΥΡΟΣ ΤΣΑΚΝΙΑΣ

Τό αύριο

Γ. Ζαμιάτιν

«Κάθε σήμερα είναι ταυτόχρονο»
ένα λίκνο
κι ένα
σάβανο»

Χριστό, τόν αίρετικό Κοπέρνικο, τόν αίρετικό Τολστόι. Σύμβολο τής πίστης μας είναι ή αίρεση: τό αύριο είναι άναπόφευχτα αίρεση για τό σήμερα, πού έγινε στήλη άλατος, και για τό χτές, πού σκορπίστηκε σε σκόνη. Τό σήμερα άρνεϊται τό χτές, αλλά τό αύριο είναι μία άρνηση τής άρνησης. Αυτός είναι ό συνεχής διαλεκτικός δρόμος πού σε μία μεγαλειώδη παραβολική πορεία παρασύρει τόν κόσμο προς τό άπειρο. Χτές ή θέση —σήμερα ή αντίθεση— αύριο ή σύνθεση.

Χτές ύπήρχε ένας τσάρος και ύπήρχαν σκλάβοι· σήμερα δέν ύπάρχει τσάρος, αλλά οί σκλάβοι παραμένουν· αύριο θά ύπάρχουν μόνο τσάροι. Βαδίζουμε εν όνόματι του ελεύθερου ανθρώπου του μέλλοντος — του βασιλικού ανθρώπου. Ζήσαμε τήν εποχή τής καταπίεσης τών μαζών· ζούμε τήν εποχή τής καταπίεσης του άτομου εν όνόματι τών μαζών· τό αύριο θά φέρει τήν απελευθέρωση του άτομου — εν όνόμα-

τι του ανθρώπου. Οί πόλεμοι, επεκτατικοί ή εμφύλιοι, έκαναν τόν άνθρωπο ύλικό για μάχες, αριθμό, μηδενικό. 'Ο άνθρωπος ξεχάστηκε για χάρη τής «'Ημέρας του Σαββάτου». Πρέπει νά ξαναθυμηθούμε κάτι άλλο: ότι τό Σάββατο φτιάχτηκε για τόν άνθρωπο.

Γ. Ζαμιάτιν

Τό μόνο άντάξιο όπλο του ανθρώπου — του αύριανού ανθρώπου — είναι ή λέξη. Μέ τή λέξη ή ρωσική διάνοηση, ή ρωσική λογοτεχνία, πολέμησε επί δεκαετίες για τό μεγάλο ανθρώπινο αύριο. Και σήμερα είναι καιρός νά σηκώσει άκόμα μία φορά αυτό τό όπλο. 'Ο άνθρωπος πεθαίνει. 'Ο περήφανος homo erectus πέφτει στά τέσσερα, βγάζει δόντια και τρίχωμα σαρκοβόρου· τό κτήνος επικρατεί μέσα στον άνθρωπο. 'Ο βάρβαρος Μεσαιώνας έπι-

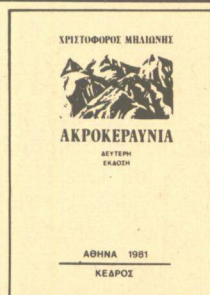
στρέφει, ή άξία τής ανθρώπινης ζωής πέφτει άπότομα, ένα νέο κύμα πογκρόμ άπλώνεται στην Ευρώπη. Είναι άδύνατο πιά νά σιωπάς. Είναι ώρα νά φωνάζεις: "Άνθρωπος μέ άνθρωπο είναι άδέλφια!

Καλούμε τή ρωσική διάνοηση νά υπερασπιστεί τόν άνθρωπο και τίς ανθρώπινες άξίες. Κάνουμε έκκληση, όχι σε κείνους πού άπορρίπτουν τό σήμερα εν όνόματι μιας επιστροφής στο χτές, όχι σε κείνους πού είναι άπελπιστικά κουφοί στο σήμερα. Κάνουμε έκκληση σε κείνους πού βλέπουν τό μακρινό αύριο — και κρίνουν τό σήμερα εν όνόματι του αύριο, εν όνόματι του ανθρώπου.*

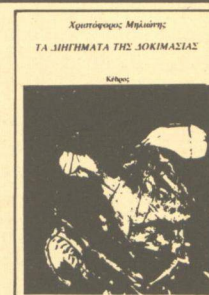
[1919-1920]

* Στά έλληνικά κυκλοφορεί και τό βασικότερο έργο του Γ. Ζαμιάτιν, τό μυθιστόρημα φαντασίας 'Εμείς, μτφρ. 'Αλ. 'Αλεξανδράκη, εκδ. «Πλέθρον», 1978.

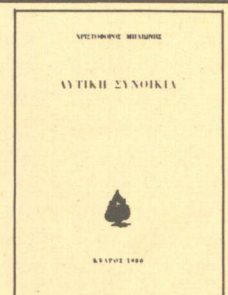
ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ
ΤΟΥ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ
ΜΗΛΙΩΝΗ
ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΚΕΔΡΟΣ

ΑΚΡΟΚΕΡΑΥΝΙΑ
Νουβέλες (Δεύτερη έκδοση)

ΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑΣ

ΔΥΤΙΚΗ ΣΥΝΟΙΚΙΑ
Μυθιστόρημα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ

Γεωργίου Γενναδίου 6 (πάροδος 'Ακαδημίας) - Τηλ.: 36.15.783

Κάθε σήμερα είναι ταυτόχρονα ένα λίκνο και ένα σάβανο: ένα σάβανο για τό χτές, ένα λίκνο για τό αύριο. Τό σήμερα, τό χτές και τό αύριο είναι έξισου κοντά τό ένα μέ τό άλλο και έξισου μακριά. Είναι γενιές, είναι παπούδες, πατέρες κι έγγονοί. Οί έγγονοί άγαπούν και μισούν τούς πατέρες άπαράλλαχτα· οί πατέρες μισούν κι άγαπούν τούς παπούδες άπαράλλαχτα.

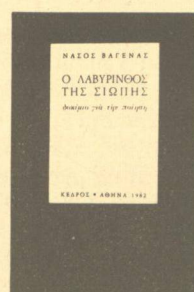
Τό σήμερα είναι καταδικασμένο νά πεθάνει — γιατί πέθανε τό χτές και γιατί θά γεννηθεί τό αύριο. Αυτός είναι ό σοφός και σκληρός νόμος τής ζωής. Σκληρός, γιατί καταδικάζει σ' αιώνια δυσaréσκεια εκείνους πού ήδη σήμερα βλέπουν τίς μακρινές κορυφές του αύριο· σοφός, γιατί ή αιώνια δυσaréσκεια είναι ή μόνη έγγύηση τής αιώνιας κίνησης προς τά μπρός, τής αιώνιας δημιουργίας. Αυτός πού ανακάλυψε σήμερα τό ιδεώδες του έχει γίνει, κιόλας, σάν τή γυναίκα του Λότ, δηλ. στήλη άλατος, έχει κιόλας βουλιάξει μέσα στη γή και δέν προχωρεί άλλο. 'Ο κόσμος διατηρείται ζωντανός μόνο από τούς αίρετικούς τόν αίρετικό

ΝΕΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

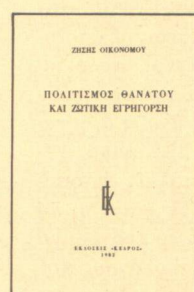
ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΚΕΔΡΟΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΣ
ΤΑ ΟΣΤΑ
Ποιήματα

ΝΑΣΟΣ ΒΑΓΕΝΑΣ
Ο ΛΑΒΥΡΙΝΘΟΣ
ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ
Δοκίμιο για τήν ποίηση

ΖΗΣΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΘΑΝΑΤΟΥ
ΚΑΙ ΖΩΤΙΚΗ ΕΓΓΡΗΓΟΡΣΗ
Δοκίμια

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΕΛΙΑΝΟΣ
ΤΑΞΙΔΙΑ ΚΑΙ ΟΝΕΙΡΑ
Μυθιστόρημα

Γεωργίου Γενναδίου 6 (πάροδος 'Ακαδημίας) - Τηλ.: 36.15.783

Τά Νέα Έλληνικά στή Μέση Έκπαίδευση

(μιά συζήτηση)

Προβλήματα και προοπτικές

Θεωρώντας την παιδεία γενικά, και τη διδασκαλία των Νέων Έλληνικών ειδικότερα, καθοριστικούς παράγοντες της πολιτιστικής ζωής ενός τόπου, αποφασίσαμε ένα διάλογο πάνω στο θέμα, ξεκινώντας από τη Μέση Έκπαίδευση, με πρόθεση να συνεχίσουμε αυτή τη συζήτηση-έρευνα και με άλλους παράγοντες της εκπαίδευσης ή άτομα που έχουν άμεσο ενδιαφέρον γι' αυτήν, όπως οι μαθητές και οι φοιτητές. Καλέσαμε κοντά μας τους φιλόλογους-γυμνασιάρχες Λουκά Κούσουλα και Χριστόφορο Μηλιώνη και τον επιθεωρητή Μ. Έκπαίδευσης, φιλόλογο Τάκη Καρβέλη. Και οι τρεις τους, εκτός από τη διδακτική τους πείρα, έχουν συνεργαστεί στη σύνταξη διδακτικών βιβλίων για τη Μ. Έκπαίδευση και είναι γνωστοί λογοτέχνες. Έχουν, με άλλα λόγια, όλα τα διαπιστευτήρια της αρμοδιότητας για μιά συζήτηση επί του θέματος.

Από τη δική μας πλευρά, τό θέμα τοποθετήθηκε ως εξής:

Κάθε φορά που μιλάμε για την πολιτισμική κακοδαιμονία του τόπου μας, για την ανεπαρκή ή ελαττωματική έκφραση των Έλλήνων — είτε σπουδαγμένοι είναι είτε όχι — τό απελπιστικά πενιχρό λεξιλόγιο που χρησιμοποιούμε στον προφορικό μας λόγο, την αδυναμία μας να συντάξουμε με στοιχειώδη επάρκεια ένα οποιοδήποτε κείμενο, ακόμα και μιά απλή φιλική επιστολή, όταν μιλάμε για την αδιαφορία του Έλληνα προς τό βιβλίο, ή μάλλον για την απέχθειά του

Λουκάς Κούσουλας

Νομίζω ότι τό θέμα της διδασκαλίας των Νέων Έλληνικών στη μέση εκπαίδευση σήμερα, σχετίζεται πρωταρχικά με τό θέμα των κλασικών φιλόλογων, οι όποιοι ισχυρίζονται ότι δέν είναι υποχρεωμένοι να γνωρίζουν καλά τά Νέα Έλληνικά. Και μολονότι τά Νέα Έλληνικά κατέχουν σήμερα μιά θέση κυριαρχική θά έλεγα στα σχολικά προγράμματα, όπως τουλάχιστον έχει κατ' επανάληψη εξαγγελθεί, οι περισσότεροι φιλόλογοι, ιδίως οι πίο ηλικιωμένοι, επιμένοντας στην ιδιότητά τους του κλασικού φιλόλογου «σνομπάρουν» ως ένα σημείο τά Νέα Έλληνικά και ξαναγυρίζουν τη νέα διδακτική πραγματικότητα στην παλιά μέθοδο, που υπαγορευόταν από τη διδασκαλία της αρχαίας γλώσσας. Παραμένουν με άλλα λόγια σε γραμματικά και τεχνολογικά θέματα και όταν μιλούν για τη μοντέρνα λογοτεχνία εκφράζουν, ταχτικότητας, μιά διάθεση έχθρική, ενώ, όταν τους παρέχεται ή δυνατότητα, την αποκλείουν έντελως. Αυτό βέβαια δημιουργεί δυσάρεστες καταστάσεις, οι όποιες πιστεύω ότι μπορούν να αντιμετωπιστούν με την καθιέρωση σχετικών σεμιναρίων, ώστε να βοηθηθούν οι διδάσκοντες στο να διδάξουν τά Νέα Έλληνικά όσο γίνεται καλύτερα.

Τάκης Καρβέλης

Δέν υπάρχει αμφιβολία ότι τό κύριο βάρος, για την καλύτερη διδασκαλία των Νέων Έλληνικών, πέφτει στη μέση εκπαίδευση. Έδώ όμως παρατηρείται ένας φαύλος κύκλος, καθώς, οι ατέλειες που παρατηρούνται στη μέση παιδεία, κατά κάποιο τρόπο συνεχίζονται και στην πανεπιστημιακή παιδεία, με αποτέλεσμα να μίν εξασφαλίζεται, στην τελευταία, ένας επαρκής εξοπλισμός των φιλόλογων, οι όποιοι θά βγούν άργότερα να διδάξουν τά Νέα Έλληνικά. Υπάρχουν αυτή τη στιγμή πολλές φιλοσοφικές σχολές, οι όποιες δέ φαίνεται να έχουν ως τώρα καταρτίσει τό πρόγραμμά τους, ώστε να βγάλουν φιλόλογους που θά είναι ικανοί να διδάξουν όρισμένα βασικά μαθήματα, όπως είναι τά Άρχαία και τά Νέα Έλληνικά. Λείπει απ' αυτούς, τουλάχιστον από τους περισσότερους, ή βαθύτερη ενημέρωση και ή μεθοδολογία. Και νομίζω ότι ή κρίση στη μέση παιδεία, απ' αυτή την πλευρά, ανεξάρτητα από τις όποιες προόδους

έχουν συντελεστεί στα προγράμματα και στα διδακτικά βιβλία, όφείλεται στο ότι λείπει όλη εκείνη ή ύποδομή που είναι απαραίτητη για να διδαχθεί όχι μόνο ή νεότερη λογοτεχνία αλλά και ή παλιότερη. Και βλέπουμε ότι ή πλειονότητα των φιλόλογων επιμένει σε όρισμένα επιφανειακά στοιχεία, χωρίς να είναι σε θέση να προχωρήσει σε βάθος, προκειμένου να επισημανθεί ό σκοπός ή τό μήνυμα που ένδεχομένως να επιδιώκει να δώσει ό συγγραφέας. Νομίζω επομένως ότι θά πρέπει να μās άπασχολήσει γενικότερα τό ζήτημα της διδασκαλίας της νέας ελληνικής λογοτεχνίας και όχι μόνο ειδικότερα της διδασκαλίας της νεότερης ποίησης και πεζογραφίας μας.

Σπύρος Τσακινιάς

Για να ξαναπαίσουμε τό θέμα μας από την άρχή: Ένα μεγάλο ποσοστό της όλης κακοδαιμονίας φαίνεται πως όφείλεται στην ανεπάρκεια ενός σημαντικού μέρους του διδακτικού προσωπικού της μέσης εκπαίδευσης, τό όποιο έχει βγει από τις παλιότερες πανεπιστημιακές σχολές. Αυτό είναι ή μία πλευρά του ζητήματος. Άν όμως υποθέσουμε ότι ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που έχει τώρα ξεκινήσει τείνει ν' άγκαλιάσει και την πανεπιστημιακή διδασκαλία, με αποτέλεσμα οι άφριανοί φιλόλογοι να είναι σε θέση να κατανοήσουν και να διδάξουν τά νέα ελληνικά σωστά, τί γίνεται, τί πρέπει να γίνει από κεί και ύστερα; Κι άκόμη: πως κρίνουμε τόν διδακτικό προβληματισμό έτσι όπως εκφράζεται αυτή τη στιγμή μέσα από τά διδακτικά βιβλία;

Χριστόφορος Μηλιώνης

Έπειδή χρησιμοποιήθηκε μιά έκφραση κάπως βαριά για τους φιλόλογους, έγινε συγκεκριμένα λόγος για ανεπάρκεια των φιλόλογων, πιστεύω, φοβάμαι μάλλον, ότι αυτό θά μπορούσε να μās οδηγήσει σε μιά εύκολη άπάντηση: "Ότι φταίνε οι φιλόλογοι και επομένως εκεί πρέπει να έντοπιστεί όλο τό βάρος του προβλήματος. Βέβαια, τώρα, που μπήκανε νεότερα κείμενα στα βιβλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, παρατηρούμε μιάν αδυναμία στο ν' ανταποκριθούν όλοι τουλάχιστον οι φιλόλογοι στις άνάγκες του μαθήματος των Νέων Έλληνικών. Οι ρίζες όμως του κακού έχω τη γνώμη ότι βρίσκονται στις πανεπιστημιακές scho-

λές, που διδάσκουν τη λογοτεχνία σαν ιστορία των Γραμμάτων μας περισσότερο και δέ φέρνουν τους φοιτητές σε άμεση επαφή με τά ίδια τά κείμενα. Αυτό τό ξέρουμε και από τη φοιτητική μας εμπειρία και από ό,τι ακούμε και διαπιστώνουμε σήμερα. Άν επί παραδείγματι γινόταν μιά έρευνα στα προγράμματα των φιλοσοφικών σχολών, θά διαπιστωνόταν άμέσως ότι εξαντλούνται στην ιστορία της γραμματείας περισσότερο και, μάλιστα, μέχρις ενός όρισμένου όριου. Για να ξεφύγουμε όμως από την εμπλοκή σ' αυτό τό πρόβλημα, άς δούμε τά πράγματα κάπως ευρύτερα. Έ-

κτηρισθεί. Άλλά κι έτσι θά πηγαίναμε πολύ μακριά.

Για να επανέλθουμε λοιπόν στο μάθημα των Νέων Έλληνικών, όπως γίνεται σήμερα στη μέση εκπαίδευση, καλό είναι ν' αρχίσουμε από κάπως παλιότερα. Πως βρήκαμε εμείς οι ίδιοι τη λογοτεχνία στη μέση εκπαίδευση, τί σχετικά βιβλία είχαμε, για να καταλήξουμε σιγά σιγά στο επίπεδο που βρισκόμαστε σήμερα. Είναι γνωστό ότι παλιά είχαμε τά Νεοελληνικά Άναγνώσματα, μέσα από τά όποια υποτίθεται ότι διδασκόταν και ή λογοτεχνία. Άπό τόν τίτλο κιόλας αυτών των βιβλίων καταλαβαίνει κανείς περί τίνος έπρόκειτο. Δέν ήταν λογοτεχνία, αλλά άναγνώσματα, που προσφέρονταν, κατά τη γνώμη αυτών που τά είχαν συντάξει, για ποικίλους σκοπούς, μέσα στους όποιους ίσως να έντασσόταν και ή διδασκαλία της λογοτεχνίας.

Σπύρος Τσακινιάς

Θά έλεγα ότι κατά κύριο λόγο ύπηρετούσαν ιδεολογικούς σκοπούς.

Χριστόφορος Μηλιώνης

Ύπηρετούσαν ιδεολογικούς σκοπούς θετικά ή άρνητικά: άποκοίμιζαν δηλαδή. Έπί παραδείγματι, σās άναφέρω ότι στα παλιά έγχειρίδια συνυπήρχε ό Σολωμός με μιά πραγματεία, πολύ κακής ποιότητας, για τά οικονομικά του Βυζαντίου ή ό Σολωμός με άπλους στιχουργούς, με αποτέλεσμα τά παιδιά να μίν αποκτούν αίσθηση των μεγεθών και των αναλογιών. Αυτό μέχρι και την πτώση της δικτατορίας. Μετά τη μεταπολίτευση άρχισε, πραγματικά, μιά προσπάθεια για την ανανέωση τουλάχιστον των διδακτικών βιβλίων των Νέων Έλληνικών και από τους τρεις μας εδώ οι δύο εξακολουθούμε να έχουμε μιά συμμετοχή σ' αυτήν την προσπάθεια ανανέωσης των βιβλίων.

Κώστας Παπαγεωργίου

Μέ ποιά κριτήρια γίνεται συνήθως ή επιλογή των λογοτεχνικών κειμένων σ' αυτά τά βιβλία των Νέων Έλληνικών;

Χριστόφορος Μηλιώνης

Ύπάρχει ένα αναλυτικό πρόγραμμα με κάποιες βασικές προδιαγραφές. Όπως-δήποτε, πάντως, κύρια μέριμνά μας είναι τά κείμενα που μπαίνουν σ' αυτά τά

Χριστόφορος Μηλιώνης

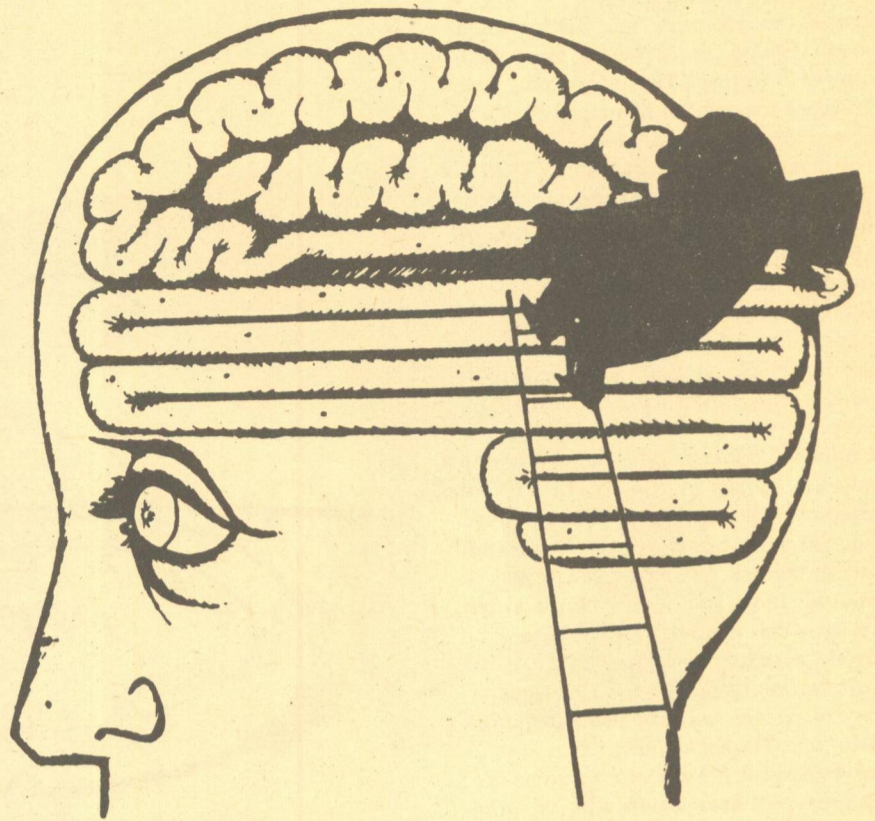
γινε στην άρχή λόγος για έλλειψη παιδείας στον τόπο μας, για τό ότι ό Έλληνας δέν διαβάσει, για γλωσσική ανεπάρκεια και όλα αυτά αποδόθηκαν, κατά ένα μεγάλο ποσοστό τουλάχιστον, στη μέση εκπαίδευση. Γνώμη μου είναι ότι ένα μέρος μόνο της ευθύνης πρέπει ν' άποδοθεί στη μέση εκπαίδευση: ένα άλλο, μεγάλο μερίδιο, πιστεύω πως πρέπει ν' άποδοθεί στη δημοτική και στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, ενώ τό μεγαλύτερο μέρος της όλης ευθύνης τό έχει ό τρόπος ζωής, όπως διαμορφώθηκε πιά στον ελληνικό χώρο, που μόνο σαν αντιπνευματικός θά μπορούσε να χαρα-

πρός τό διάβασμα γενικά, καταλήγουμε πώς στην παιδεία πέφτει μεγάλο χρέος για τή θεραπεία όλων αυτών των δεινών. Υποθέτουμε ότι από τό όλο φάσμα τής παιδείας πρέπει νά ξεχωρίσουμε τή Μ. Έκπαίδευση καί σ' αυτήν ιδιαίτερα νά εστιάσουμε τήν προσοχή μας, γιατί εκεί, ένδεχομένως, κρίνεται τό παιχνίδι.

Δεκαετίες όλόκληρες, ή εκπαιδευτική πολιτική του κράτους ήταν τελματωμένη. Τά τελευταία χρόνια, από τή μεταπολίτευση κι εδώ, παρατηρείται μιά διάθεση νά ξεφύγουμε από τό τέλμα, νά ανοίξει ό δρόμος σέ κάποιες βελτιώσεις καί σέ κάποιες ανακατατάξεις. Σάν λειτουργοί τής Μ. Έκπαίδευσης, δάσκαλοι των Νέων Έλληνικών, καί υπεύθυνοι πνευματικοί άνθρωποι, πώς κρίνετε αυτά τά βήματα πού έγιναν μέχρι σήμερα ή τί νομίζετε πώς χρειάζεται νά γίνει ακόμα; Ποιά είναι ή γνώμη σας για τά διδακτικά βιβλία, τό πρόγραμμα καί τή μέθοδο διδασκαλίας, τήν εφαρμογή τους μέσα στη συγκεκριμένη σχολική πραγματικότητα; Πώς δουλεύουν οί καθηγητές, πώς αντιδρούν τά παιδιά; Τί θά μπορούσε νά γίνει ώστε νά διευρυνθεί, άν όχι νά άριστοποιηθεί, ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση καί νά αυξηθούν οί καρποί της;

Αυτά νομίζουμε έμεις πώς είναι κάποια έρωτήματα πού άπασχολούν κάθε άνθρωπο πού γνολιάζεται για τή μοίρα αυτού του τόπου. Κι έσείς, φυσικά, μπορείτε νά θίξετε όποιο άλλο ζήτημα νομίζετε πώς είναι σκόπιμο ή αναγκαίο νά θιγεί.

Γ. κ. Τ.

βιβλία νά είναι λογοτεχνήματα· νά έχουν κάποια ποιότητα καθαρά λογοτεχνική. Αυτός είναι ένας όρος εκ των sine qua non. Ίδεολογικές κατευθύνσεις στην επιλογή των κειμένων ούτε παλαιότερα ούτε τώρα μās έχουν τεθεί.

Σπύρος Τσακνιάς

Έπειδή δύο από σās, έσύ Χριστόφορε, μαζί με τόν Τάκη Καρβέλη, έχετε συμμετοχή στη συγκρότηση αυτών των βιβλίων, στό έρώτημα πώς φαίνονται αυτά τά βιβλία, θά παρακαλοΰσα νά άπαντήσει ό Λουκάς Κούσουλας, ό όποιος τά χρησιμοποιεί ως καθηγητής.

Λουκάς Κούσουλας

Άπό προσωπική πείρα μπορώ νά πώ ότι τά βιβλία αυτά είναι άσύγκριτα καλύτερα από τά παλιά. Κι αυτό ισχύει τόσο για τούς πεπειραμένους φιλόλογους, αυτούς πού έχουν ένα μεράκι τελοσπάντων για τή λογοτεχνία, όσο καί για τούς άλλους, πού θά 'θελαν νά κάνουν τή δουλειά τους σωστά καί με σύστημα, καθώς τούς έχει δημιουργηθεί ή πίστη ότι μπορουν νά βρουν σ' αυτά τά βιβλία τά έφόδια ν' άκουμπήσουν με άσφάλεια καί στά κείμενα καί στό έρωτηματολόγιο πού συνοδεύει αυτά τά κείμενα· ποιητικά καί πεζά, όπως ότι μπορουν επίσης νά βοηθηθούν καί από τίς μικρές εισαγωγές πού υπάρχουν καί πού είναι καθοδηγητές των διαφόρων περιόδων τής λογοτεχνικής μας ιστορίας. Πιστεύω ώστόσο ότι ή γραμματολογική - ιστορική κατάταξη πού έχει γίνει στην ύλη, μπορεί νά περιπλέξει αντί νά διευκολύνει τά πράγματα, γιατί, όσοι φιλόλογοι άγνοούν τήν ποιότητα, μπορουν νά βρίσκουν ένα επιστημονικό άλλοθι στη γραμματολογική κατάταξη του βιβλίου, περιορίζονοι άποκλειστικά στη σειρά πού ακολουθείται σ' αυτό. Έγώ προσωπικά έχω προτείνει στό σχολείο πού εργάζομαι, οί φιλόλογοι ν' ακολουθούν τά κείμενα με τή σειρά πού υπάρχουν στό βιβλίο, κάθε δεκαπέντε μέρες όμως νά επιλέγουν από τό βιβλίο ένα οποιοδήποτε άλλο κείμενο, ώστε νά διακόπτεται κατ' αυτόν τόν τρόπο ή καθαρά γραμματολογική κατάταξη τής ύλης. Καί κάτι ακόμη: λέγοντας προηγουμένως ότι υπάρχουν καί ανεπαρκείς επιστημονικά συνάδελφοι, δέν είχα τήν πρόθεση νά κατηγορήσω κανέναν. Άπλωώς ήθελα νά πώ ότι συμπεριφερόμα-

στε, πολλές φορές, όταν έχουμε νά κάνουμε με μερικούς δύσκολους συγγραφείς, σάν κάποιους ήθοποιούς πού έρμηνεύουν, όπως αυτοί νομίζουν, διάφορους ρόλους από θεατρικά έργα, ενώ άγνοούν όλόκληρο τό έργο. Καί βλέπουμε συχνότατα νά προσπαθεί ένας καθηγητής

Λουκάς Κούσουλας

νά διδάξει ένα ποίημα του Καβάφη λ.χ. χωρίς νά γνωρίζει καμιά δεκαριά τουλάχιστον άλλα ποιήματα του ίδιου ποιητή, όποτε δέν μπορεί παρά καί ή διδασκαλία του νά είναι έλλειπής.

Τάκης Καρβέλης

Έγώ έχω νά πώ τό εξής: Έπειδή με τόν Χριστόφορο είμαστε από τούς συγγραφείς πού άσχολήθηκαν μ' αυτά τά βιβλία, επιβάλλεται νά δώσω μιά συνοπτική εικόνα για τό πώς συντάχθηκαν. Η συγγραφή, όπως ειπώθηκε ήδη, έγινε με βάση ένα αναλυτικό πρόγραμμα, στην κατάρτιση του όποιου μέχρις ενός όρισμένου σημείου πήραμε μέρος κι έμεις. Στά βιβλία πού προορίζονται για τήν πρώτη καί τή δεύτερα τάξη του γυμνασίου, τά κείμενα δέν είναι καταταγμένα σύμφωνα με τήν ιστορική εξέλιξη τής λογοτεχνίας αλλά σύμφωνα, με βάση μάλλον κάποιες ένότητες πού δέν έχουν καμιά σχέση με τίς παλιές ένότητες των Νέων Έλληνικών, όπως λ.χ. «κοινωνικός βίος», «πρόσφατος εθνικός βίος», «άπό τή θρησκευτική ζωή» κλπ. Έδώ οί ένότητες βγήκαν μέσα από τά ίδια τά έργα, μέσα από τούς προβληματισμούς καί τή θεματική τους.

Σπύρος Τσακνιάς

Άπ' όλα όσα λές σχηματίζω τήν εντύ-

πωση ότι οί σημερινές ένότητες ανταποκρίνονται στις σημερινές άπαιτήσεις των σημερινών μαθητών, ενώ στις παλιές ένότητες, όπου γινόταν λόγος για μιάν ύπαιθρο έντελώς ειδυλλιακή, ή όποία δέν ύπάρχει πλέον, ό μαθητής έρχόταν αντιμέτωπος με μιά πραγματικότητα άνύπαρκτη, σχεδόν μυθική.

Τάκης Καρβέλης

Έτσι είναι τά πράγματα. Συνεχίζω όμως λέγοντας ότι στην τρίτη γυμνασίου ή ύλη έχει καταταχθεί σύμφωνα με τήν ιστορική εξέλιξη τής λογοτεχνίας. Καί είναι ή πρώτη φορά πού εισήχθησαν όρισμένες έννοιες, άδιανόητες πριν από μερικά χρόνια, όπως λ.χ. για ρομαντισμό, για νατουραλισμό, για ρεαλισμό. Όπως όποτε βέβαια - κι αυτό θά πρέπει νά ειπωθεί - τά βιβλία αυτά δέν ανταποκρίνονται άκριβώς στη δική μας πρόθεση. Διότι ή δική μας πρόθεση έμπλέκεται πολλές φορές σέ διάφορα γραφειοκρατικά γρανάζια, όπως λ.χ. στά γρανάζια των έπιτροπών, οί όποιες προσθέτουν, άφαιρούν ή έχουν όρισμένες άπαιτήσεις... Στό λύκειο τώρα, ή κατάταξη τής ύλης στά βιβλία των Νέων Έλληνικών γίνεται σύμφωνα με τήν ιστορική εξέλιξη τής λογοτεχνίας μας. Άλλά κι εδώ, αυτό γίνεται μέχρις ενός όρισμένου σημείου. Γιατί, παράλληλα, προκειμένου ν' άποφευχθεί ό κίνδυνος πού έντόπισε ό Λουκάς, ύπάρχει μιά έναλλαγή από τά παλιά στά σύγχρονα κείμενα καί τό αντίστροφο.

Χριστόφορος Μηλιώνης

Θέλω νά κάνω στό σημείο αυτό μιά παρεμβολή, για νά μήν παρεξηγηθώ. Είπα νωρίτερα ότι δέν μās δόθηκαν ιδεολογικές κατευθύνσεις για τή συγγραφή των βιβλίων κι αυτό είναι αλήθεια. Η συγγραφή των βιβλίων δέν συνάντησε τέτοιου είδους δυσκολίες. Προέκυψαν ώστόσο άλλες δυσκολίες, όχι τόσο από ιδεολογικές διαφοροποιήσεις, όσο από άγνοια των λογοτεχνικών μας πραγμάτων, καθώς καί του τρόπου με τόν όποιο λειτουργεί ή λογοτεχνία καί, κυρίως, από ένα πνεύμα πού θά τό χαρακτηρίσει σάν πνεύμα στείρου παιδαγωγισμού. Άλλά καί πάλι, ανεξάρτητα από τίς όποιες επιφυλάξεις πού θά μπορούσε νά εκφράσει κανείς γι' αυτά τά βιβλία, είναι βέβαιο ότι κατάφεραν νά δημιουργήσουν ένα νέο μέτρο σύγκρι-

σης. Καί ότι συνετέλεσαν ώστε νά μπορέι νά ισχυριστεί κανείς με σιγουριά ότι τά έπόμενα βιβλία άποκλείεται νά είναι χειρότερα· θά είναι όπωσδήποτε καλύτερα.

Τάκης Καρβέλης

Τάκης Καρβέλης

Έγώ θέλω ακόμη νά προσθέσω ότι με τά νέα βιβλία τό έναυσμα δίνεται κυρίως στους καθηγητές. Οί περισσότερο φωτισμένοι άπ' αυτούς θά έχουν πλέον τή δυνατότητα ν' άσχοληθούν ουσιαστικότερα με τή λογοτεχνία· νά τή μελετήσουν, νά προβληματιστούν, νά έμβαθύνουν περισσότερο, νά καταποτιστούν.

Κώστας Παπαγεωργίου

Είναι λοιπόν άναμφισβήτητο ότι ή καινούρια πραγματικότητα, έτσι όπως παρουσιάζεται μέσα άπ' αυτά τά βιβλία, είναι άσύγκριτα καλύτερη καί πολύ περισσότερο ευόωνη άπ' όσο τουλάχιστον ήταν μέχρι πρότινος. Άπό δώ καί πέρα όμως τό έρώτημα πού δημιουργείται είναι τό εξής: Τά παιδιά, οί μαθητές έχουν συνειδητοποιήσει αυτή τήν αλλαγή προς τό καλύτερο; Έχουν με άλλα λόγια συνειδητοποιήσει τίς όπωσδήποτε καλύτερες δυνατότητες πού τούς προσφέρονται για τήν προσέγγιση των λογοτεχνικών κειμένων; Καί, συνειδητοποιώντας κάτι τέτοιο, έχει έπαυξηθεί τό ενδιαφέρον τους για τό μάθημα των Νέων Έλληνικών; Σημαίνει γι' αυτούς ή διδασκαλία των Νέων Έλληνικών κάτι περισσότερο άπ' ό,τι σήμαινε μέχρι τώρα;

Σπύρος Τσακνιάς

Θεωρώ τό έρώτημα του Κώστα πάρα πολύ σοβαρό. Θα μετέθετα όμως αυτή την έρώτηση για λίγο αργότερα. Έγώ ετοιμαζόμουν να πω: Κατά κάποιο τρόπο εξαντλήσαμε τό θέμα, όσο μπορεί να πει κανείς κάτι τέτοιο. Ξεκινήσαμε την κουβέντα μας διαπιστώνοντας κάποια προβλήματα που υπάρχουν στην πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρουν τά καινούρια διδακτικά βιβλία, εξαιτίας μιας κατάστασης που υπάρχει σήμερα στο διδακτικό προσωπικό. Είπαμε ακόμη ότι έντύπωσή μας είναι ότι κάποια σημαντική προσπάθεια έχει αρχίσει να γίνεται και σε μερικές πανεπιστημιακές σχολές. Είναι μάλιστα κρίμα που δεν έχουμε σήμερα κοντά μας και κάποιοι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι, να μάς πει κι αυτός τί γίνεται. "Όπως και να 'χει πάντως τό πράγμα δεν μπορεί να άμφισβητήσει κανείς ότι θα χρειαστεί να περάσει κάποιος χρόνος έως ότου βγούν οι καινούριοι φιλόλογοι, οι καταρτισμένοι με βάση τά νέα προγράμματα και τά νέα ρεύματα μέσα στην παιδεία μας. Τί γίνεται όμως μέχρι τότε με τό υπάρχον διδακτικό προσωπικό; Γι' αυτό θα ήταν σωστότερο να μιλήσουμε πρώτα και μετά να φτάσουμε στην έρώτηση του Κώστα, πώς αντιδρούν δηλαδή οι μαθητές στα νέα πράγματα.

Κώστας Παπαγεωργίου

Ρωτώντας πρίν για τίς αντιδράσεις των μαθητών στην καινούρια πραγματικότητα, εκεί άκριβώς ήθελα να καταλήξω: αυτός ό ένδιάμεσος έμψυχος παράγοντας, οί καθηγητές δηλαδή, πώς βοηθάει σήμερα, πώς συντελεί ώστε τά παιδιά να συνειδητοποιήσουν ότι έγινε μία ουσιαστική άλλαγή στο μάθημα των Νέων Έλληνικών; "Η, άλλιώς, ν' αντιληφθούν ότι τό μάθημα των Νέων Έλληνικών θα μπορούσε, γιατί υπάρχουν πλέον κάποιες δυνατότητες, να γίνει πιο έποικοδομητικό στη διαμόρφωση της ευαισθησίας και της γλώσσας τους;

Τάκης Καρβέλης

Έπειδή έχω πάρει ένεργό μέρος στο πρόγραμμα της έπιμόρφωσης των καθηγητών, έχω διαπιστώσει ότι οί συνάδελφοι που, όπωσδήποτε, λόγω της έλλειψης πανεπιστημιακής τους μόρφωσης, δεν έχουν πολλές προσβάσεις προς τή νεότερη λογοτεχνία και, ειδικότερα, προς αυτήν της γενιάς του '30 αλλά και την άκόμα νεότερη, δείχνουν πολύ και πραγματικό ενδιαφέρον και μελετούν, προκειμένου να βελτιώσουν τό δικό τους επίπεδο και, κατ' έπέκταση, των μαθητών τους. Είναι λοιπόν τά σεμινάρια κάτι τό πολύ χρήσιμο, δεν είναι όμως και τό πάν. Έπιβάλλεται, κατά τή γνώμη μου, οί φιλόλογοι καθηγητές να διαχωριστούν σε όρισμένες ειδικότητες. Γιατί, ένω, πράγματι, φεύγουν από τά πανεπιστήμια με κάποια ειδικότητα, παίρνοντας πτυχίο ιστορικού, αρχαιολογικού, νεοελληνικού ή άλλου τμήματος, από τή στιγμή που οί φιλόλογοι αυτοί προσληφθούν σε κάποιο γυμνάσιο ή ειδικότητά τους άγνοείται παντελώς. Διδάσκουν τά πάντα, άσχολούνται με τά πάντα. Και νομίζω ότι ή διαπίστωση αυτή μας φέρνει στην ουσία του προβλήματος. Δεν είναι αντικειμενικά δυνατόν οί καθηγητές ν' άνταποκριθούν σε όλες τίς άπαιτήσεις ενός γυμνασίου ή ενός λυκείου. Και είναι καιρός να γίνει κάποια εξειδίκευση και μέσα στη μέση εκπαίδευση.

Χριστόφορος Μηλιώνης

Τά σεμινάρια συμβάλλουν όπωσδήποτε στην προώθηση των πραγμάτων, δε νομίζω όμως ότι μπορούν να προσφέρουν και πολλά πράγματα. Τό πολύ πολύ να βοηθούν τούς φιλόλογους σε θέματα διδακτικής. Μεγαλύτερη είναι ή συμβολή των σεμιναρίων στα έρεθίσματα που μπορούν να τούς δώσουν. Και, για να συνδυάσω και τό έρώτημα του Κώστα, ούτε τά καινούρια βιβλία μπορούν να

δώσουν τό πάν στον τομέα της λογοτεχνίας: της έννημέρωσης, της ευαισθητοποίησης και του προβληματισμού των μαθητών. Κι αυτά σάν έρεθίσματα θα λειτουργήσουν. Από κει και πέρα είναι που άνοιγει ένας άλλος τομέας: έρεθίσματα που θα τούς στρέψουν που! Φυσικά στη γνώριμία τους με έναν ευρύτερο κύκλο λογοτεχνικών βιβλίων. Όπότε τό θέμα είναι: Τους δίνουμε τά έρεθίσματα. Τί τούς προσφέρουμε όμως ώστε παράλληλα να μπορούν τά παιδιά να ικανοποιήσουν τίς άνάγκες που ένδεχομένως τά έρεθίσματα αυτά τούς δημιούργησαν; Έτσι, μπαίνουμε στο άλλο μεγάλο πρόβλημα της παιδείας μας: τό πρόβλημα που λέγεται έλλειψη βιβλιοθηκών. Τό παιδί θα πρέπει να έχει οποιαδήποτε στιγμή τή δυνατότητα να βρίσκει άνοιχτή μία πλούσια βιβλιοθήκη, από την όποια να δανείζεται βιβλία. Δέ νοείται να υπάρχει σήμερα σχολείο χωρίς μία πλούσια βιβλιοθήκη, πάντοτε άνοιχτή για τούς μαθητές. Νομίζω ότι ήρθε ή στιγμή ή πολιτεία να αντιμετώπισει σοβαρά τό πρόβλημα των βιβλιοθηκών στα σχολεία.

Λουκάς Κούσουλας

Θέλω να πω κάτι για τό πώς δέχτηκαν τά παιδιά τά καινούρια βιβλία: Πολύ πιο πρόθυμα και προετοιμασμένα από πολλούς διδάσκοντες. Και προσθέτω ότι τά παιδιά παρακολουθούν πιο εύκολα από τούς μεγαλύτερους τόν Σαχτούρη, λ.χ., επειδή δε φέρνουν μέσα τους έτοιμες ιδέες για τό τί είναι λογοτεχνία, και καθόλου δεν ξιπάζονται από τή μετάβαση από τόν ποιητικό όρθολογισμό στον υπερρεαλισμό: άλλοτε γιατί αϊφνιδιάζονται και άλλοτε γιατί τό διασκεδάζουν. Και, πάντως, ενδιαφέρονται για τή νεότερη ποίηση πολύ περισσότερο άπ' όσο για τήν παραδοσιακή. Μόλις άς πούμε τούς διαβάσεις σήμερα « Έρωτόκριτο » ή κομμάτια από τήν κρητική ποίηση, σκορνάφουν άμέσως σε γλωσσικές δυσκολίες, που καθιστούν άμεσα άνιαρό τό μάθημα. Τέτοιες δυσκολίες δεν αντιμετωπίζουν με τή μοντέρνα ποίηση.

Και κάτι άλλο: πρέπει κάποτε να καταλάβουμε έμεις οί φιλόλογοι μέχρι που μπορούμε να ξανοιγόμαστε και τί δεν είμαστε ύποχρεωμένοι να κατέχουμε και να λέμε. Πρέπει δηλαδή να καταλάβουμε ότι δεν είναι άπαραίτητο να τά ξέρουμε όλα και ότι άν άρκεστούμε σε πολύ λίγα πράγματα μπορούμε να πετύχουμε πολύ καλύτερα άποτελέσματα. "Όσο για τήν άνάγκη σχολικών βιβλιοθηκών, που έθιξε ό Χριστόφορος, μπορώ να πω ότι

υπάρχει πραγματικά μεγάλη προθυμία από τά παιδιά για διάβασμα μοντέρνων αλλά και παραδοσιακών λογοτεχνών.

Τάκης Καρβέλης

Έδώ θα 'θελα να προσθέσω κάτι, συμπληρώνοντας όσα μέχρι στιγμής είπώθηκαν. "Ηδη νομίζω ότι έπισημάναμε τά βασικά αίτια που έχουν όδηγήσει τήν παιδεία μας στην κατάσταση που βρισκόταν μέχρι τήν πτώση της δικτατορίας. Πιστεύω όμως ότι έκτός από τά καινούρια διδακτικά βιβλία, έκτός από τά σεμινάρια τά όποια θεωρώ όπωσδήποτε άπαραίτητα, έκτός από τίς βιβλιοθήκες, που πολύ σωστά έθιξε ό Χριστόφορος, πιστεύω, έπαναλαμβάνω, ότι εκείνο που λείπει και που ίσως βοηθήσει τό παιδί και τόν Έλληνα γενικότερα ν' αγαπήσει τό βιβλίο και τό διάβασμα, είναι να υπάρχουν και άλλα βιβλία. Να δίνονται δηλαδή στους μαθητές και να διδάσκονται κάθε χρόνο έξωσχολικά βιβλία, έτσι ώστε ή μελέτη, ή έπεξεργασία μάλλον αυτών των βιβλίων, να ξεφεύγει κάπως από τά στενά όρια μιας συγκεκριμένης διδασκαλίας, που, όπως και να τό κάνουμε, πρέπει, έπιβάλλεται να κινηθεί μέσα σε όρισμένα πλαίσια. Νομίζω ότι αυτό θα άποτελούσε μία σημαντική ώθηση στο άνέβασμα του επιπέδου των μαθητών. Θα δημιουργούσε καλύτερες προϋποθέσεις για τή δημιουργία πραγματικού ένδιαφέροντος για τή λογοτεχνία.

Σπύρος Τσακνιάς

"Υστερα από τά όσα μέχρι τώρα είπώθηκαν, θα έλεγα ότι προκύπτει τό εξής ζήτημα: Πέραν της διδασκαλίας των Νέων Έλληνικών υπάρχει και τό θέμα μιας ζύμωσης πνευματικής μέσα στα σχολεία, ένα θέμα καλλιέργειας μιας άτμόσφαιρας που θα είναι ένθαρρυντική, ώστε οί σπόροι και τά έρεθίσματα για τά όποια μίλησε ό Χριστόφορος να γονιμοποιούνται και ν' άποδίδουν καλύτερα. "Υπήρχε και δεν ξέρω άν εξακολουθεί να υπάρχει ακόμα μία μέρα τή βδομάδα, άφιερωμένη σε διάφορες πολιτιστικές δραστηριότητες. Άνεξάρτητα από τό άν ή μέρα αυτή εξακολουθεί να είναι μέσα στο πρόγραμμα, νομίζω ότι θα μπορούσε κάποιες μέρες να καλούνται στα σχολεία λογοτέχνες και να μιλούν στους μαθητές των τριών άνωτερων τάξεων του λυκείου, να διαβάζουν κομμάτια από τό έργο τους ή δεν ξέρω τί άλλο.

Λουκάς Κούσουλας

Έγώ προσωπικά είμαι της γνώμης ότι

δεν θα έβλαπτε ή παρουσία λογοτεχνών στα σχολεία, κάθε άλλο μάλιστα... μόνο που παρόμοιες ένέργειες έπιβάλλεται να γίνονται με πολλή προσοχή. Άλλά έχω να πω και κάτι άλλο. Νομίζω ότι θα χρειαζόταν, σε ένα μεταγενέστερο στάδιο, να συντάσσονταν βιβλία προς άποκλειστική χρήση των φιλόλογων αλλά και των μαθητών, για όσους άπ' αυτούς θα ήθελαν να τά μελετήσουν. Φαντάζομαι τά βιβλία αυτά με τή μορφή ενός άνθολογίου, όπου προστρέχοντας ό φιλόλογος να μπορεί να πληροφορείται περισσότερα πράγματα για κάποιον λογοτέχνη, ώστε να είναι σε θέση να κάνει καλύτερα τή δουλειά του, άφου τά βιβλία αυτά δεν θα περιορίζονται σε μία στεία άνθολόγηση, αλλά θα περιέχουν και συνοπτικές όσο και καιρίες εισαγωγές για τόν κάθε άνθολογούμενο. Νομίζω ότι κάτι τέτοιο θα ήταν έποικοδομητικό και γι' αυτό θα πρέπει να αντιμετώπιστεί θετικά από τούς άρμόδιους φορείς.

Χριστόφορος Μηλιώνης

Σχετικά με τήν πρόσκληση λογοτεχνών στα σχολεία, θέλω να πω ότι αυτό τό πράγμα έχω προσωπικά τό θεωρώ πολύ παρακινδυνευμένο, για τόν άπλούστατο λόγο ότι άλλιώς έμφανίζεται ό λογοτέχνης στο γράψιμό του και άλλιώς στην καθημερινή του συμπεριφορά. "Η παρουσία του μπροστά στο μαθητικό άκροατήριο νομίζω πώς θα πρέπει να είναι πάρα πολύ προσεχτική. Και δεν ξέρω άν όλοι οί λογοτέχνες μπορούν να τό πετύχουν αυτό: να σταθούν δηλαδή μπροστά στους μαθητές σ' ένα κάποιο ύψος. "Όσο για τίς γενικότερες πολιτιστικές δραστηριότητες στα σχολεία, σάν ιδέα τή βρίσκω πολύ καλή. Είναι μία άνάσα, μία άνάπαυλα μέσα στον κλοιό του καθημερινού προγράμματος. "Η πραγματικότητα όμως, φοβάμαι, συχνά έξουδετερώνει και τίς καλύτερες προθέσεις, για να μην πω ότι καμιά φορά τίς έκχυδαίζει κιόλας.

Τάκης Καρβέλης

Άναφορικά με τό ζήτημα των πολιτιστικών δραστηριοτήτων στα σχολεία, πρέπει να όμολογήσουμε ότι άπέτυχε ή εισαγωγή τέτοιων πρωτοβουλιών. Πρώτα πρώτα, γιατί τό βάρος αυτής της προσπάθειας δεν τό έπωμίστηκαν μόνο οί φιλόλογοι αλλά καθηγητές και άλλων, πολλές φορές άσχετων ειδικοτήτων. Και ύστερα έγιναν χωρίς να υπάρχει κανένας σοβαρός προγραμματισμός, ούτε κάποιος συγκεκριμένος στόχος... Καθόλου λοιπόν δε βοήθησαν τό μαθητή να έρθει σε μία ουσιαστική έπαφή με τή σύγχρονη του πνευματική ζωή.

Λουκάς Κούσουλας

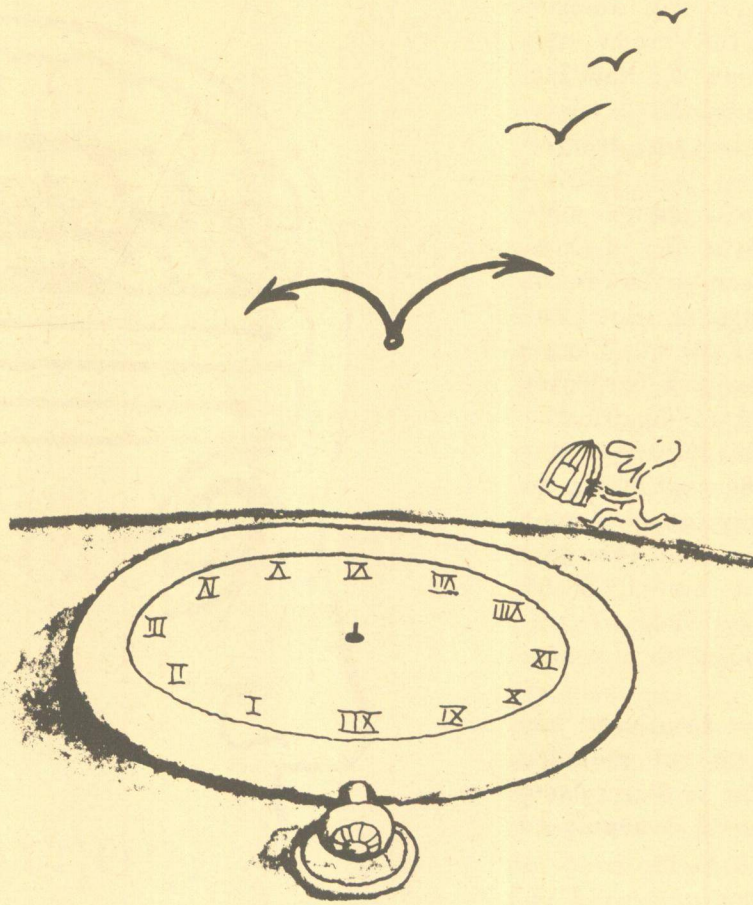
Και κάτι άλλο: Ένώ ζητάμε τόσα πολλά από τά Νέα Έλληνικά στη μέση εκπαίδευση, προκειμένου να καλλιεργηθεί ή ευαισθησία και ή γλώσσα του νεοέλληνα, καθόλου δε σκεφτήκαμε έμεις, σήμερα, ότι οί όρες της διδασκαλίας των Νέων Έλληνικών παραμένουν δύο έβδομαδιαίως, όποτε δεν μπορούμε, κατά τή γνώμη μου, να περιμένουμε και πολλά πράγματα, για εύνόητους λόγους.

Χριστόφορος Μηλιώνης

Θά πω κάτι σ' αυτό τό σημείο που μάλλον άποτελεί νέο στόχο: "Η σύζευξη που τείνει να γίνει του μαθήματος της εκθεσης με αυτό των Νέων Έλληνικών, ώστε οί εκθέσεις να μην είναι γραπτά έπάνω σε άόριστα θέματα, που δεν άπορεύουν από καμιά έμπειρία των μαθητών, αλλά μέσα από τά ίδια τά κείμενα που τούς προσφέρουμε, διδάσκοντάς τα. Νομίζω πώς τό ζήτημα ώθείται προς αυτή τήν κατεύθυνση.

Τάκης Καρβέλης

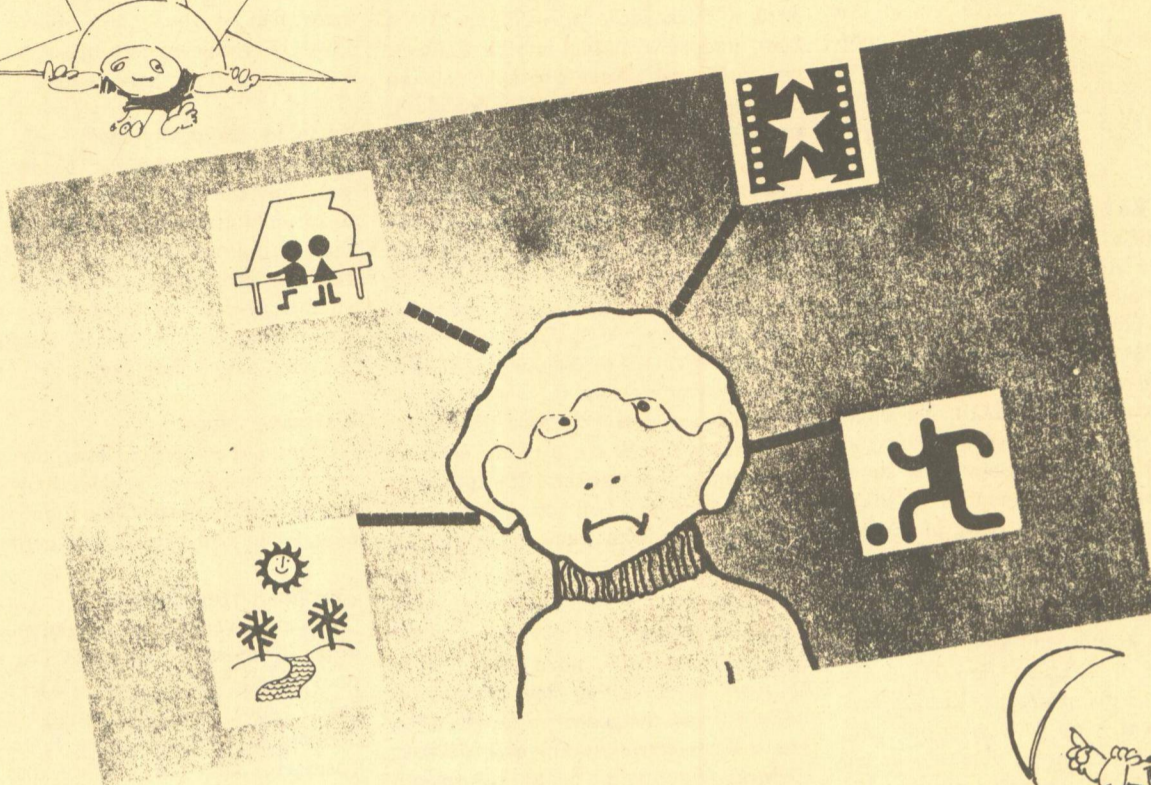
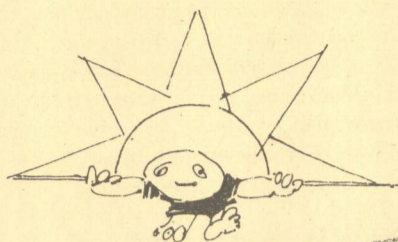
Μ' αυτόν τόν τρόπο νομίζω κι έχω ότι καλλιεργείται τό γλωσσικό αίσθημα των παιδιών, πράγμα που πρέπει να είναι και τό κυρίως ζητούμενο. Πρίν από ότιδη-

ποτε άλλο, εκείνο που επείγει είναι, μέσω του μαθήματος των Νέων Έλληνικών, να καλλιεργηθεί σε βάθος και να εμπλουτιστεί η γλωσσική καλλιέργεια των παιδιών.

Σπύρος Τσακνιάς

Νομίζω ότι δε διαφεύγει από κανέναν το γεγονός ότι οι σημερινές δυνατότητες της μέσης εκπαίδευσης είναι περιορισμένες. Μην ξεχνάμε ότι και σήμερα ακόμη το παρελθόν εξακολουθεί να δρά ανασταλτικά στις όποιες προσπάθειες ανακαινισμού στον τρόπο διδασκίας των Νέων Έλληνικών. Από την άλλη πλευρά, το παιδί δεν είναι πια εκτεθειμένο μόνο στα σχολικά ερεθίσματα. Έναντι των δύο όρων διδασκαλίας των Νέων Έλληνικών υφίσταται τον καταγισμό όλων των τηλεοπτικών και άλλων συναφών ή μη μέσων, που και τη γλώσσα του διαστρέφουν και τα πολιτιστικά ερεθίσματα που του προσφέρουν είναι τελείως διαφορετικά απ' αυτά που δέχεται στο σχολείο. Ωστόσο, παρά τις όποιες δυσμενείς συνθήκες, από τη συζήτησή μας αυτή εγώ βγαίνω με το συμπέρασμα ότι μπορούμε να πούμε πως κάτι τελοσπάντων άρχισε να γίνεται... Είμαστε σε μία μεταβατική φάση. Όπωςδήποτε βγήκαμε από το τέλμα. Νέα διδακτικά βιβλία, ένας νέος άνεμος σ' αυτόν τον τομέα, φιλόλογοι που παρακολουθούν σεμινάρια και θέλουν να μάθουν, παιδιά που αντιδρούν θετικά στα νέα κείμενα, δλ' αυτά είναι ευόιανα και παρήγορα σημάδια. Και όλοι διατυπώνουμε την εύχη να καταβληθεί προσπάθεια από κάθε πλευρά: από την πολιτεία, από τα πανεπιστήμια, από τους διδάσκοντες σήμερα στη μέση εκπαίδευση, ώστε αυτό το δρομάκι που άνοιξε να διευρύνεται συνεχώς.

Χριστόφορος Μηλιώνης

Για να ενισχύσω αυτή την αισιοδοξία σου, μπορώ να καταθέσω και κάτι που είναι κοινή εμπειρία μας, γιατί και οι τρεις φιλόλογοι που είμαστε εδώ σήμερα δουλέψαμε το καλοκαίρι, με τις εξε-

τάσεις, σε ένα βαθμολογικό κέντρο, όπου είχαμε την ευκαιρία να δούμε πολλά γραφτά υποψηφίων για τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Και ήταν κοινή ή διαπίστωσή μας ότι μεγάλος αριθμός απ' αυτά βρισκόταν σε πολύ υψηλό επί-

πεδο. Σε επίπεδο που, συγκρίνοντάς το με αυτό των δικών μου γραφτών, που τυχαίνει να έχω από τα μαθητικά μου χρόνια, βρίσκω ότι είναι πραγματικά πολύ άνεβασμένο.

Καί οί μαθητές...

Κώστας Γουλιάμος

Τρεις καθηγητές προσπάθησαν να έντοπίσουν το πρόβλημα της διδασκαλίας των Νέων Έλληνικών στη μέση εκπαίδευση. Επισήμαναν ελλείψεις προερχόμενες τόσο από το σύστημα όσο και από τους ίδιους τους διδάσκοντες. Παράλληλα διατύπωσαν απόψεις, προτάσεις αν θέλετε πού, κατά την άποψή τους, θα διευρύνουν τους ορίζοντες της διδασκαλίας.

Έσείς, σάν μαθητές, κρίνετε ότι τα σχολικά αναγνώσματα ικανοποιούν τις απαιτήσεις σας; Σε γενικές γραμμές, πιστεύετε ότι η διδασκαλία των Νέων Έλληνικών με το υπάρχον σύστημα εξαντλεί τυπικές ή ουσιαστικές απορίες και άνησυχίες σας;

Ευδοξία Κατσικογιάννη (Γ' Λυκείου)

Νομίζω ότι δεν είμαι ακόμα σε θέση να κρίνω αν τα σχολικά αναγνώσματα με ικανοποιούν ή όχι με την ευρεία έννοια. Κι αυτό γιατί όλα τα χρόνια που πηγαίνω σχολείο ο τρόπος με τον οποίο έχω διδαχθεί τα νεοελληνικά ποτέ δε με ικανοποίησε. Δεν εξάντλησε τις ουσιαστικές μου άνησυχίες και βέβαια δεν ανέπτυξε την κρίση μου. Τελικά ο στερεότυπος τρόπος διδασκαλίας των νεοελληνικών νομίζω ότι ξεφτίζει το ίδιο το μάθημα. Ακολουθούμε το πρόγραμμα του υπουργείου για παράδειγμα στα δημοτικά τραγούδια αλλά εάν υπήρχε κάποιο άλλο σύστημα φαντάζομαι ότι δεν θα είχε δημιουργηθεί αυτή η γενική αδιαφορία και αποστροφή των μαθητών προς το μάθημα. Έτσι τις περισσότερες φορές γίνεται ένα στερεότυπο μάθημα χωρίς τις δικές σου παρεμβάσεις, όπου ο καθηγητής δημιουργεί το αυταρχικό έρωτήμα του συμφωνείς ή όχι. Άλλοι

πάλι εντάσσουν τα κείμενα σε ιστορική βάση, χωρίς πιά πέρα να μπαινουν στην ουσία τους. Και σ' αυτή την περίπτωση σπάνια αφήνουν περιθώρια για σκέψη και κρίση.

Σωτήρης Μαραβελής (Γ' Λυκείου)

Θά συμφωνήσω. Όπως ακριβώς γίνεται το μάθημα δε με ικανοποιεί. Τις πιά πολλές φορές μ'α πληροφορεί. Άλλά ποιός πιστεύει ότι οι έμμονες πληροφορίες τύπου, ο Παπατσώνης γεννήθηκε το '95, ο Σεφέρης πήρε Νόμπελ ή ο Καβάφης είναι από τους μεγαλύτερους ποιητές μας, ποιός λοιπόν πιστεύει ότι αυτές οι πληροφορίες ταυτίζονται με τη γνώση. Ειδικά μάλιστα όταν λέγονται αυτά τα γενικά πράγματα, ως πούμε περί του μεγαλύτερου ποιητή, κρύβονται κάποιοι κίνδυνοι γιατί δεν αναλύονται. Κάνουμε δηλαδή ένα ποίημα του Κάλβου, μ'α λένε ότι πρόκειται για μεγάλο ποιητή κι εκεί σταματά το ζήτημα. Καμιά έμβυθυση. Έκτός πιά και αν ο καθηγητής αποτελεί την εξαίρεση. Είναι γνώστης κι έχει τις ευαισθησίες που απαιτεί το ίδιο το μάθημα, όποτε κι εμείς οι μαθητές ενεργοποιούμαστε. Με λίγα λόγια είναι αδιανόητο ή διδασκαλία των νεοελληνικών να εξαρτάται από τον παράγοντα τύχη. Για ποιά τότε παιδεία μπορούμε να μιλάμε;

Φώφη Λαζάρου (Γ' Λυκείου)

Γενικότερα, θά έλεγα ότι δεν είναι υπαίτιοι τόσο οι καθηγητές όσο το εκπαιδευτικό σύστημα. Έχω παρατηρήσει ότι οι περισσότεροι σάν δικαιολογία προβάλλουν το πρόγραμμα. Προχωρούν σύμφωνα με όσα το υπουργείο επιβάλλει. Έτσι, σάν νομοταγείς πολίτες, αποφεύγουν να βάλουν το δάχτυλο στη φωτιά. Προστατεύουν τον εαυτό τους και όχι

τις απαιτήσεις του μαθήματος κι αυτό έχει τις συνέπειες που όλοι μας λίγο - πολύ γνωρίζουμε. Άδιαφορία....

Σωτήρης Μαραβελής

Τό θέμα είναι ότι μέσα του κάθε μαθητής έχει όρισμένες άνησυχίες κι άναζητήσεις. Ίσως ο καθένας δεν είναι σε θέση μόνος του να ψάξει να τις βρει. Θέλει όπωσδήποτε και κάποια βοήθεια. Στόν καθηγητή λοιπόν μένει ένας τρόπος, μιά μέθοδος, ώστε να τον ερεθίσει μέσα από τά σημεία που άναμφισβήτητα έχει ένα ποίημα ή ένα πεζό όποιασδήποτε σχολής. Με αυτή την προϋπόθεση νομίζω ότι δεν γίνεται μόνο ένας καλός άναγνώστης της λογοτεχνίας αλλά κυρίως ένας άνθρωπος με κρίση.

Φώφη Λαζάρου

Ν' άσχοληθεί με τί λογοτεχνία γίνεται. Άλλά όλες του οι άνησυχίες ή κρίσεις να ικανοποιηθούν μέσα στο σχολείο με τόν καθηγητή και με τό σύστημα γενικότερα άποκλείεται...

Σωτήρης Μαραβελής

Δέν άντιλέγω. Όμως θά 'ναι μιά άρχή για ν' άσχοληθεί και με τό σχολείο. Γιατί όταν ο καθένας έκει μάθει να μην άσχολείται με κάτι, μη νομίσεις ότι στη ζωή του θά του έρθει μιά έπιφώιτηση και θ' άρχίσει να διαβάζει βιβλία. Αυτά μόνο στα θρησκευτικά γίνονται.

Θά μου πεις, ίσως στο δρόμο του βρεθεί κάτι που να του κινησει τό ενδιαφέρον. Έντάξει. Όμως δε θά είναι από μιά δική του συγκρότηση.

Φώφη Λαζάρου

Έγώ πάντως δέχομαι ότι μέσα από τά νεοελληνικά θά μπορέσουμε να διαβά-

σουμε λογοτεχνία. Νομίζω ότι σ' αυτό συμφωνούμε.

Σωτήρης Μαραβελής

Άκριβως. Αυτός πρέπει να 'ναι, σ' ένα μεγάλο βαθμό, και ο σκοπός του μαθήματος. Νά σκοπεύει στην αφύπνιση, στο ενδιαφέρον για τη λογοτεχνία και γενικότερα στην ανάπτυξη της προσωπικότητας.

Εύδοξία Κατσικογιάννη

Εγώ νομίζω ότι δεν είναι μόνο το ενδιαφέρον για τη λογοτεχνία όπως τό λέμε αλλά ο διάλογος, η διαλεκτική που τό ίδιο τό μάθημα πρέπει να καλλιεργήσει γιατί βασανιστικά, πιστεύω, μάς λείπει. Ο καθένας πρέπει να λείπει τη γνώμη του, ν' αντικρούει τόν άλλο. Νά ψάξει μέσα του να δει τί πιστεύει. Υπάρχουν άτομα που δεν επιστρέφουν στον εαυτό τους. Έτσι δύσκολα μπορούν να μιλήσουν, να σκεφτούν. Κι όμως μέ τό διάλογο ο καθένας βάζει κάτω σκέψεις, ιδέες κι εμπειρίες. Μέ τήν παράθεση και τήν αντιπαράθεση έρχεται ή κρίση.

Η ρίζα λοιπόν του κακού στά σχολεία είναι ή έλλειψη διαλόγου. Δεν μπορούμε να συζητήσουμε. Κι αυτό επεκτείνεται και στην κοινωνική μας ζωή. Όταν έρχεται στιγμή ν' αναλάβουμε κάποιες ευθύνες δεν μπορούμε στοιχειωδώς να κουβεντιάσουμε. Μόνο όμιλητές υπάρχουν, όχι άκροατές. Δέ μαθαίνουμε ν' ακούμε. Νομίζω λοιπόν ότι μιά όχι τυποποιημένη διδασκαλία των νεοελληνικών θά συμβάλει θετικά στό σημείο αυτό.

Σωτήρης Μαραβελής

Αυτό κι εγώ έννοουσα όταν μίλησα για ανάπτυξη της προσωπικότητας. Και για να συμπληρώσω, πιστεύω ότι μέ τό διάλογο κορυφώνεται από τή μιά ή κριτική συμπεριφορά μας και από τήν άλλη ένα ήθος που αντίστέκεται σε δασκαλισμούς, μόδες ή περιοδικές υπερβολές. Στοιχεία που πρέπει να υπογραμμιστούν στη διάρκεια του μαθήματος. Άλλά έτσι όπως κάνουμε τη λογοτεχνία μόνο σαν ανάγνωση εγκυκλοπαιδείας ή λεξικού μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε.

Κατερίνα Νίκα (Α' Λυκείου)

Σέ όλα όσα είπατε θά πρόσθετα και τήν έλλειψη κάποιων θεωρητικών κειμένων ή βιβλίων. Τό λέω αυτό επειδή τό να πηδήσουμε από τόν Άκριτικό Κύκλο ή τόν Πορφύρα στον Σαχτούρη ή στον Καρούζο που είχε τό βιβλίο της Γ' Γυμνασίου δεν είναι μιά εύκολη υπόθεση. Λείπει, μέ λίγα λόγια, ένας συνδυετικός κρίκος, κάποιο βοήθημα που θά μάς δώσει να καταλάβουμε τίς διαφορές της παλιάς από τή σύγχρονη ποίηση ώστε τό μάθημα να μην είναι ώρα ανεκδότων ή διαλείμματος.

Φώφη Λαζάρου

Και τά βιβλία να ήταν όπως είναι τώρα, καλά ή άσχημα, νομίζω ότι εάν οι καθηγητές είχαν μιά διαφορετική νοοτροπία θά υπήρχαν λύσεις στό πρόβλημα.

Σωτήρης Μαραβελής

Ναι, αλλά πώς θά γίνουν οι καθηγητές διαφορετικοί; Δεν θά γίνουν και αυτοί από μόνοι τους.

Φώφη Λαζάρου

Όραϊα. Άλλά για να γίνουν οι καθηγητές διαφορετικοί πρέπει σαφώς ν' αλλάξει ο εκπαιδευτικός μηχανισμός.

Σωτήρης Μαραβελής

Συνεπώς χρειάζεται θεραπεία ενός άρρωστου μηχανισμού που πληρώνει και ή δική μας γενιά ακόμα.

Εύδοξία Κατσικογιάννη

Σέ κάποια φάση οι καθηγητές ισχυρίζονται ότι φταίνει τά παιδιά. Π.χ. μιά καθηγήτριά μου έφερε να μάς διαβάσει στην ώρα των νεοελληνικών Μακρυ-

γιάννη. Μέσα από τήν τάξη παρακολουθούσαν δυό - τρεις. Μόλις αντίληφθηκε τήν κατάσταση έθεσε ως έξής τό θέμα: εγώ θέλω, έσεις δέ θέλετε, συνεπώς σταματά ή συνεργασία μας. Νομίζω ότι ή λύση μπορεί να βρεθεί από τίς αλλαγές που πρέπει να γίνουν στό εκπαιδευτικό σύστημα. Γιατί, αν στά παιδιά δοθούν τά κατάλληλα έρεθίσματα, ώστε να ξεφύγουν, όπως είπε ο Σωτήρης, από μιά τυπική, άρρωστημένη κατάσταση, τότε δημιουργεί μιά τρομερή, μοναδική ευκαιρία τό μάθημα των νεοελληνικών για επικοινωνία και αναζήτηση που κάποιος δεν μπορεί να τίς βρει μέσα του επειδή ίσως δεν έχει τίς δυνατότητες. Έχει τίς άπορίες, έχει τίς άμφιβολίες αλλά δεν μπορεί μόνος του να τίς κουβεντιάσει. Έχει ανάγκη και από τούς άλλους.

Πιστεύω λοιπόν ότι αν αυτό δέ γίνει στό μάθημα, στό σχολείο, δεν πρόκειται να γίνει ποτέ στη ζωή του. Μόνο σ' ένα θαύμα μπορεί από εκεί κι έπειτα να ελπίζει.

Κατερίνα Νίκα

Συμφωνώ μαζί σου, μόνο που αυτή ή έλλειψη επικοινωνίας δεν έντοπίζεται αποκλειστικά ανάμεσα στα παιδιά αλλά και ανάμεσα στους καθηγητές μέ τούς μαθητές. Και γίνεται ακόμα πιο φανερό σ' ένα μάθημα, όπως είναι ή λογοτεχνία, που κάθε άλλο παρά αυτό έπιζητεί.

Κώστας Γουλιάμος

Αν κρίνω όσα διατυπώσατε και προσθέσω τίς εμπειρίες που είχα πριν δέκα χρόνια σαν μαθητής, τά σχολεία μαστιζονται όχι μόνο από τήν έλλειψη ουσιαστικού εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και από τήν έλλειψη βιβλίων θεωρητικών για τη λογοτεχνία όπως επισήμανε ή Κατερίνα και, θά πρόσθετα, κειμένων αισθητικής. Γνωρίζω ότι μετά τη δικτατορία έγιναν προσπάθειες και στά βιβλία πέρασαν ποιητές μεταπολεμικοί, σύγχρονοι, κάπως δύσκολοι όχι μόνο στους μαθητές αλλά και στους καθηγητές. Όμως δεν γνωρίζω ποιά άκριβως έπίσημο σύστημα υιοθετήθηκε. Μέ ποιόν δηλαδή τρόπο ή μέθοδο εκπαιδευτική γίνεται σαφής, σε βαθμό άφομοίωσης, ή αντιδιαστολή λ.χ. της παλαιάς από τή νέα ποίηση.

Κι ακόμα μέ ποιόν άκριβως τρόπο, κι αν γίνεται κάτι τέτοιο, καταδεικνύονται επαναστατικές θέσεις, τάσεις, είτε εκφραστικές ή αισθητικές είτε ιδεολογικές, που ήρθαν σε ρήξη μέ τήν ιδεολογία μιάς άρχουσας τάξης που, αναμφισβήτητα, αναπαραγόταν μέσα από τόν ισχύοντα εκπαιδευτικό μηχανισμό.

Αυτά επειδή πιστεύω ότι ένας πλασματικός, παθητικός τρόπος διδασκαλίας, άπόρροια του όλου συστήματος, δίνει άποτελέσματα ανάλογα, που φυσικά άπωθούν τό μαθητή από τό μάθημα και τήν ανάγνωση. Η κάνω λάθος;

Εύδοξία Κατσικογιάννη

Αν κρίνω απ' όσα μου δόθηκαν, είτε από τήν παλιά ποίηση είτε από τή σύγχρονη, πιστεύω ότι δόθηκαν στερεότυπα. Δηλαδή έπιμένουν σ' έξωτερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα π.χ. στό Σεφέρη κυριαρχεί ή λέξη άγαλα. Μέ λίγα λόγια χαρακτηρίζουν τόν κάθε συγγραφέα, χωρίς όμως να ξεετάζουν πώς πέρασε από τή ρίμα στον ελεύθερο στίχο, από τό α στό β θέμα. Ποιές κοινωνικές συνθήκες επέβαλαν τίς συγκεκριμένες διασπάσεις μορφής.

Σωτήρης Μαραβελής

Γιά όλους αυτούς τούς λόγους θά ήταν θετικό να υπήρχε ένα βιβλίο θεωρίας, όπως πρόσεξε και ή Κατερίνα, που θά έδειχνε πώς διάφορα κοινωνικά γεγονότα επέδρασαν όχι μόνο στό θέμα αλλά και στον τρόπο γραφής κάποιου ποιητή ή πεζογράφου. Ποιά ρεύματα έξω από τήν Ελλάδα επηρέασαν τούς δικούς μας συγγραφείς. Γενικά θά είναι ένα βιβλίο χωρίς προκαταλήψεις, που θά δείχνει

πώς εξελίχθηκε στον τόπο μας όλο αυτό τό φαινόμενο της λογοτεχνίας. Μόνο έτσι θά έχουμε κάποια ολοκληρωμένη εικόνα μέσα μας. Διαφορετικά, ό,τι παίρνουμε, γεγονός που γίνεται τώρα, είναι λανθασμένες αντίληψεις και εικόνες για πρόσωπα και κείμενα.

Εύδοξία Κατσικογιάννη

Θά πρότεινα κάτι ακόμα. Τό μάθημα των νεοελληνικών να πλαισιωθεί μέ μερικά άλλα μαθήματα, όπως ιστορία της γλώσσας, ζητήματα αισθητικής που έθιξε ο Κώστας, ώστε να μπορούμε να κρίνουμε, να συγκρίνουμε τά έργα, ακόμα και να τ' άπορρίπτουμε μέσα από σωστές και όχι επιπόλαιες διαδικασίες.

Κατερίνα Νίκα

Άκόμα και τό βιβλίο ενός συγγραφέα που ήταν σταθμός όχι μόνο στην εποχή του αλλά και σήμερα, θά μπορούσαμε να διδαχθούμε στα πλαίσια του μαθήματος.

Σωτήρης Μαραβελής

Όλοι μας, νομίζω, καταλαβαίνουμε ότι αυτές οι προτάσεις άπαιτούν ένα νεωτερικό τρόπο διδασκαλίας. Άλλά κι έτσι όπως έχουν τά πράγματα, χωρίς τήν υλοποίηση των παραπάνω προτάσεων, χρειάζεται πάλι μιά μέθοδος, από πλευράς καθηγητών, που δέ θά σταματά σ' έξωτερικές, ρηχές αναλύσεις των συγγραφέων. Γεγονός που συνέχεια παρατηρείται, επειδή έλάχιστοι διάβαζαν λογοτεχνία σαν μαθητές ή φοιτητές και τό ίδιο κάνουν και σήμερα. Δέ διαβάζουν, δέ γνωρίζουν κι αυτό μεταδίδουν.

Κώστας Γουλιάμος

Δηλαδή σ' έλάχιστες περιπτώσεις ο καθηγητής βρίσκεται μέσα στό λογοτέχνη. Στην πλειοψηφία τους οι καθηγητές άδρανοποιούν έρεθισμούς ή ενδιαφέροντα των μαθητών. Μήπως όμως υπάρχουν και άλλοι λόγοι, αν παραβλέψουμε τήν έλλειψη έξοικωσής τους μέ τη λογοτεχνία, που τούς αναστέλλουν τήν όποια καλή πρόθεση ή διάθεση για ένα ουσιαστικό μάθημα;

Εύδοξία Κατσικογιάννη

Καταρχήν νομίζω ότι πρέπει να λείπει αυτό τό φαινόμενο όπου ένας φιλόλογος διδάσκει και άρχαϊα και νέα και ιστορία και έκθεση και λατινικά. Σε κανένα πολιτισμένο κράτος δέ γίνεται αυτό. Χρειάζεται λοιπόν μιά εξειδίκευση. Αύτός που θά μάς κάνει νεοελληνικά, αυτόν τόν τομέα θά έχει σπουδάσει. Δέ θά είναι λίγο απ' όλα. Γιατί έτσι αναπαράγεται ή ήμιμάθεια. Και οι προθέσεις, όσο καλές κι αν είναι, δεν άποδίδουν τό ζητούμενο.

Φώφη Λαζάρου

Ο καθηγητής μπορεί να έχει να πει πολλά πράγματα. Έχουμε συγκεκριμένα παραδείγματα. Όμως δεν τό κάνει επειδή τό σύστημα λειτουργεί σαν τροχοπέδη. Φοβάται να τά πει επειδή όλος αυτός ο εκπαιδευτικός μηχανισμός τόν κτυπά. Υπάρχει δηλαδή φόβος. Δεν μπορεί να μιλήσει άνοικτά κι άνετα. Θά ρωτηθεί και θ' άπαντήσει ή μέ ύπονοούμενα ή σταματώντας κάθε επέκταση. Και νομίζω ότι αυτά τά θέματα που για διάφορους λόγους σκοπιμότητας δέ λέγονται, αυτά άκριβώς έμεις θέλουμε να μάθουμε. Γιατί κάπου εκεί βρίσκονται και οι άνησιχίες μας. Έγώ λίγους ξέρω που παραβιάζουν τούς συντηρητικούς μηχανισμούς και μ' αυτούς μπορεί να επικοινωνεί ολόκληρη ή αϊθουσα. Δέ σε ύπνωτίζουν. Σου προτείνουν βιβλία, περιοδικά και γενικά κείμενα παράλληλα της λογοτεχνίας, τά όποια ανεβάζουν τό ενδιαφέρον και τήν άνησυχία.

Σωτήρης Μαραβελής

Ό,τι κάνουν λίγοι καθηγητές θά μπορούσε να τό κάνει τό ύπουργείο. Νά επιλέξει δηλαδή δυό-τρια καλά λογοτεχνικά περιοδικά και στη συνέχεια να ύποδείξει τήν προαιρετική άγορά τους από τούς μαθητές. Τό ίδιο επίσης μπορεί να γίνει και μέ βιβλία. Έκτός και αν υλοποιηθεί ή ιδέα για τή συγκρότηση βιβλιοθηκών, όποτε και λύνονται άρκετά πράγματα.

ΑΓΡΑ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

ΠΕΘΑΙΝΩ
ΣΑ ΧΩΡΑ

ΣΧΕΔΙΟ ΕΝΟΣ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ
ΠΡΟΛΟΓΙΣΜΑ ΤΟΥ Δ.Ν. ΜΑΡΩΝΙΤΗ

☞

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ
1-4

Πλατεία Σταδίου 5, Άθήνα 501, τηλ. 7228.263
Διανομή στην Άθήνα: Σόλωνος 114, τηλ. 3630.214

‘Ο ‘Αντόρνο

για τή σύγχρονη άστική κοινωνία

(‘Από τή μεταφυσική στην άρνητική διαλεκτική)

‘Ο Louis Althusser σ’ ένα άρθρο του¹ επισημαίνει ως βασικό χαρακτηριστικό τής κλασικής φιλοσοφίας τό ότι «ή γνώση ενός πραγματικού αντικειμένου περνά όχι από τή άμεση έπαφή μέ τό συγκεκριμένο, αλλά εξαρτάται από τήν παραγωγή τής έννοιας τού έν λόγω αντικειμένου (μέ τήν έννοια τού αντικειμένου γνώσης) ως απόλυτη προϋπόθεση για τή θεωρητική του δυνατότητα». Καί ό Georg Lukács τονίζει ως βασικό γνώρισμα τής σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας τό ότι «ή πραγματικότητα, πού ό ίδιος ό άνθρωπος “έφτιαξε” (ως τάξη) παρουσιάζεται μπροστά του σά μία φύση τής οποίας ή ουσία τού είναι ξένη»². ‘Ανάμεσα στή γνωσιοθεωρητική διαπίστωση τού Althusser πού αναφέρεται στή σχέση σκέψης καί Είναι καί στήν κοινωνιολογική παρατήρηση τού Lukács, ή οποία υπαινίσσεται τό φαινόμενο τής πραγματοποιημένης συνείδησης, ύφίσταται ένας διαλεκτικός συσχετισμός, τόν όποιο επιχειρεί νά διελευκάνει ό Theodor Adorno στό βιβλίο του ‘Αρνητική Διαλεκτική (*Negative Dialektik*, 1966).

‘Αντικείμενο τής ‘Αρνητικής Διαλεκτικής δέν είναι ή σχέση ανάμεσα στή φιλοσοφική σκέψη καί τήν κοινωνική πραγματικότητα γενικά, αλλά ή σχέση ανάμεσα στό μεταφυσικό σκέπτεσθαι, τό όποιο ως δομικό μοτίβο μιας εργαλειακής όρθολογικότητας μεταμορφώνει τό «όλο» σέ «άληθές» καί τήν άστική κοινωνία, τής οποίας συστατικό στοιχείο είναι ή ανταλλαγή. ‘Η ‘Αρνητική Διαλεκτική εξετάζει, σέ κοινή φιλοσοφική γλώσσα, τό πρόβλημα τού μεταφυσικού σκέπτεσθαι, τό όποιο είναι τό αντικείμενο τής Φαινομενολογίας τού πνεύματος (1807) τού Hegel καί τό πρόβλημα τής κριτικής τής άστικής κοινωνίας, πού είναι τό αντικείμενο τού έργου τού Marx καί ιδιαίτερα τού βιβλίου του: *Κριτική τής πολιτικής οικονομίας* (1859). Διαβάζοντας κανείς τήν ‘Αρνητική Διαλεκτική ως συμπλήρωση καί προέκταση τής Φαινομενολογίας τού πνεύματος, μέ επιστημονολογική βάση τήν *Κριτική τής πολιτικής οικονομίας*, άν δέν αντίληφθει ότι είναι δυνατό νά υποκατασταθεί ή μακροανάλυση τής άστικής κοινωνίας από τή μικροανάλυση τού μεταφυσικού σκέπτεσθαι, σίγουρα θά διαπιστώσει ότι ή ίδια ή σκέψη τού Adorno συνιστά ένα σταθερό βήμα προόδου στήν περιοχή τής γνωσιοθεωρίας ως κοινωνικής θεωρίας.

‘Η υποκατάσταση τής κοινωνικής θεωρίας από τήν ανάλυση καί τήν κριτική τών μηχανισμών τής γνώσης καί τού πνεύματος δέν είναι αυθαίρετη, στό βαθμό πού ή μετάβαση στίς κοινωνικές κατηγορίες είναι δυνατή «μόνο μέσω τής αποκρυπτογραφήσεως τού περιεχομένου αλήθειας τών φιλοσοφικών κατηγοριών»³, ούτε ξένη πρós τή φιλοσοφική παράδοση, αφού στήν ιστορία τής φιλοσοφίας υπάρχουν φιλόσοφοι, οί όποιοι υίοθετούν τέτοιου είδους μετασχηματισμούς. Για παράδειγμα ό Fichte έρμηνεύει τόν Kant μέ ήθικές κατηγορίες

οί όποιες έχουν προκύψει από τίς αντίστοιχες επιστημολογικές: ό Hegel στό κεφάλαιο τής Φαινομενολογίας για τή διαλεκτική τού κυρίου καί τού δούλου περιγράφει τή γένεση τής αυτοσυνείδησης από τή διαδικασία τής εργασίας: ό Hobbes για νά εξηγήσει τά κοινωνικά φαινόμενα τά άνάγει σέ ψυχικά.

Θεόδωρος Γεωργίου

Στή σκέψη τού Adorno ή άφηρημένη ύποκειμενικότητα, ή γνωστική σχέση ύποκειμενο - αντικείμενο, ή αρχή τής ταυτότητας, ή αρχή τής ανταλλαγής είναι πράγματα, τά όποια συνδέονται μεταξύ τους μέσω όντολογικών καί γενεσιουργών σχέσεων. «‘Η αρχή τής ανταλλαγής έχει μία άρχέγονη συγγένεια μέ τήν αρχή τής ταυτότητας. Στήν ανταλλαγή βρίσκει ή τελευταία τό κοινωνικό τής πρότυπο...»⁴. ‘Όπως ή αρχή τής ταυτότητας μετατρέπει τό πράγμα σέ έννοιολογικό αντικείμενο καί συλλαμβάνει μόνο τήν έννοιολογική πλευρά τού πράγματος, εκείνο δηλ. τό τμήμα τού πράγματος, τό όποιο μπορεί νά συλλάβει μέ έννοιες ό ανθρώπινος νους, έτσι καί ή αρχή τής ανταλλαγής μετατρέπει τό προϊόν σέ έμπορεύμα καί επιβάλλει ως άποκλειστικό γνώρισμα τού έμπορεύματος πιά τήν τιμή του στήν αγορά. ‘Η συνύφανση τού μεταφυσικού σκέπτεσθαι μέ τήν άστική κοινωνία γίνεται περισσότερο σαφής, άν σκεφθεί κανείς ότι τό άστικό γνωστικό ύποκειμενο καί ό άτομικός ιδιοκτήτης συγκεντρώνονται ως ιδιαίτερα γνωρίσματα

στό πρόσωπο τού συγκεκριμένου άτόμου κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ή γνωστική καί οικονομική εμπειρίες του νά είναι αδιάσπαστα δεμένες μεταξύ τους.

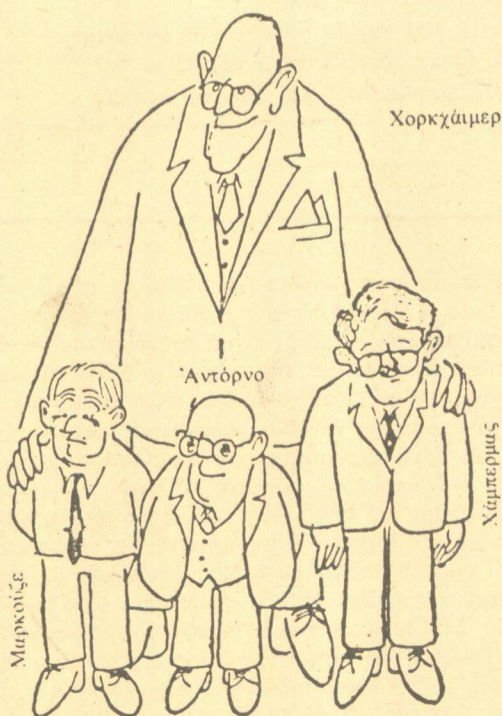
‘Ο Adorno αναλύει τή σύγχρονη άστική κοινωνία στό βιβλίο του: *Διαλεκτική τού Διαφωτισμού* (*Dialektik der Aufklärung*, 1947), τό όποιο έγραψε από κοινού μέ τόν Horkheimer. Τό έργο αυτό συμπληρώνει τή μαρξική ανάλυση τής άστικής κοινωνίας, στό βαθμό πού έρευνά τό ίδιο αντικείμενο κάτω από τήν όπτική γωνία τού πολιτισμού καί τής κουλτούρας. Για τόν Adorno δύο είναι τά βασικά χαρακτηριστικά τής σύγχρονης άστικής κοινωνίας:

1. ή εξαφάνιση τής διάκρισης μεταξύ γενικού καί ειδικού, μεταξύ έννοιας καί πράγματος καί ή πλήρης επικράτηση τού γενικού. ‘Απόληξη τής σταδιακής αυτής εξαφάνισης υπήρξε τό Auschwitz⁵. ‘Ένα παρόμοιο φαινόμενο επισημαίνει καί ό Lukács μιλώντας για ένα καθολικό καπιταλιστικό μετασχηματισμό τής κοινωνίας. Σέ μία τέτοια κοινωνία επικρατεί ό καπιταλισμός καί όχι οί καπιταλιστές.
2. ή σύγχρονη άστική κοινωνία είναι ανταγωνιστική καί ανταλλακτική, δηλ. τό κοινωνικό όλο στήν άστική κοινωνία συγκροτείται μέσω τού ανταγωνισμού τών επιμέρους στοιχείων πού τό συναποτελούν. Στόν ανταγωνισμό αυτό, ό όποιος άποτελεί δομικό στοιχείο τής οικονομικής όργάνωσης τής άστικής κοινωνίας, όφείλεται τό χάσμα ανάμεσα στό άτομο καί τήν κοινωνία. Τούτο τό χάσμα στήν άστική κοινωνία άποκτά μία θεσμική ιδιομορφία καί καθιερώνεται μέσω τού γνωστικού μηχανισμού τής

παραδοσιακής φιλοσοφικής σκέψης, στό βαθμό πού τά ύποκείμενα τής άστικής κοινωνίας δέν είναι παρά άποδέκτες, μέ μειωμένες ικανότητες αντίστασης, γενικών, άφηρημένων καί αιώγων αρχών, οί όποιες άπορρέουν από ήδη ύφιστάμενους θεσμούς πού ένσαρκώνουν τό ανταγωνιστικό κοινωνικό όλο. Τό άτομο τής άστικής κοινωνίας άγωνίζεται νά διαφυλάξει τήν «αυτονομία» του, νά διευρύνει τίς δυνατότητες «αυτοκαθορισμού» του ή ακόμη νά κατοχυρώσει τόσο από ήθική όσο καί από νομική άποψη τήν «άνθρώπινη αξιοπρέπεια» του —πρόκειται για έννοιες πού τονίζουν τήν αξία τού άτόμου—. ‘Ωστόσο όμως ό άγώνας αυτός, πού καθοδηγείται από τόν λόγο, θά μετατραπεί σέ μία δοκιμαστική προσπάθεια: οί θεσμοί έναντίον τών όποιών στρέφεται έχουν άποκτήσει ένα συμβολικό καί φαντασιακό περιεχόμενο: έτσι ή καταπολέμησή τους είναι άρνηση τής ίδιας τής ύποκειμενικότητας τού άτόμου, τό όποιο ύφίσταται μόνο ως προέκταση τού τών θεσμών. ‘Η αναζήτηση τής άτομικότητας είναι μία μάταιη προσπάθεια, γιατί ή ίδια ή άτομικότητα στήν άστική κοινωνία είναι ψευδαίσθηση. ‘Ο άστός άποκτά συνείδηση αούτου τού πράγματος μόνο σέ ψυχοπαθολογικές καταστάσεις, στίς νευρώσεις, οί όποιες ως τέτοιες είναι μέθοδοι αναζήτησης τής χαμένης άτομικότητας.

Κατά τόν Adorno τήν εϋθύνη για τήν κατάσταση τής χαμένης ύποκειμενικότητας, τής πραγματοποίησης τού «εργαλειακού λόγου», τής «μονοδιάστατης όρθολογικότητας», φέρει τό φιλοσοφικό σκέπτεσθαι τής άστικής κοινωνίας, πού δέν είναι άλλο από τό μεταφυσικό σκέπτεσθαι. Πρόκειται για εκείνο τόν τύπο φιλοσοφικού σκέπτεσθαι, πού έχει τήν καταγωγή του στους προσωκρατικούς καί στή νεότερη εποχή γνωρίζει τήν πλήρη ανάπτυξη του στή φιλοσοφία τής ταυτότητας τού Hegel καί στή θεμελιώδη όντολογία τού Heidegger. ‘Η πλήρης επικράτηση τού μεταφυσικού σκέπτεσθαι καί ή ταύτιση τής φιλοσοφίας μέ τή μεταφυσική, «μέ τή θεωρητική επιστήμη τών πρώτων αρχών καί αϊτιών»⁶, πού άσχολεϊται μέ τή θεώρηση τού όντος στήν έκταση πού είναι όν⁷, κατά τόν άριστοτελικό όρισμό είναι οί βασικές αιτίες τής σημερινής κατάστασης τής άστικής κοινωνίας. ‘Ο Adorno πιστεύει, ότι προϋπόθεση για τό μετασχηματισμό τής άστικής κοινωνίας σέ όρθολογική κοινωνία καί για τή διαμόρφωση μιας λογικής καί ανθρώπινης μορφής ζωής είναι ό μετασχηματισμός τού φιλοσοφικού σκέπτεσθαι, ό μετασχηματισμός τής φιλοσοφίας από μεταφυσική σέ άρνητική διαλεκτική.

‘Ο Adorno διατυπώνει τό φιλοσοφικό του πρόγραμμα, τό όποιο συνίσταται στήν καταστροφή τού παραδοσιακού γνωστικού μοντέλου, πάνω στό όποιο στηρίζεται ή μεταφυσική καί τό φιλοσοφικό του δράμα, πού είναι ή κατασκευή ενός καινούριου γνωστικού μοντέλου

και ενός καινούριου τύπου φιλοσοφικώς σκέπτεσθαι, εκείνου της άρνητικής διαλεκτικής στο βιβλίο του *Άρνητική Διαλεκτική*. Η φιλοσοφία σήμερα είναι δυνατή μόνο ως άρνητική διαλεκτική, δηλ. ως «συνεπής συνείδηση του μη - ταυτόσημου»⁸. Η άρνητική διαλεκτική είναι ή επιστήμη του «μη - ταυτόσημου», (Nichtidentisches), δηλ. εκείνης της όψης του πραγματικού που δεν μπορεί να εκφρασθεί σε έννοιες, του μερικού που δεν μπορεί να μεταμορφωθεί σε παράσταση του γενικού. Έτσι ή φιλοσοφία από κατάφαση του γενικού μετατρέπεται σε κριτική και άρνηση του γενικού, σε θεωρία του μερικού, που δεν έχει υποταχθεί ακόμη στο λόγο. Η φιλοσοφική σκέψη ως άρνητική διαλεκτική δεν υπαγορεύει τους νόμους στην πραγματικότητα, αλλά αντίθετως ή ίδια ή πραγματικότητα μέσα από την αυθιπαρξία της επιβάλλει τή ριζική αναμόρφωση των σχέσεων σκέψη και Είναι, υποκειμένο και αντικείμενο.

Στήν παραδοσιακή γνωσιοθεωρία ή σχέση: σκέψη και Είναι χαρακτηρίζεται από τήν αρχή της ταυτότητας, σύμφωνα με τήν οποία ή σκέψη είναι σε θέση να συλλάβει τήν ολότητα του πραγματικού ή είναι σύστοιχη με τό Είναι⁹. Η σχέση υποκειμένο - αντικείμενο, ειδική έκφραση της σχέσης: σκέψη και Είναι χαρακτηρίζεται από τήν αρχή της υποκειμενικότητας, ή οποία αναγνωρίζει τόν κυρίαρχο ρόλο του υποκειμένου. Από τό συνδυασμό των δύο αυτών αρχών προκύπτει ή αρχή του συστήματος. Η γνώση που θεμελιώνεται στή σχέση ταυτότητας ανάμεσα στή σκέψη και τό Είναι διαμορφώνεται σε σύστημα, τό οποίο οφείλεται στο γεγονός της προτεραιότητας του υποκειμένου απέναντι στο αντικείμενο. Έτσι ή παραδοσιακή γνωσιοθεωρία αντιμετωπίζει τό πρόβλημα της γνώσης: 1. ως πρόβλημα της γνώσης εκείνου του πράγματος που παράγεται από τό υποκειμένο και 2. ως πρόβλημα της ορθολογικής γνώσης, δηλ. της γνώσης που παράγεται με βάση τό μεθοδολογικό μοντέλο της σύγχρονης επιστήμης.

Ο Adorno εισάγει στή γνωσιοθεωρητική προβληματική δύο βασικές καινοτομίες: 1. στή σχέση: σκέψη και Είναι τήν αρχή του μη - ταυτόσημου¹⁰ και 2. στή σχέση: υποκειμένο - αντικείμενο τήν αρχή της «προτεραιότητας του αντικειμένου». Η παραδοσιακή γνωστική διαδικασία που στηρίζεται σε άξονες όπως είναι ή ταυτότητα, ή υποκειμενικότητα και τό σύστημα αντικαθίσταται από μία καινούρια γνωστική διαδικασία, της οποίας κεντρικά χαρακτηριστικά είναι «ή προτεραιότητα του αντικειμένου» και ή ύπαρξη του «μη - ταυτόσημου». Ένώ στήν παραδοσιακή γνωσιοθεωρία ή γνωστική σχέση είναι μία ιεραρχική διαδικασία, στήν οποία ή ίδια ή σχέση και τά μέρη που συνδέονται μέσω αυτής της σχέσης αποτελούν ένα σύνολο άρθρωμένο κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να κυριαρχούν σ' αυτό ή ταυτότητα, ή υποκειμενικότητα και τό σύστημα, στήν άρνητική διαλεκτική αναγνωρίζεται ή «προτεραιότητα του αντικειμένου». Τό αντικείμενο απελευθερώνεται από τήν ιδιοκτησιακή εξουσία του υποκειμένου και κατακτά στή γνωστική σχέση μία θέση τέτοια, ή οποία του εξασφαλίζει ένα καθοριστικό ρόλο στή διαμόρφωση της γνώσης, χωρίς να αντιστρέφονται οι ιεραρχικές σχέσεις στο έσωτερικό της γνωστικής διαδικασίας. Τό αντικείμενο στο γνωστικό μοντέλο, που προτείνει ή άρνητική διαλεκτική, δεν είναι πιά διανοητικό προϊόν ούτε και ένα καθαρό εμπειρικό δεδομένο. Είναι τό πράγμα στή διαφοροποιημένη έκδοχή του ως ύπαρκτη δυνατότητα ενός μη έννοιολογικού μετασχηματισμού. Τελικά ή «προτεραιότητα του αντικειμένου», δεν είναι μόνο ένας καινούριος τρόπος οργάνωσης των μερών στο έσωτερικό της γνω-

στικής σχέσης, αλλά και μία καινούρια σχέση των έννοιων προς τά πράγματα. Ακόμη ή αναγνώριση της «προτεραιότητας του αντικειμένου» σημαίνει ενίσχυση της εγγένειας της σχέσης υποκειμένο - αντικείμενο. Ός εγγένεια νοείται τό σύνολο των καταστάσεων σχέσεων και επιδράσεων που συγκροτούν τή δυνατότητα της εμπειρίας: ή εγγένεια είναι με άλλα λόγια μία όντολογική άρθρωση της υποκειμενικότητας (εμπειρία) με τήν αντικειμενικότητα (τό σύνολο των αντικειμένων).

Η δεύτερη γνωσιοθεωρητική καινοτομία του Adorno είναι τό «μη - ταυτόσημο», δηλ. «ή ιδιαίτερη ταυτότητα του πράγματος απέναντι στή διαδικασία της ταύτισής του»¹². Για τήν κλασική φιλοσοφία ή σκέψη είναι ένας μηχανισμός ταύτισης του περιεχομένου της με τό αντικείμενό της. «Η σκέψη», γράφει ο Adorno, «ώθει μία έννοιολογική τάξη μπροστά σ' αυτό που ή ίδια θέλει να συλλάβει». Άγνοεί τούς πραγματικούς ανταγωνισμούς, τις πραγματικές αντιφάσεις που υπάρχουν στο πραγματικό: μοναδική της φροντίδα είναι ή υπαγωγή των πιο ετερόκλητων και άνομοιογενών

να αρκετά άρνητική¹⁴. Η έγγελιανή άποψη περί ολότητας εκλαμβάνει ως ταυτότητα μία οποιαδήποτε όψη του πράγματος, ή οποία βρήκε τήν έκφρασή της σε έννοιολογική παράσταση. Αυτό σημαίνει, ότι ή γνωστική συνείδηση καθορίζει ή ίδια τήν έννοιολογική παράσταση του πράγματος, επιλέγει ή ίδια πια όψη του πράγματος θά εκφρασθεί μέσω έννοιων. Άκριβώς ένας τέτοιος μηχανισμός ταυτότητας υποδηλώνει τήν ύπαρξη του «μη — ταυτόσημου», εκείνης δηλ. της όψης του πράγματος που δεν είναι δυνατό να συλληφθεί μέσω έννοιων.

Άν ή άρνητική διαλεκτική ως αναγνώριση του μη — ταυτόσημου θεωρεί, ότι ή γνώση αυτής της όψης του πραγματικού δεν είναι δυνατή μέσω έννοιολογικών μηχανισμών, γεννιέται τό έρώτημα εάν υπάρχει άλλος τρόπος πρόσβασης της σκέψης σ' αυτή τήν όψη του πραγματικού. Ο Adorno πιστεύει, ότι ένας τέτοιος τρόπος, ο οποίος εκφράζει στο επίπεδο της σκέψης τό μη - ταυτόσημο, είναι ή γλωσσική πρισματικότητα (Konstellation)¹⁵. Τούτη ή πρισματικότητα συνδέει τή γνωστική δυνατότητα του

γλωσσική της έκφραση στον δοκιμακό λόγο. Ο Adorno βλέπει στήν *Αισθητική θεωρία* του (*Asthetische Theorie*) έργο που δημοσιεύτηκε τό 1970, ένα χρόνο μετά τό θάνατό του, τό πρότυπο τόσο της σκέψης της άρνητικής διαλεκτικής όσο και του δοκιμίου ως γλωσσικού τρόπου αυτής της σκέψης. Η αισθητική θεωρία ως φιλοσοφική σκέψη που έχει απαλλαγεί από τήν τάση να αναζητεί τις πρώτες αρχές, δε διατυπώνει αξιολογικά συστήματα ανάλυσης και επεξεργασίας του έργου τέχνης. Η άλληθια του έργου τέχνης κρίνεται από τό «πράγμα» τό ίδιο.

Άπό τή συνοπτική αυτή ανάλυση της *Άρνητικής Διαλεκτικής* προκύπτει, ότι ή ριζοσπαστικότητα της σκέψης του Adorno όσον αφορά στο πρόβλημα του φιλοσοφικώς σκέπτεσθαι έγκειται στο εξής: 1. στή διαπίστωση, ότι ή μεταφυσική είναι πια μία τελειωμένη φιλοσοφία, μία φιλοσοφία που γέννησε και θεμελίωσε τόν κόσμο της άστικής κοινωνίας: μία φιλοσοφία της οποίας τό τέλος, δηλ. ή έλευση μέχρι του σημείου πέρα από τό οποίο δεν μπορεί να δοθεί συνέχεια, υποδηλώνει και τό τέλος της άστικής κοινωνίας 2. στή διακήρυξη, ότι ή φιλοσοφία είναι δυνατή σήμερα μόνο ως άρνητική διαλεκτική, και ή φιλοσοφία ως τέτοια, δηλ. ως αναζητηση και ανακάλυψη της ετερογένειας του πράγματος, είναι ένας μετασχηματισμός της σχέσης: σκέψη και Είναι: ένας γνωσιοθεωρητικός μετασχηματισμός που είναι συνάμα και μετασχηματισμός της κοινωνίας μας.

Ρούλα Κακλαμανάκη

Άπό τά (ΑΔΕΣΠΟΤΑ Γ')

I

Πολλές φορές ή καρέκλα, αυτή ή συνηθισμένη ή δική σου καρέκλα, σου μεταδίνει έναν πόνο στο σώμα. Αυτή τήν ίδια τή σκληρότητα των ολικών της. Κι όμως τόσες φορές σε κράτησε στοργικά και σε βόλεψε. Αυτή ή καρέκλα που για χάρη της πρόσδοσε άχάριστη κι αυτή σαν τις άλλες Τί θαυμαστό τί θλιβερό και τί παράδοξο ένα κορμί να πονάει παντού και μάλιστα πάνω στην ίδια, τή δική του καρέκλα.

II

Ποτέ δεν μπόρεσα να εξηγήσω τά χαρχαλέματα του πάνω πατώματος. Σκάβουν άδέξια τό παγωμένο τσιμέντο. Σχεδόν τυχαία σχηματίζουν ρωγμές κάποτε ανοίγματα κάποτε δρόμους μυστηριώδες ποτέ δεν μπόρεσα να εξηγήσω και τις γκριμάτσες της Κι όμως ήτανε όλα άπλά Έτσι άπλά και τυχαία γίνονται τά θαύματα, που με υποδειγματική τάχα επιμέλεια κι ακρίβεια, ύφαινον τις άπειρες στιγμές της άνίας.

στοιχείων κάτω από μία γενική έννοιολογική ολότητα. Για τόν Hegel ή έννοια της ολότητας περιλαμβάνει τήν αρχή της άρνητικότητας, σύμφωνα με τήν οποία τό κάθε πράγμα για να είναι αυτό που πραγματικά είναι, πρέπει να γίνει ό,τι δεν είναι και τήν αρχή της ταυτότητας, σύμφωνα με τήν οποία τό κάθε πράγμα είναι ταυτόσημο με τήν ιδέα του, δηλ. τήν έννοια που εκφράζει τή ουσία του. Τούτη όμως ή άποψη περί ολότητας παραβλέπει τή σημασία και τό ρόλο της άρνησης στή διαδικασία του γίνεσθαι: στον Hegel ή άρνηση της άρνησης συμπίπτει με τή θετικότητα, ενώ στον Adorno ή άρνηση της άρνησης δεν άκυρώνει τήν ίδια τήν άρνηση αλλά αντίθετως άποδεικνύει ότι δεν ει-

υποκειμένου με τήν ύπαρξη του αντικειμένου κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ή οικείωση του αντικειμένου από τό υποκειμένο όχι μόνο δεν είναι έννοιολογική έκφραση, αλλά αντίθετως είναι έκφραστική επικοινωνία στο βιωματικό κόσμο του υποκειμένου και του αντικειμένου. Με άλλα λόγια ο κατάλληλος γλωσσικός τρόπος για να εκφρασθεί μία σκέψη που άρνείται να ταυτισθεί με τό πράγμα και που επιδιώκει να συλλάβει τό μη — ταυτόσημο είναι τό δοκίμιο¹⁶. Όπως ή σκέψη της μεταφυσικής, δηλ. ή σκέψη που στηρίζεται στο μηχανισμό ταύτισης του περιεχομένου της με τό αντικείμενό της ανασυνθέτει τόν κόσμο μέσω του συστηματικού λόγου, έτσι και ή σκέψη της άρνητικής διαλεκτικής βρίσκει τή

Σημειώσεις:

1. Louis Althusser, «Η τεράστια θεωρητική επανάσταση του Marx», στο περιοδικό: *Ο Πολίτης*, τεύχος 35, σελ. 41.
2. Georg Lukács, *Geschichte und Klassenbewusstsein. Studien über marxistische Dialektik*. Darmstadt u. Neuwied, 1968, σελ. 246.
3. Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, Frankfurt a. M. 1966, σελ. 198. (Οι παραπομπές στο έργο αυτό του Adorno αναφέρονται στήν έκδοση: Suhrkamp taschenbuch wissenschaft, 113, 2 Aufl, 1980).
4. Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, σελ. 149.
5. Ο Adorno αναλύει τή σημασία του Ausschwitz για τό δυτικό πολιτισμό στο τμήμα της *Άρνητικής Διαλεκτικής* με τόν τίτλο: «Meditationen zur Metaphysik», σελ. 354 έπ.
6. Άριστοτέλη, *Μετά τά φυσικά*, 982b 8 έπ.
7. Άριστοτέλη, *Μετά τά φυσικά*, 1026a 31 έπ.
8. Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, σελ. 17.
9. Βλ. τήν περίφημη φράση του Hegel: «ό,τι είναι λογικό είναι πραγματικό και ό,τι είναι πραγματικό είναι λογικό» στον πρόλογο του βιβλίου του. *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, (1821).
10. Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, σελ. 17 έπ., σελ. 152 έπ.
11. Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, σελ. 184 έπ.
12. Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, σελ. 164.
13. Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, σελ. 17.
14. Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, σελ. 161: «ή σύμπτωση της άρνησης της άρνησης με τή θετικότητα είναι ή πεμπουσία του μηχανισμού της ταύτισης...».
15. Η πρισματικότητα (Konstellation) είναι τρόπος έκφρασης, τόν οποίο αντιπαράθετε ο Adorno στήν έννοια. Η πρισματικότητα επιδιώκει να εκφράσει τά ιδιαίτερα στοιχεία του πράγματος, τό ίδιο τό πράγμα στήν ιστορικότητά του και τή μοναδικότητά του χωρίς καμία έξουσιαστική επέμβαση, όπως γίνεται στήν περίπτωση της έννοιας. Ο Adorno γράφει (*Negative Dialektik*, σελ. 164): «μόνο οι πρισματικότητες αναπαριστούν από τά έξω ό,τι ή έννοια έχει άκρωτηριάσει στο έσωτερικό του πράγματος...»
16. Βλ. τό άρθρο του Adorno, «Τό δοκίμιο ως μορφή» («Der Essay als Form») στο: *Noten zur Literatur I*, Frankfurt a. M. 1957.

Κοσμᾶς Ξενάκης, Ναοί Θρησκείας 1946

(Δυόμπογιατζήδες πού βιάφουν ἕνα δωμάτιο — ὁ ΝΤΙΝΑΡΑΣ δουλεύει σπάτουλα — τραγουδάει τό «Ἐνας ἀλήτης πέθανε» — φωνή χοντρή, ἐκφραστική — πάντα θά ἀρχίζει κάθε τραγούδι ἀλλάζοντάς το ξαφνικά, σάν ἕνα παιχνίδι — ὁ ΜΑΝΩΛΗΣ δουλεύει πινέλο).

ΜΑΝ. (Σφουρίζει ἀκολουθώντας τό σκοπό τοῦ «Ἐνας ἀλήτης») — Ἐ ρέ, κάτι τραγούδια πού σοῦ γράφουν οἱ παλιοὶ λοιπόν! Ἄθάνατα!... Εἶχαν μεράκι οἱ ἄνθρωποι, τέρμα! Βάζανε καί τήν ψυχή τους μέσα!

ΝΤ. (Ὅποτε μιλάει ὁ ἄλλος, θά ἐξακολουθεῖ τό τραγούδι σέ χαμηλότερους τόνους).

ΜΑΝ. Πρόσεξε στίχο φίλε μου! Φίνο πράγμα! Καί οὐσία, ἔ Ντινάρα, ὄχι κουραφέξαλα! Ἐνας ἀλήτης, σοῦ λέει! οὔτε ὁ ἄλφα, οὔτε ὁ δεῖνα! Κατευθεῖαν στό ψητό! (τό μουρμουρίζει λίγο).

ΝΤ. (Ἄλλάζει ξαφνικά ἀτμόσφαιρα — δουλεύει πιό γρήγορα τή σπάτουλα — πιάνει «Τά ματόκλαδά σου λάμπουν»).

ΜΑΝ. (Μερακλώνεται) — Αὐτός εἶσαι! (ἐνθουσιασμός). Ἄσμα τῶν ἀσμάτων ρέ Ντινάρα! Ἐχουνε γράψει ἱστορία τά ματόκλαδα! Ξέρεις ἔ; Τό τραγούδαγα τῆς γυναίκας μου, ὅταν ἤμασταν στό ψηστήρι! Ὠραῖες ἐποχές τότε, μέ νόημα! Κάθε βραδάκι ἔξω ἀπ' τό σπίτι της! (τραγουδάει). Τά ματόκλαδά σου λάμπουν βρέ! Μ' αὐτό τήν ἔριξα νά ποῦμε! Μεγάλη φάση τά ματόκλαδα!... Ρέ σύ Ντινάρα, γιά πές ρέ θηρίο, καί κείνο τό ἄλλο μέ τή Μαντουβάλα!

ΝΤ. (Ἀρχίζει τή «Μαντουβάλα»).

ΜΑΝ. (Πολύ ἐνθουσιασμένος) — Γειά σου Ντινάρα τσίφτη! ἀηδόνι!

ΝΤ. (Ρίχνει μιά μεγαλοπρεπή κορώνα).

ΜΑΝ. (Θαυμασμός) — Μπράβο!

ΝΤ. (Συνεχίζει).

ΜΑΝ. — Ἐ, λοιπόν, στό ξανάπα! Ἐσύ ἀδικεῖσαι δῶ μέσα! Μά τό Θεό, ἔτσι; Εἶσαι φωνή νά ποῦμε! χρυσό λαρύγγι. Νά βγεῖς ἐσύ σέ κέντρο, νά τό κάνουν θερινό οἱ πελάτες! Τό λέω καί τό ὑπογράφω, ἀλίμονο!

ΝΤ. (Γι' ἀπάντηση — τή «Φραγκοσυριανή»).

ΜΑΝ. (Ἀφήνει τό πινέλο — ρίχνει μιά χορευτική βόλτα) — Ὅπα της!! Μάτσό τά χιλιάρικα γιά κονόμα Ντινάρα! Πρῶτο νούμερο θά ἤσουν, νάμπερ οὐάν μέ τ' ὄνομα. Μοῦ ἔχουνε βγεῖ κάτι σουπιάδες στό κλαρί, κι ἐσένα σέ τρώει τό μεροκάματο! Ἐ ρέ, λίγη τύχη χρειάζεσαι! Λίγο σπρώξιμο στήν ἀρχή! τίποτ' ἄλλο! Κάποιος νά σ' ἀκούσει δηλαδή! Νά κολλοῦσες κάπου!

ΝΤ. (Συνεχίζει τή «Φραγκοσυριανή», κάνοντας ἐπίδειξη τεχνικῆς).

ΜΑΝ. — Αὐτό 'ναι ξέρεεις! Ὄσπου ν' ἀνοίξεις τό στόμα σου! Ἄπαξ κι ἀκουστεῖ νότα, ἔλξει! Βουβαμάρα θά πέσει στό ἀκροατήριο. Πετύχαμε ράτσα, θά ποῦν! Θησαυρό ἀνεκτίμητο!... Νά σου χρῆμα κατόπι! Νά σου δόξα, τηλεόραση! Ὅ,τι τραβάει ἡ ψυχούλα σου!... Ἐ ρέ μεγαλεῖα Ντινάρα! οὔτε γειά θά μᾶς λές! οὔτε χαιρετε!

ΝΤ. (Ξαφνικά πολύ χαρούμενη στροφή στό «Βάρκα στό γιάλο»).

ΜΑΝ. — Ἡ μεγάλη φίρμα, θά λέν! Ὁ μέγας ἀστέρης τοῦ πεντάγραμμου! Ἄσε τίς γυναίκες νά ποῦμε! Γονατιστές θά τίς ἔχεις στά πόδια σου! Ὅποια κεφάρεις, πάπ-πάπ! Ὅχι σάν κι ἐμᾶς πού βάλαμε στεφάνι γιά νά λαδώνουμε τό μηχανάκι κάθε βράδι! Ἐσύ θά 'σαι ἐλεύθερος σκοπευτής! ἀητός!

ΝΤ. (Γελάει, τοῦ ἀρέσει — κατόπι πιάνει τό «Δυό πόρτες ἔχει ἡ ζωή», πού εἶναι τό σουζέ του. Ἄποδίδει στό φόρτε).

ΜΑΝ. — Ὄνειρο ρέ Ντινάρα, ὄνειρο! Καί ξάπλες, ἔ! Ντερλίκωμα καί ξάπλες! Ὅ' ἀνοίγεις τά χεῖλη πότε-πότε, ν' ἀκοῦν πώς εἶν' ἐντάξει τό ἐμπόρευμα καί τέρμα! Θά πουλᾶς Ντινάρα! Κι ἀκριβά, ἔτσι; τριάντα χιλιάρικα σκαστά τή μέρα, θά λές στό μαγαζί! τριάντα καί λίγα βγάζω! γιά τή δική σου ἀξία, εἶναι τζάμπα! Χῶρια τίς παραγγελιές δηλαδή καί τά τοιαῦτα. Χιλιάτικο καί τραγούδι, θά κόψεις ταρίφα! ὅποιος λαδώσει, τόν Κύριον εἶδε!

ΝΤ. (Γελάει εὐχαριστημένος).

ΜΑΝ. — Θά πῆξεις τήν Ἑλλάδα στό δίσκο καί στήν κασέτα! Σπίτι χωρίς Ντινάρα, δέ θά γίνεται!

Τό τζούκ - μπόξ

Τοῦ Γιάννη Χρυσούλη

Ποιός τή χάρη σου νά ποῦμε! Τύχη πού σέ περιμένει!

ΝΤ. (Συνεχίζει τίς «Πόρτες» μέ θεατρικές κινήσεις).

ΜΑΝ. (Κάποια ἀπογοήτευση) — Ἄλλά τί νά κάνεις; Ἐχουν πιάσει τά πόστα οἱ ἐπιτήδαιοι βλέπεις! Δέν ἀφήνουν τόν ἄλλον, νά δεῖ ἥλιου πρόσωπο! Σέ κόβουν στή μέση, σέ ξηλώνουν! (Ἄγανάκτηση). Γιατί ρέ μάγκες, νά ποῦμε; Φυματικός εἶν' ὁ ἄλλος, ἀνίκανος; Τί τοῦ μπαίνετε μπάστακες, νά τόν θάψτε! Τί τοῦ γκρεμίζετε τά ὄνειρα!

ΝΤ. (Κάπως πεσμένος κι αὐτός — οἱ «Πόρτες» σέ θλιμμένο μοτίβο).

ΜΑΝ. — Μέ αἶμα τά 'φτιαξε τά ὄνειρά του ρέ, μέ πόνου ψυχῆς! Τί τόν σπρώχνετε στή λάσπη! Τί τόν κομματιάζετε λύκοι, ἔ λύκοι! (συντριμένος). Ὅπου μπορεῖ νά φτάσει, νά φτάσει, γιατί θά 'ναι φτωχομπινές αἰωνίως! Καθήκια! Πουλημένοι!

ΝΤ. (Συγκινημένος — μόλις ἀκούγεται).

ΜΑΝ. — Εἶναι ρέ ἀξία ὁ Ντινάρας στή φωνή; Εἶναι! Νά γίνει σπουδαῖος καί τρανός τότε! Γιατί νά μή γίνει! (πολύ ἀναμμένος). Ποιός θά τόν ἐμποδίσει ρέ τενεκέδες, ποιός; Τί ἀνακατώνεστε νά τόν ξεκάνετε τόν ἄλλον! Νά τοῦ βγάλτε τά μάτια!... Δέν πεθαίνει ρέ ὁ Ντινάρας, δέν πεθαίνει! (μεγάλη συγκίνηση). Δέν πεθαίνει ρέ, πάρτε το χαμπάρι! Στόν αἰώνα, τῶν αἰώνων, τόν αἰώνα! Ὅ,τι κι ἄν κάντε, δέν πεθαίνει τό χρυσό λαρύγγι! καθάρματα! Ἡ φίρμα ρέ δέν πεθαίνει!!

ΝΤ. (Δουλεύει ἀργά τή σπάτουλα — συγκινημένος πιάνει τόν «Σακαφλιά»).

ΝΕΩΤΕΡΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΠΟΙΗΣΗ
1965-1980

μια ἀνθολογία - τομή
στη νωότερη ποίηση

Χάρολντ Πίντερ 'Ο έπιστάτης

Σκηνοθεσία: Κώστας Μπάκας
Θέατρο «'Αλάμπρα»

Χ. Πίντερ

Τό Θεατρικό έργο «'Ο 'Επιστάτης» τού Χάρολντ Πίντερ, γράφτηκε στά 1959 και πρωτοανέβηκε τό 1960, στό «'Αρτς Θή-ατερ Κλάμπ» τού Λονδίνου. 'Ο Χάρολντ Πίντερ είχε ήδη γράψει δυό μονόπραχτα κι ένα τρίπραχτο θεατρικό έργο στά 1957. Μέ τόν «'Επιστάτη» όμως, έρχεται ή μεγάλη επιτυχία γιά τόν «περίεργο» αυτόν συγγραφέα, πού τάραξε τά ήρεμα νερά τού Βρετανικού θεάτρου. 'Ο Πίντερ είχε θεωρηθεί «περίεργος», γιατί τά έργα του είχαν ένα έντελως προσωπικό ύφος, μέ αρκετές συγγένειες μέ τόν Μπέκετ, ένα ύφος πού έφερε καινοτομίες στό Βρετανικό Θέατρο, αλλά και σέ άλλα θεάτρα τού κόσμου. 'Ανάμεσα σ' αυτά συγκαταλέγεται και τό 'Ελληνικό Θέατρο, όπου τό «πιντερικό» ύφος συναντιέται συχνά-πυκνά στά έργα τών νέων, τής δεκαετίας τού '70, 'Ελλήνων δραματουργών.

'Η ιδιαίτερη βαρύτητα τού «'Επιστάτη», έγκειται στό ότι ταιριάζει αρκετά μέ τήν 'Ελλάδα τού '82, μέ τήν 'Αθήνα τού '82. 'Όταν πρωτοπαρουσιάστηκε τό 1959 στό Λονδίνο, στήν 'Ελλάδα παιζόταν ή «Αύλή τών Θουμάτων» τού Καμπανέλλη. Κι αναφέρω αυτό τό έργο, γιατί ήταν ό καθρέφτης τής 'Ελλάδας στά τέλη τής δεκαετίας τού '50. Οί γραφικοί ρόλοι τής «Αύλης», οί ήθογραφικές αναφορές, ή όμορφιά και ή τραχύτητα τού ελληνικού χαρακτήρα, μ' αυτό τό «ήμικαλο-ήμικακο» πλάσμα πού λέγεται 'Ελληνας νά πρωταγωνιστεί, ήταν ή 'Ελλάδα ή άγουροξυνημένη τής βιομηχανικής επανάστασης, τού νάυλον, τών νέων ήθών, τής πολυκατοικίας. 'Ο Λονδρέζος «'Επιστάτης», τού '59, είναι μία μεγάλη μερίδα τών Νεοελλήνων τού '82, τώρα πού πιά δέν υπάρχουν «Αυλές» νά εξωραϊζείται από τό βασιλικό και τή ρετσίνα τού γερο-Ιορδάνη ό χαρακτήρας τού Νεοέλληνα.

'Η αίσθηση πού σου μεταδίδει τό έργο τού Πίντερ, είναι ή ίδια μ' αυτή πού νοιώθει όποιοδήποτε ευαίσθητο άτομο τήν ώρα πού περπατάει στό δρόμο ή βρίσκεται στό λεωφορείο. Τριγύρω άνεκδιήγητη βρωμιά —άν κι έχει περάσει ή εποχή τών βρωμοποδαράδων. 'Ασχήμια άφόρητη, ήμισάθεια και άγρια μίζερια. Μιά μίζερια πού επιβάλλεται συνεχώς πάνω στή λογική ή και τήν παράνοιά μας.

'Ενα κράτος παλαβό, και ένα σωρό πολίτες του ήλίθιοι μέσα στήν άσχετωςόνη και τή μίζερία τους!

'Η υπόθεση τού «'Επιστάτη» είναι άπλή και ήθελημένα χωρίς πλοκή. Δύο ήμιπαρνοϊκά άδέλφια —πλήν όμως θαυμαστά λογικά, περιμαζεύουν έναν γερο-άλήτη στό δωμάτιο ενός ετοιμόρροπου ύγρου σπιτιού τού Λονδίνου. 'Εκεϊ ό άλήτης, άφού πρώτα «καταποπιστεί»

και προσαρμοστεί στόν καινούριο χώρο, θά χρισθεί έπιστάτης τού παλιού σπιτιού από τόν έναν από τά δυό άδέλφια. Στή στοιχειώδη αυτή πλοκή τού έργου, τά πάντα περνάνε μέσα από τό λόγο ή από τίς σιωπές. 'Όλα «παιζονται» και λειτουργούν άμφίδρομα. Είναι δύσκολο τό νά καταλήξεις «ποιός είναι ό ρόλος» τού καθενός από τά τρία άτομα. Ποιός καταπιέζει και ποιός καταπιέζεται. Ποιός έπωφελεϊται και ποιός όχι. Ποιός ξέρει τί θέλει και ποιός όχι. Θά 'λεγε κανείς ότι τά πάντα κινούνται σ' ένα βυθό, όπου οί σιωπές και τά βλέμματα «μιλάνε» πίο πολύ άπ' τίς άτάκες. Στο έργο τού Πίντερ, ό καθένας λέει τά δικά του, έχει τό δικό του κώδικα. Δημιουργείται έτσι ή έντύπωση, ότι τά τρία άτομα τού έργου ενώνονται από ένα και μοναδικό κοινό στοιχείο: τήν κοινή γλώσσα. Μιλάνε μέ λέξεις πού τίς γνωρίζουν, αλλά δέν τίς καταλαβαίνουν ουσιαστικά. 'Ο λόγος στό έργο τού Πίντερ χάνει τό νόημά του σάν γέφυρα επικοινωνίας. Οί πιντερικές σιωπές είναι ένα δίλημμα, φέρνουν τό θεατή σέ άμηχανία. Τί μπορεί νά σημαίνει μία σιωπή; Μήπως ό συνομιλητής σκέφτεται τί θά άπαντήσει ή μήπως δέν καταλαβαίνει τίποτε άπ' όσα έχουν ειπωθεί; 'Η τέλος αυτή ή σιωπή φέρνει μαζί της μιάν άπειλή; 'Η όλη επικοινωνία μεταξύ τών κρίκων τού έργου, είναι τόσο έρμητικά κλεισμένη στις άντιλήψεις τού καθενός ξεχωριστά, ώστε κατανάει «μη-επικοινωνία». 'Αλλά μήπως αυτό δέν χαρακτηρίζει τήν περιβόητη έλλειψη επικοινωνίας; 'Η έλλειψη επικοινωνίας είναι μία παρανόηση. Διάθεση τού σύγχρονου ανθρώπου γιά έπι-κοινωνία ύπάρχει. Διάφοροι όμως παράγοντες δέν τήν αφή-

νουν νά καρποφορήσει. Οί άνθρωποι μιλάνε αλλά δέν επικοινωνούν μέ τήν ουσιαστική έννοια τού όρου «επικοινωνία». «'Ελλειψη επικοινωνίας» μεταξύ τών ήρώων ενός έργου, θά ύπήρχε μόνο άν δέν ύπήρχε διάλογος, δέν ύπήρχε όμιλία παρά μόνο σιωπές ή μονόλογοι. Διάλογος σημαίνει επικοινωνία. 'Όταν όμως ό διάλογος είναι δυό μονόλογοι, ύπάρχει ουσιαστικά άσυνενοησία και όχι έλλειψη επικοινωνίας. Και ίσως αυτό νά είναι παρήγορο.

Στήν 'Αθήνα τού '82, «'Επιστάτης» μπορεί νά είναι ό όποιοσδήποτε τιποτένιος. 'Από τόν οδηγό τού λεωφορείου ως τό δημόσιο άνώτερο ύπάλληλο μέ τίς σφραγίδες, κι από τόν άστυνομικό μέ τό πληθίκιο ως τόν προϊστάμενο τού γραφείου. 'Όλοι όσοι επιβάλλονται μέ τή δύναμη τής κενότητας τους. Ρόλοι πού ύποδομάστε μέ χαρισμένες άνωθεν κενές οίωνει έξουσίες. Αυτοί οί περιεργοί «έπιστάτες» προτιμούνται μεταξύ αυτών πού ή αισθητική και πνευματική τους καλλιέργεια είναι άνύπαρκτη. 'Όσο γιά όλους τούς ύπόλοιπους, πού δέν έχουν άποδεχθεί τό ρόλο ενός κάποιου «έπιστάτη», δέν είναι τίποτ' άλλο από ψυχοπαθείς ή νευροπαθείς, ναρκισσεύομενοι γιά τήν ευαίσθησία τους και τήν άνωτερη πνευματική τους καλλιέργεια. Τό έργο τού Πίντερ, όπως και ή κοινωνική πραγματικότητα, είναι ένας κόσμος κλειστός. 'Αν δέν είσαι ύγιής έπιστάτης, θά 'σαι άρρωστος, νευρωτικός. 'Ο Δυτικός πολιτισμός είναι νευρωτικός — και όλοι έμεις, τά παιδιά του, πότε θύματα, πότε θύτες, κάποτε και τά δυό ταυτόχρονα, είμαστε έτσι κι άλλιώς νευρωτικοί — τό λιγότερο — ή ψυχοπαθείς. Αυτό πού είναι άξιοπερίεργο στόν

«'Επιστάτη» τού Πίντερ, είναι ότι τό κοινό γελάει, χωρίς τό έργο νά είναι κωμωδία. Τό φαινόμενο έχει τό άντίστοιχο του στά φίλμς τρόμου. Τό κοινό μόλις μνηθεί στό έργο, και νιώσει τήν άδρεναλίνη νά ρέει στό αίμα του, άντιδρά μέ τόν άκρως άντίθετο τρόπο άπ' αυτόν πού θά 'πρεπε. 'Αντί γιά ούρλιαχτά τρόμου, γελάει ή ειρωνεύεται τόν τρόπο πού αναδίδει τό φίλμ. 'Εφαρμόζει έτσι ένα είδος περιέργης άποστασιοποίησης, πού τό βοηθάει στή μη ταύτιση μέ τά δρώμενα τού φίλμ. Στόν «'Επιστάτη» τό γέλιο τού κοινού ήχει σάν μη άποδοχή καταστάσεων, συμβολικά, τόσο οί-κείων.

Γιά τήν τωρινή παράσταση τού «'Επιστάτη», ό Θύμιος Καρακατσάνης, άποδεικνύει πόσο μεγάλος ήθοποιός είναι. Τόσο μεγάλος πού χωνεύει όλους τούς ρόλους πού έχει παίξει, και όλοι οί ρόλοι θυμίζουν Θύμιο Καρακατσάνη. Μέτριος ό Τάκης Χρυσικάκος, στό Β' μέρος τού έργου, πού δυστυχώς δέν ξέρει τί νά κάνει τά χέρια του. 'Ο Γιώργος Μιχαλακόπουλος τέλος, δίνει ρεσιτάλ ήθοποιίας. 'Αποδεικνύει γιά άλλη μία φορά πόσο άξιος ήθοποιός είναι. Στόν έκπληκτικό μονόλογο τών άναμνήσεων τού ψυχιατρείου, καθήλωνει τό κοινό γιά ώρα, χωρίς νά κάνει παρά έλάχιστες κινήσεις. 'Υπόδειγμα άφαιρετικότητας και πλήρους έλέγχου τών έκφραστικών δυνατοτήτων του. 'Η καλή έρμηνεία τών ήθοποιών και τό έργο αυτό καθεαυτό, προσφέρουν μία σπάνια αισθητική άπόλαυση γιά τούς φίλους τού θεάτρου.

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΚΥΠΡΑΙΟΣ

Εικαστικά

Νίκου Κυρίτση, έκθεση στή γκαλερί «Κρεωνίδα»

Μιά έκθεση τού περασμένου μήνα (21 'Οκτωβρίου — 6 Νοεμβρίου) πού άξίζει νά σημειωθεί έδώ, ήταν αυτή τού Νίκου Κυρίτση, στή γκαλερί Κρεωνίδα.

Πολλά θέματα, «άπλά πράγματα» όπως λέει κι ό ίδιος ό καλλιτέχνης, αλλά φορτισμένα μ' έναν έντεχνο συμβολισμό, τό έργο, στό σύνολό του, μπορεί νά διακριθεί σέ μερικές θεματικές ένότητες: τό θέμα πού επαναλαμβάνεται συχνά και είναι ή γενεσιουργός ιδέα τής δουλειάς, είναι τό άνδρικό κορμί: γυμνό και έξιδα-νικευμένο, έκπληκτικό μόνο μέσα στή ζωγραφισμένη επιφάνεια, ένω, συχνά, ό κορμός στό πρώτο πλάνο συνοδεύεται στό δεύτερο από μία μηχανή. Σύγχρονος κένταυρος ή άνάγκη φυγής; Νεκρές φύσεις (ρόδια), ένα ζευγάρι μαύρα γάντια, τοπία πόλης, κτίρια και σκάλες.

'Εκείνο πού ξεχωρίζει και άποτελεί κοινό χαρακτηριστικό μέσα σ' αυτήν τήν πολύπλευρη θεματικά δουλειά είναι ό τρόπος πού δίνεται ή ανθρώπινη παρουσία ή ό συμβολισμός της. 'Η ανθρώπινη μοίρα είναι κι έδώ, όπως και σέ κάθε μορφή τέχνης, τό άντικείμενο: Μο-

ναξιά, περιπλάνηση, άκρωτηριασμός τού ανθρώπου μέσα στήν πόλη, στά κτίρια, στις μηχανές. Οί άνθρωπινες φιγούρες είναι άποκεφαλισμένες: άλλοτε τό κεφάλι λείπει γιατί ξεπερνάει τό χώρο πού όρίζεται άπ' τίς τέσσερις διαστάσεις, άλλοτε είναι άπλά σκισσαρισμένο σέ αντίθεση μέ τή χρωματική άπόδοση τού ύπόλοιπου σώματος, κι άλλες φορές κρύβεται άπ' τά χέρια, σύμφωνα μέ τήν πανάρχαιη χειρονομία τής άπόγνωσης! Κι εκεί πού ό άνθρωπος εικονίζεται μέσα στήν πόλη, άπορροφάται κυριολεκτικά άπ' αυτήν, άθέατος άπ' τόν βιαστικό παρατηρητή. 'Ενα τόξο έπισημαίνει τήν παρουσία του.

'Όλα αυτά εκφράζονται μέσα από μία τεχνική ιδιαίτερη, μέ «πολλές, πολλές ζωγραφίες, κάθετα και όριζόντια στά κορμιά, στόν ούρανό, στά ρόδια, σ' ένα άμφίβληστρο από χρωματικές εϋθειες πού κάμπτονται πρόσκαιρα». Τό περιγραμμα είναι σαφές, όλη όμως ή άτμόσφαιρα τού πίνακα δίνεται μέ δέσμες γραμμών πού συγγέουν τά χρώματα και δημιουργούν μία έντύπωση ταχύτητας

καί ἰλίγγου. Μόνο τό κόκκινο καί τό μπλέ δροῦν σέ μεγάλες ἐπιφάνειες στίς νεκρές φύσεις.

Γύρω ἀπ' τὰ κεφάλια κόκκινες κυκλικές γραμμές καί στά τοπία κόκκινες εὐθείες δροῦν σάν ἀπαγορεύσεις. Στά πρόσωπα ἐκφράζουν ἴσως ἕνα κλείσιμο, τή μοναξιά, πού χωρίζει τόν ἔξω κόσμο (τό θεατή) καί τόν εἰκονιζόμενο (ἢ τόν

ἴδιο τόν καλλιτέχνη;) Μέ τόν ἴδιο τρόπο λειτουργοῦν καί οἱ εὐθείες στά τοπία τῆς πόλης, ὅπου παρεμβάλλοντας ἕνα ἀκόμη ὀπτικό πεδίο μεταξύ τῶν δύο, δυσκολεύουν τήν ἐπαφή τους.

Μή θέλοντας νά ἀφαιρέσουμε τίποτα ἀπ' τή γνησιότητα τοῦ βιογραφικοῦ τοῦ ζωγράφου, τό παραθέτουμε ἐδῶ ὅπως ἀκριβῶς τό ἔγραψε ἐκεῖνος στό σημείω-

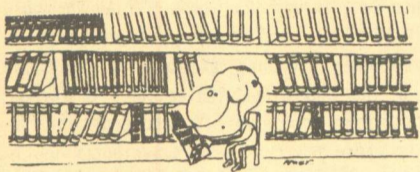
μά του γιά τήν ἐκθεση. «Γεννήθηκα στόν Πειραιᾶ τό 1949, ἀλλά σχεδόν τό ἔχω ξεχάσει. Ὅλο γιά τή Μῆλο μιλάω ὅταν μέ ρωτοῦν γιά τήν καταγωγή μου. Σπούδασα Νομικά, ναι, ἀλήθεια καί σκηνογραφία καί ἔχω πάρει κάποια μαθήματα ζωγραφικῆς σέ ἐλεύθερα σπουδαστήρια. Ἐχω λάβει μέρος σέ πολλές ὁμαδικές ἐκθέσεις, σέ μιά Πανελλήνια

τό 1975 καί αὐτή εἶναι ἡ τέταρτη ἀτομική μου».

Σημείωση: Οἱ προτάσεις πού περικλείονται σέ εἰσαγωγικά μέσα στό κείμενο, εἶναι ἐπίσης ἀπ' τό σημείωμα τοῦ Νίκου Κυρίτη.

ΑΝΤΑ ΚΑΤΟΥΛΑ

Βιβλίο

Πορεία ἀντίστροφη

Ἡ σφαιρική ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τῆς Πλασσαρᾶ παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσχέρειες. Σωστά κατατάσσουμε τή συγγραφέα στή νεότερη γενιά τῶν πεζογράφων μας, ἔχουμε ὁμως νά ἀντιμετωπίσουμε ἕνα ἤδη κατατεθειμένο ἔργο, σημαντικό σέ ὄγκο, προβληματισμένο –καί προβληματικό– στίς ἀναζητήσεις του, πολύπλευρο θεματικά, πού ἀντιστέκεται στή σχηματική παράσταση καί στήν ἀπλουστευτική ἀνάδειξη κάποιας ἀξονικῆς ἢ δεσπόζουσας γραμμῆς. Οἱ δυσχέρειες μεγαλώνουν περισσότερο ἀπό τό γεγονός ὅτι μιλάμε γιά ἕνα ἔργο ἐν ἐξελίξει. Ἡ δημιουργική καμπύλη βρίσκεται σαφῶς στήν ἀνοδική τῆς φάση καί ὀποιαδήποτε εἰκασία γιά τήν παραπέρα πορεία τῆς εἶναι ἐπικίνδυνα πρόωρη. Μέ ἄλλα λόγια, στόν κριτικό λόγο δέν παρέχεται οὔτε ἡ εὐχέρεια τῶν πρώτων ἐπισημάνσεων, οὔτε ἡ ἀνεση τῆς ἐποπτικῆς κατόπτευσης μιᾶς ὁλοκληρωμένης, λίγο πολύ, εἰσφορᾶς. Μέ αὐτές τίς προφυλάξεις, ὅς ρίξουμε μιά ματιά στό ἔργο τῆς συγγραφέως.

Μιά προσέγγιση στήν πεζογραφία τῆς Κατερίνας Πλασσαρᾶ

Ἡ Πλασσαρᾶ ἔχει ἐκδώσει πέντε βιβλία μέχρι σήμερα. Τρία μυθιστορήματα καί δύο συλλογές διηγημάτων, ἀκριβῶς μέ τή σειρά πού τά ἀνέφερα. Βλέπουμε πῶς ξεκίνησε μέ τή συνθετική μυθιστορηματική φόρμα καί προχώρησε σέ μιά πιά στοιχειακή μορφή πεζοῦ λόγου, τό διήγημα. Προσωπικά, συμβαίνει νά θεωρῶ τό διήγημα μιά δύσκολη καί ἀπαιτητική φόρμα. Γενικά, πάντως, θεωρεῖται ἕνας χώρος ἀσκησης τῶν πεζογραφικῶν ἱκανοτήτων, ἕνα σκαλοπάτι πού χρησιμοποιοῦ ὁ συγγραφέας γιά νά περάσει σέ πιά σύνθετες μορφές – χωρίς αὐτό νά σημαίνει πῶς ἡ παράδοσή μας δέν ἔχει νά ἐπιδειξίει μιά λαμπρή σειρά καθαρῶν διηγηματογράφων. Ἐπισημαίνω τήν ἀντίστροφη πορεία τῆς Πλασσαρᾶ χωρίς ἴχνος ἀξιολογικῆς πρόθεσης. Θά τήν ἐπικαλεσθῶ ἀργότερα γιά τή διατύπωση μιᾶς ὑπόθεσης πού ἀφορᾶ στό ἴδιουστοσιακό στοιχείο τοῦ συγγραφικοῦ τῆς προσώπου.

Ἀνορθόδοξη, κατά κάποιο τρόπο, ὑπῆρξε καί ἡ πορεία τῶν ἐκφραστικῶν τῆς ἀναζητήσεων. Ἐνοῶ, ἀπλῶς, πῶς ἡ πορεία αὐτή διαταράσσει τίς προκαταλήψεις μας ὅσον ἀφορᾶ τήν εὐθύγραμμη ἀνέλιξη ἀπό μιά παραδοσιακή γραφή πρὸς ἕνα μοντέρνο στυλ, μέσα ἀπό διαδοχικούς πειραματισμούς πού ἀποκλείουν, ὑποτίθεται, ὑ-

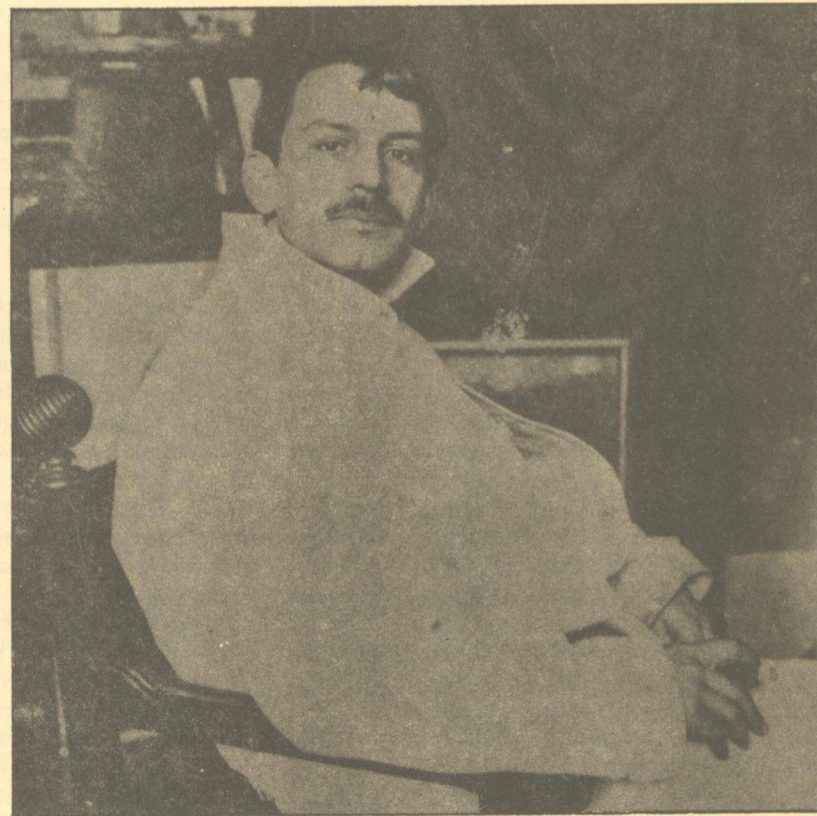
ποστροφές καί ἀνακυκλήσεις. Ὁ «Μικρός ἰδιωτικός φόνος», γραμμένος τό 1966, εἶναι μιά ἀκραία μορφική ἀναζήτηση. Καρπούς τῆς θά συναντήσουμε ὅπωςδήποτε στά ἐπόμενα βιβλία τῆς. Ὡστόσο, τόσο ἡ «Παρένθεση» ὅσο καί τὰ διηγήματα τῶν συλλογῶν «Μάγισσα» καί «Τελευταία Ἰθάκη», υἱοθετοῦν συντηρητικότερους τρόπους ἀφήγησης. Στό «Μικρό ἰδιωτικό φόνο», γιά νά παρακολουθήσει κανεῖς τό ξετύλιγμα τοῦ μύθου, πρέπει νά εἶναι ἐφοδιασμένος μέ τήν «ἀλγεβρα τῶν ὄνειρων», ὅπως θά ἔλεγε ὁ Μπόρχες. Στά ἐπόμενα βιβλία, παρά τό ὅτι δέν ὑπάρχει ἡ κλασική πυραμιδική δόμηση, τό ὅτι ἀφαιροῦνται πολλοί κρίκοι τῆς ἀφήγησης, συναίρουνται διαφορετικοί χρόνοι καί ἐναλλάσσονται ποικίλες ὀπτικές γωνίες –νεοτερισμοί πού ἀπαιτοῦν τεταμένη προσοχή, ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἀναγνώστη, γιά τή σύλληψη τοῦ μύθου ἢ τήν ταυτοποίηση τῶν ἡρώων καί τῶν μεταξύ τους σχέσεων– ἡ ἀφήγηση παραπέμπει σέ μιά πραγματικότητα πού εἶναι ἀναγνωρίσιμη ἀπό τήν κοινή συνείδηση. Ὁ ἀναγνώστης βρίσκει μέσα στό κείμενο ὅλες τίς ψηφίδες πού τοῦ χρειάζονται γιά νά ἀνασυνθέσει τή ροή τοῦ μύθου στή λογική καί χρονική τῆς ἀλληλουχία. Τό ὅτι ἡ συγγραφέας «ἀνακατῶνει» κάποτε τίς ψηφίδες αὐτές κατά τή διάρθρωση τῆς πλοκῆς, εἶναι ὄχι ἀπλῶς νόμιμο ἀλλά καί εὐκαίριο, ἀφοῦ ἔτσι πετυχαίνει ὄχι μόνο ἐκφραστική οἰκονομία ἀλλά καί μεγαλύτερη συμμετοχή τοῦ ἀναγνώστη στήν περιπέτεια τῆς ἀνάγνωσης. Παρά ταῦτα, στίς δύο τελευταῖες συλλογές διηγημάτων τῆς Πλασσαρᾶ, συναντᾶμε ἕνα εὐρύ φάσμα ἀφηγηματικῶν τεχνικῶν. Ἀπό τήν παραδοσιακή ὑφή «Μάγισσα», τῆς ὁμόνυμης συλλογῆς, καί τήν «Τρομοκρατική ἐνέργεια», τῆς «Τελευταίας Ἰθάκης» ὡς τό «Ἐνα διήγημα ἀπό τή μυθολογία» καί τό «Ἄιτηση γιά τήν ἔνταξη στήν ΕΟΚ», πού θά τὰ χαρακτηρίζω γόνιμες ἀναζητήσεις ἑνός νεότροπου ἀφηγηματικοῦ λόγου πού δέν θέλει τίς γέφυρες ἐπικοινωνίας μέ τήν κοινή συνείδηση καί τόν τρόπο πού ἡ συνείδηση αὐτή εἰσπράττει τήν πραγματικότητα. Γενικά, θά διακινδύνευα τήν ὑπόθεση ὅτι οἱ ἀναζητήσεις τῆς Πλασσαρᾶ συγκλίνουν πρὸς τή διαμόρφωση ἐκφραστικῶν τρόπων πού τείνουν πρὸς τήν ἀνανέωση τῆς παράδοσης μᾶλλον παρά τήν ἀγεφύρωτη ρήξη μαζί της. Ἄξιζει νά σημειωθεῖ, πῶς σ' αὐτό τό εὐρύ φάσμα ἐκφραστικῶν τρόπων κινεῖται μέ ἀνεση πού δημιουργεῖ ἡ οἰκειότητά της μέ τίς διαφορετικές τεχνικές καί στηρίζει ἕνα πλούσιο καί συγκροτημένο γλωσσικό ὄργανο.

Στό σημείο αὐτό, θά μπορούσε κανεῖς νά θέσει τό ἐρώτημα: Ποιές εἶναι οἱ σκοπεύσεις τῆς Πλασσαρᾶ, τί προσπαθεῖ νά ἐκφράσει μέσα ἀπό τίς αἰσθητικές ἀναζητήσεις τῆς; Ποιά εἶναι τὰ προβλήματα πού τήν ἀπασχολοῦν, ποιά εἶναι ἡ εὐπάθειά της μέσα στόν κόσμο, ποιά θέματα ἢ ποιές καταστάσεις ἐρεθίζουν τήν εὐαισθησία της καί πυροδοτοῦν τή συγγραφική της βούληση; Καί πάλι ἡ ἀπάντηση δέν εἶναι εὐκόλη. Τό ἔργο τῆς ἀντιστέκεται στή μονοσήμαντη κατάταξη. Ἡ Πλασσαρᾶ δέν εἶναι μονόχορδη συγγραφέας. Θέλω νά πῶ, δέν θητεύει ἀποκλειστικά σέ ἕνα χώρο τόν ὁποῖο σκάβει ἐπίμονα καί μεθοδικά ὡς τήν ἐξάντληση τοῦ πολυτίμου μεταλλεύματός του. Κι αὐτή ἡ πρόταση δέν ἔχει ἀξιολογική πρόθεση. Ψηλαφῶ διαγνωστικά ἕνα ἐν ἐξελίξει

ἔργο, μέ σκοπό, μιά προκαταρκτική ἐπισημάνση τοῦ ἴδιουστοσιακοῦ στοιχείου μιᾶς συγγραφικῆς προσωπικότητας, πού ἔχει ξεχωρίσει κιάλας ὡς μιά ἀπό τίς σημαντικές δυνάμεις τῆς νεότερης πεζογραφίας μας. Ἡ ψηλάφηση αὐτή, σχηματική κατ' ἀνάγκη, σταματᾶ, πρῶτα-πρῶτα, στό «Πέτρινο καλοκαίρι», ἕνα μυθιστόρημα στό ὁποῖο διερευνοῦνται ἐξονυχιστικά οἱ σχέσεις δύο νέων γυναικῶν, ἢ, γιά τήν ἀκρίβεια, οἱ ψυχολογικοί μαιάνδροι μιᾶς ὑπερευαίσθητης γυναίκας καθώς βιώνει μιάν ἰδιόμορφη σχέση μέ μιάν ἄλλη γυναίκα, μέσα σ' ἕνα πύρινο καί πάμφωτο νησιώτικο καλοκαίρι. Ὁ πειρασμός τῆς Ἀρτεμισίας, μέ ἀνεπούλωτες ἀκόμη τίς πληγές τῆς ἀπό μιάν ὀδυνηρή ἐρωτική ἐμπειρία, νά δοκιμάσει τά ὄρια τῆς ἐπιρροῆς τῆς πάνω στή νεαρή φίλη τῆς, καί ἡ ἐπιστράτευση τῶν δυνάμεών της γιά τήν ἀποτροπή τῆς ἐπικίνδυνης ἐκτροπῆς, στά

πρόθυρα τῆς πραγμάτωσής της, δίνονται μέ ἐξαιρετική λεπτότητα καί ἀξιοσημείωτη ψυχολογική διεισδυτικότητα. Τό «Πέτρινο καλοκαίρι» κινεῖται σ' ἕνα χώρο ἀτομικό, ἐσωτερικό. Τό ἴδιο θά ἔλεγα καί γιά τό «Μικρό ἰδιωτικό φόνο». Μολονότι πρόκειται γιά μιά πολιτική ἀλληγορία, μολονότι ἐδῶ δέν ἔχουμε τήν ψυχογραφία μιᾶς ἰδιωτικῆς περίπτωσης, μολονότι μέσα ἀπό ὄνειρικές ἢ ἐφιαλτικές παραστάσεις ἀντανακλᾶται ἡ σύγχρονη κοινωνική, πολιτική καί πολιτισμική πραγματικότητα, ἐντέλει, ὁ ἀξονας τῆς προβληματικῆς τοῦ μυθιστορήματος γέρνει ἀποφασιστικά πρὸς τίς ἐπιπτώσεις αὐτῆς τῆς πραγματικότητας στήν ψυχική κατάσταση τῆς ἡρώιδας. Ἐκεῖνο πού ἀπασχολεῖ τή συγγραφέα εἶναι ἀκριβῶς αὐτή ἡ ψυχική κατάσταση ἢ ἴδια ἡ πραγματικότητα τῆς ἀντιμετωπίζεται σάν δεδομένη.

ΜΠΟΥΖΙΑΝΗΣ ΑΚΟΥΑΡΕΛΛΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΑΡΟΥΧΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

Πλατεία Σταδίου 5, Ἀθήνα 501 - τηλ. 7228.263
Διάθεση στήν Ἀθήνα: Σόλωνος 114 - τηλ. 36.30.214

Καμπή στην εξέλιξη της προβληματικής της αποτελεί η «Παρένθεση» που γράφτηκε το 1972. Η μετάβαση από τον ιδιωτικό χώρο στον κοινωνικοιστορικό γίνεται με τρόπο θεαματικό, αλλά και ένδεικτικό της προσέγγισης που θα διαπιστώσουμε και στα επόμενα βιβλία της. Θά 'θελα να αναφερθώ διεξοδικότερα στην «Παρένθεση», αλλά φοβάμαι πως δεν με παίρνει ο χρόνος. Περιορίζομαι να επισημάνω τη διεύρυνση του οπτικού της πεδίου. Για να γίνω κατανοητός από τους άκροατές* που δεν έτυχε να διαβάσουν τό μυθιστόρημα, συνοψίζω την υπόθεσή του με όσο το δυνατό λιγότερα λόγια. Μέσα στα χρόνια της δικτατορίας, μιά συντροφιά νέοι, σκορπισμένοι πιά, ιδιωτεύοντες, που προδικτατορικά, στά φοιτητικά τους χρόνια, τούς συνέδεαν κοινά όραματα και κοινοί πολιτικοί αγώνες, συγκεντρώνονται, με πρωτοβουλία ενός μέλους της συντροφιάς, στο σπίτι της Σάρας, σε κάποιο ελληνικό νησί. Σκοπός αυτής της καλοκαιρινής συμβίωσης, δεν είναι τόσο η ανασύνδεση των δεσμών τους, όσο η προσπάθεια επαναπροσδιορισμού τους, μέσα στις νέες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, και η απόπειρα επαναδραστηριοποίησής τους, με την έκδοση κάποιου περιοδικού ή τη συγκρότηση κάποιου θιάσου. Μέσα από τις συζητήσεις και τις συγκρούσεις τους, καθώς και μέσα από τις γοργές περιγραφές της περιπέτειας ατόσφαιρας, ίχνογραφείται η φυσιογνωμία της γενιάς της άμφισβήτησης. Στο μεταξύ, χάρη σε μιά ευστοχητή επινόηση, στην ανακάλυψη του ημερολογίου του παππού της Σάρας και κάποιων

έπιστολών, φωτογραφιών κ.τ.λ. πού αναφέρονται στη ζωή των γονιών της, αναπαράγεται η ζωή του γενεών πριν από τη γενιά των καθαυτό ηρώων του μυθιστορήματος. Μ' αυτό τον τρόπο, η συγγραφέας προσπαθεί να συλλάβει τό πρόσωπο της γενιάς της όχι μόνο μέσα από την καταγραφή της δικής της σύντομης ιστορικής διαδρομής, αλλά και μέσα από τη διερεύνηση των καταβολών της, της ιστορικής της προέλευσης. Ίσως η λέξη «διερεύνηση» δεν απόδίδει σωστά τη μέθοδο της Πλασσαρά. Δεν πρόκειται για τη μέθοδο του κλασικού ρεαλισμού που καταγράφει υπομονετικά και αποδεικτικά τό ιστορικό γίνεσθαι. Στη μέθοδό της ταιριάζει καλύτερα ο όρος «ίμπρεσιονιστικός ρεαλισμός» που της έχει ήδη αποδοθεί από την κριτική. Είναι η μέθοδος του γοργού, χαρακτηριστικού σκίτσου. Μιλώ για σκίτσο κι όχι για φωτογραφικό ένστανανέ. Η Πλασσαρά δεν προσπαθεί να ακινητοποιήσει την ιστορική στιγμή. 'Επιδιώκει να συλλάβει τις στιγμές στην κίνησή τους, στην αλληλοδιαδοχή και στη ροή τους. Στιγμές που στοιχειοθετούν τό ιστορικό γίνεσθαι και απαντούν στο ερώτημα «ποιοί είμαστε» μέσα από τό ξεψάχνισμα του «από που έρχομαστε». Στη στοιχειοθέτηση αυτή, απαιτείται η ενεργός συμμετοχή του αναγνώστη, καθώς η συγγραφέας περιορίζεται σε νύξεις μόνο, σε έρεθίσματα για τη δραστηριοποίηση της δικής μας φαντασίας. Μίλησα πίο πάνω για σύγκλιση των έκφραστικών της αναζητήσεων. Θά διακινδύνευα ακόμη τον ισχυρισμό ότι υπάρχει μιά τάση σταθεροποίησης του οπτικού της πεδίου. Καθώς επιμαρτυρούν τά δυό τελευταία της βιβλία, ή Πλασσαρά συνεχίζει τις ανιχνεύσεις που άρχισε με την «Παρένθεση». Την ενδιαφέρουν πάντα οι ψυχικές καταστάσεις των ατόμων, των γυναικών κατά κύριο λόγο. 'Αλλά ο φακός της δεν παρακολουθεί αποκλειστικά τις μικρές ή μεγάλες χειρονομίες τους. Για να φωτίσει τις ψυχικές καταστά-

σεις πού την άπασχολούν, στρέφει άνήσυχα τό μάτι της πρós τον κοινωνικό και πολιτικό περίγυρο, τό πολιτισμικό περιβάλλον, την ιστορία. Στα διηγημάτά της, κοινωνικοί και γεωγραφικοί χώροι έναλλάσσονται. Συγγραφέας και αναγνώστες μετατοπίζονται συνεχώς από τά μεγαλοαστικά στρώματα στά μεσαία και στά λαϊκά. Από τά μεγάλα αστικά κέντρα στά νησιά και στά χωριά. Μετατοπίζονται ακόμα μέσα στό χρόνο, στις εποχές. Από τό σήμερα στό χτές, στό προχτές, στις άρχές του αιώνα, ή πίο πίσω ακόμα. Οι εποχές δεν αντιπαράθονται για να ώραιοποιηθεί ή μιά εις βάρος της άλλης, αλλά για να άλληλοφωτισθούν, να άλληλοπροδιοριστούν και, κυρίως, για να άπαντήσουν στά έρωτήματα πού διαισθάνονται ότι καίνε τη συγγραφέα: ποιοί είμαστε, έμεις οι σημερινοί Έλληνες, από πού έρχομαστε, πού πάμε. Μάταια, νομίζω, θά ψαχνε κανείς για αντίστοιχες άπαντήσεις μέσα στό έργο της. Η πολιτική και κοινωνική της συνείδηση εκφράζονται αποκλειστικά σχεδόν μέσα από την άγωνιώδη διατύπωση έρωτημάτων και προβλημάτων. Από την άποψη αυτή, συνάδει με τό μεγαλύτερο μέρος της νεότερης πεζογραφίας μας. Ο βαθμός της άνησυχίας της, τό εύρος των προβληματισμών της, και οι συνεχείς έκφραστικές αναζητήσεις της όρίζουν τό ιδιουσυστασιακό στοιχείο της συγγραφικής της φυσιογνωμίας. Ύπενθυμίζω ότι ο λόγος είναι για ένα έργο πού βρίσκεται εν εξέλιξη. Καί θέλω να έλπίζω πώς μέσα από την προσπάθεια να έπισημανθούν κάποιοι σταθμοί της ως τώρα πορείας του, διαφάνηκε ή σημασία και τό ειδικό του βάρος μέσα στη σημερινή πεζογραφία μας.

*Τό κείμενο αυτό διαβάστηκε στη ραδιοφωνική έκπομπή «Αίχμές του Λόγου» (2.7.82), την άφιερωμένη στο έργο της Κατερίνας Πλασσαρά.

ΣΠΥΡΟΣ ΤΣΑΚΝΙΑΣ

Ποίηση και πολιτική

Σ. Μ. Μπούρα
Ποίηση και πολιτική 1900-1960
Μετάφραση: Λύντια Στεφάνου
Έκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα
Αθήνα 1982

Δέν πιστεύω ότι υπάρχει σήμερα αξιόλογος μελετητής της ποίησης ό οποίος να άρνεϊται τη σχέση της με την πολιτική. Οι στοχαστές εκείνοι πού θεωρούσαν την ποίηση ειδικά και τη λογοτεχνία και την τέχνη γενικά άπομονωμένες από την πολιτική άτμόσφαιρα και κατάσταση, δεν έπηρεάζουν πιά τούς σύγχρονους μελετητές του λογοτεχνικού και καλλιτεχνικού γίνεσθαι. 'Αλλά και ό αντίποδάς τους, δηλαδή όσοι άντιμετώπιζαν τό λογοτεχνικό φαινόμενο ως άμεση, κυρίως, άντανάκλαση της κοινωνικής και πολιτικής δομής, δεν έξασκει σήμερα καμιά σημαντική έπιρροή. Τώρα γνωρίζουμε ότι ή πραγματικότητα, ή όποια πραγματικότητα, είναι άρκετά πολυσύνθετη* έπομένως και τά πολιτισμικά φαινόμενα πού την άντανακλούν δεν είναι λιγότερο σύνθετα. Κανένας αξιόλογος θεωρητικός δεν τό άγνοεί τούτο. Καί οι άπόψεις για την «καθαρή ποίηση» και οι άπλοϊκές συλλήψεις του χυδαίου κοινωνιολογισμού έχουν πέσει σε γενική άνυποληψία. Η σχέση της ποίησης με την πολιτική συχνά δεν είναι άπλή. Η ποίηση άποτελεί συγκινησιακή λειτουργία, ένω ή πολιτική άναφέρεται στις δραστηριότητες των ανθρώπων για τη μονιμοποίηση ή την άλλαγή των κοινωνικών σχέσεων. Η πολιτική είναι φαινόμενο των ταξικών κοινωνιών. Όταν δημιουργηθεί ή άταξική κοινωνία, οι πολιτικές δραστηριότητες θά σβήσουν. Η ποίηση ύπήρχε πριν από την πολιτική, και θά έξακολουθήσει να υπάρχει και ύστερα άπ' αυτήν. 'Αποτελεί κοινωνικό φαινόμενο πού, άν και άνάγεται στη συγκινησιακή σφαίρα, σχετίζεται, στις

ταξικές κοινωνίες, με την πολιτική, επειδή ή τελευταία διαρρέει όλόκληρο τον κοινωνικό κορμό. Ο όρος πολιτική χρησιμοποιείται έδω και με τη στενή και με την εύρεία του σημασία. Η πρώτη δηλώνει τις καθαυτό πολιτικές δραστηριότητες, ή δεύτερη την περιρρέουσα άτμόσφαιρα ενός ταξικού κοινωνικού σχηματισμού, ή όποια χρωματίζει καθετί τό μή πολιτικό - ακόμα και τις άντιλήψεις μας για τό έρωτα. Τά πάντα, με τη δεύτερη έννοια, άποτελούν έκδηλώσεις της πολιτικής.

Οι προηγούμενες δισαφηνίσεις μās βοηθούν να όριοθετήσουμε σωστά τό θέμα μας. 'Αλλοτε ή ποίηση εκφράζει καθαρά ή όχι πολιτικές ιδέες και άλλοτε, τις περισσότερες φορές, άπλως έπηρεάζεται από την περιρρέουσα άτμόσφαιρα. Στην πρώτη περίπτωση μιλάμε για πολιτική ποίηση. Διαφορετικά είναι τά πράγματα στη δεύτερη περίπτωση. 'Εδω, οι άτομικές και όμαδικές συγκινήσεις έκδηλώνονται κατά τρόπο άρκετά πολυσύνθετο. Την όποιαδήποτε άξία της ποίησης δεν την προκαθορίζει τό είδος όπου εκείνη έντάσσεται. Μόνο ή ιδιοφυία του δημιουργού την καταξιώνει. 'Αμα λείπει τό ταλέντο, τά δεκανίκια των άγαθών προθέσεων δεν μπορούν να τη στηρίξουν στα πόδια της.

Ο σπουδαίος Άγγλος φιλόλογος Μπούρα (1898-1971), βαθύς γνώστης των ποιητικών πραγμάτων των κυριότερων λογοτεχνιών του κόσμου, μελετά στο βιβλίο του πού κρίνουμε έδω τη σχέση της ποίησης με την πολιτική, κατά την περίοδο 1900-1960. Τό ύφος του είναι πολύλογο, γεγονός όχι συνηθισμένο για Άγγλο συγγραφέα, αλλά έχει τη χάρη του άτημέλητου. 'Ορισμένες φράσεις τις χαρακτηρίζει κάτι τό ρευστό και φευγαλέο, όποτε, για να τις καταλάβει κανείς, χρειάζεται να τις ξαναδιαβάσει. Τό θέμα του, πάντως, θά κέρδιζε πολύ, άν ήταν πυκνά διατυπωμένο και άν έλειπαν όρισμένες,

πολιτικής χροιάς, άστοχες γενικεύσεις. Η μετάφραση της κ. Λύντιας Στεφάνου, αξιόλογης ποιήτριας και δοκιμογράφου, κρίνεται πετυχημένη. (Τά όρθογραφικά σφάλματα είναι δικά της ή όφείλονται σε τυπογραφική άβλεψία.)

«Ο πολιτικός ποιητής δεν κατασκευάζει ένα φανταστικό παρελθόν προσπαθεί να συλλάβει και να έρμηνεύσει ένα τεράστιο παρόν». Τούτη ή φράση του Μπούρα στην άρχή του βιβλίου του (σελ. 9) δίνει τό στίγμα του πολιτικού ποιητή. Τά δημόσια θέματα άποτελούσαν άντικείμενο της ποίησης των Άρχαίων Έλλήνων, έστω και άν κάποτε τά μεταμφιέζαν σε σύμβολα και μύθους. Οι Λατίνοι Βιργήλιος και 'Οράτιος όφειλουν τη μισή τους φήμη στο ότι ή ποίησή τους περιείχε πολιτικές πραγματείες. Στη «Θεία Κωμωδία» του Δάντη ή πολιτική είναι θεμελιώδης όσο και ή θεολογία, και περισσότερο δραματική. 'Αλλά και ό Σαίξπηρ δε μένει πίσω. Ένα σημαντικό μέρος της ποίησης του μεγαλύτερου, κατά τη γνώμη μου, λογοτέχνη όλων των εποχών, τό σφραγίζει ή πολιτική. Στο 19ο αιώνα, ή ποιότητα της πολιτικής ποίησης πέφτει αισθητά. 'Ενώ οι Άρχαίοι Έλληνες ποιητές, γράφει ό Μπούρα, έβλεπαν τούς εαυτούς τους ως άφοσιωμένα και άντιπροσωπευτικά μέλη του συνόλου της μικρής πόλης-κράτους, στο όνομα του όποιου μιλούσαν, οι πολιτικοί ποιητές του προηγούμενου αιώνα, άνήκοντας σε πολυάριθμα έθνη, άδυνατούσαν ν' άντιληφθούν τις έπικρατέστερες διαθέσεις του συνόλου. Η ποίησή τους ήταν κονφορμιστική. Δέν τη δονούσε ή πάλη των ιδεών. 'Αντί να θέτε πρότυπα ριζοσπαστικής συμπεριφοράς, λιβάνιζε τά ρηκά αισθήματα του κοινού. Η μεγαλοστομία της, ή εύκολια της και ή άπλούστευση των γεγονότων τη χαρακτηρίζαν όλόκληρωτικά. Ο πατριωτισμός της ήταν γελοϊός.

Τό πέραςμα στο δικό μας αιώνα τό συνοδεύει ή άλλαγή της στάσης των πολιτικών ποιητών. Τά

δημόσια πράγματα έκτραχύνονται. Τριγμοί άκούγονται παντού. Ο άστικός κόσμος χρεοκοπεί. Η κρίση των άξιών γενικεύεται. Τά νέα φύτρα άρχίζουν να νικούν τό χώμα. Μιά καινούρια εύαισθησία γεννιέται κι επιβάλλει τη νέα ποίηση. Η καθιερωμένη τεχνοτροπία της άγοραίας ποίησης άπουσυνθίζεται. Η πραγματικότητα κάθε άλλο παρά άπλή είναι. Πώς, λοιπόν, να έξακολουθήσει να είναι άπλή και ή ποίηση; ('Ορισμένες από τις παραπάνω διαπιστώσεις δεν είναι του Μπούρα). «Τώρα, σιγά σιγά, ένας τόνος προσωπικότερος άρχισε ν' άκούγεται στην ποίηση και μαζί μ' αυτόν μιά όξύτερη άίσθηση της άλλθειας», παρατηρεί ό Μπούρα στη σελίδα 23. Την άλλαγή της ποιητικής στάσης την ένίσχυσε ό Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος. Η βάρβαρη άλληλοσφαγή κέντρισε και όξυνε την εύαισθησία. Ένας από τούς βασικούς έκφραστές της νέας ποιητικής τεχνοτροπίας είναι ό Β. Μαγιακόφσκυ (1893-1930). Από την εφηβική του ηλικία, με καινούριες μεθόδους, έκφράζει την άηδία του για την έπικρατούσα κατάσταση. Ο Άγγλος μελετητής παρατηρεί: «Τό παράδειγμα του Μαγιακόφσκυ δείχνει ότι ή νέα τεχνοτροπία, παρ' όλο τον έκρηκτικό ύποκειμενισμό τό, είναι ικανή να δουλέψει θέματα πλατιά... Τη πειραματικότητα του ταίριαζε καλά και με την επαναστατικότητα και με τό παράπονο, και ήταν πολύ πίο κατάλληλο για να έκφράσει ψυχικές διαθέσεις πού δεν έμπαιναν μέσα στα κανονικά πλαίσια ενός ύφους πίο συμβατικού» (σελ. 43).

Συμπερασματικά, ή καινούρια στάση της πολιτικής ποίησης διακρίνεται από τά άκόλουθα γνωρίσματα: 'Αποφεύγει τη ρητορεία και τις παραχωρήσεις στην έπαινωμαζόμενη κοινή γνώμη. Δέν άλλιώνει, με τεχνικές όριοθετήσεις, τον πλούτο και την αύθεντικότητα των δημοσίων θεμάτων, όσο άθλια, παράξενα ή γελοία κι άν είναι. Δίνει έμφαση και άπαιτεί να είναι συνεπής ό ποιητής στην άτομική του όραση κι εύαισθησία. Καί, τό σημαντικότερο, επαναβεβαιώνει τό βασικότερο κανόνα: αύθεντική πολιτική ποίηση είναι εκείνη πού ύπακούει στους νόμους των ποιητικών άξιών, και πουθενά άλλο.

Από τη δεκαετία του '20 κι έπειτα, ή τάση πού σκιαγραφήσαμε προηγούμενως ισχυροποιείται. Η ποίηση παρουσιάζει προσεκτικά ιδιωτικές έμπειρίες και διανοητικές καταστάσεις. 'Αφήνει στην άκρη τις γενικεύσεις και συγκεντρώνει την προσοχή της στο ειδικό. Τό ίδιο συμβαίνει και στη φιλοσοφία. Η κατασκευή συστημάτων με τον τρόπο του Κάντ και του Χέγκελ άνήκει στο παρελθόν. Οι έμπειρικές μέθοδοι της μοντέρνας έπιστήμης την έπηρεάζουν. 'Αντικείμενο της γίνεται ή μελέτη της γλώσσας. Οι σχετικές διαπιστώσεις του Μπούρα είναι σωστές. 'Εδω έχω να κάνω μόνο μιά παρατήρηση: Δέν έρμηνεύει τη μετατροπή της ποίησης σε ιδιωτικό δράμα: άπλως, την περιγράφει. 'Ας σταθούμε λίγο στο θέμα. Τί συνέβαινε σε μιά τέτοια εξέλιξη της ποίησης; 'Ενώσ ό αστικός κόσμος βρισκόταν στην περίοδο της άκμης του, ή θέαση των λογοτεχνών και των καλλιτεχνών ήταν σε γενικές γραμμές αισιόδοξη. Η σταθερότητα του κόσμου έκφραζόταν με τις διαυγείς και σταθερές καλλιτεχνικές συλλήψεις και τις πλατιές τοιχογραφίες της ζωής. Η όξυνση των ταξικών και διεθνών συγκρούσεων άποκαλύπτει τό νέο πρόσωπο του άσιασμού. Ο θρυμματισμός του μεταβάλλεται και σε θρυμματισμό της ποιητικής εικόνας. Οι μεγάλες συλλήψεις δε συγκινούν πιά. Κάθε άτομική μονάδα, ψάχνοντας να ανακαλύψει τό νόημα της σάπιας ζωής, γίνεται ένα ξεχωριστό σύμπαν, συχνά άπομονωμένο από τά άλλα πού πλανώνται γύρω του. Ο καθένας σκάβει στο χωράφι του εαυτού του. Καί, σάν να μην άρκοούν τά προαναφερόμενα, οι σπουδαίες έπιστημονικές ανακαλύψεις για τη βαθύτερη δομή της ύλης πλουτίζουν τις καλλιτεχνικές και ποιητικές εικόνες. Τό άποτέλεσμα όλων αυτών είναι να παρατηρούνται άπανωτές επαναστάσεις στις εικαστικές τέχνες και τη λογοτεχνία. Είδοποίο γνώρισμα των νέων τεχνοτροπιών άποτελεί ή ιδιωτικοποίηση των συλλήψεων και των έκφραστικών τρόπων.

Τό ιδιωτικό δράμα έπηρεάζει τώρα και την πολιτική ποίηση. Γίνεται ό σχεδόν αποκλειστικός της χώρος. «Η ποίηση ντρέπεται για την πλούσια φωνή πού είχε κάποτε και σπάνια έπιχειρεί να τη χρησιμοποιήσει» (σελ. 92). 'Αρκετές περιπτώσεις ποιητών του ιδιωτικού όράματος έξετάζει ό Μπούρα στο «Ποίηση και πολιτική 1900-1960». 'Εδω θά σταθώ μόνο σε δύο. 'Αφορούν στους κορυφαίους Έλληνες Κ. Π. Καβάφη και Γ. Σεφέρη.

Οι αντίληψεις του για τον Καβάφη, χωρίς να τις διακρίνει ή παραμικρή πρωτοτυπία, είναι όλωσδιόλου εσφαλμένες. Όσο ζούσε ο Άλεξανδρινός ποιητής, αντιμετώπιζε τις λοιδωρίες των σεμνότητων. Αφού πέθανε, όρισμένοι μελετητές του βάλθηκαν να τον προικίσουν με αξιοθαύμαστες πολιτικές ιδιότητες, που ο ίδιος δεν είχε. Τον αγιοποίησαν. Τήν αγιοποίηση, όμως, τη χρειαζόντουσαν οι μούμιες, όχι οι ζωντανοί άνθρωποι - γιατί τέτοιος ήταν εκείνος. Η ποίησή του είναι μεγάλη διότι είναι αθηνική. Κλεισμένος στα τείχη του και δούλος του πάθους του, κάνει ποίημα τη ζωή του, δίχως να δίνει πενήτα τσακιστή για τα κοινά. Η πολιτική δεν αγγίζει την τέχνη του. Άλλά, ιδού! ο Μπάουρα έχει άλλη γνώμη. Γράφει: «Ο Κωνσταντίνος Καβάφης... άντλει από τό Έλληνιστικό και τό Βυζαντινό παρελθόν για να ιστορήσει πλευρές της σύγχρονης πολιτικής και κοινωνικής ζωής» (σελ. 102). Όχι! Άναφερόμενος ο Καβάφης σε πραγματικά ή φανταστικά ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα, είτε προβάλλει τό σεξουαλικό του πάθος, άφου οι συνθήκες της Άλεξάνδρειας δεν του επέτρεπαν να τό κοινολογήσει άπευθείας και άφου ή προβολή, με τη χρήση προσωπειών, προσδίδει ποιητική διάσταση στο θέμα (κατά τήν τελευταία περίοδο της δημιουργίας του, όταν όλοι γνωρίζουν τούς όμοφυλοφιλικούς του έρωτες και δεν μπορεί πιά να τούς κρύψει, μιλάει δίχως προσωπεία, όποτε τό ποιητικό αποτέλεσμα μειώνεται αισθητά), είτε, στα καθαυτό ιστορικά του ποιήματα, άναβιώνει άπλωσ τήν ψυχολογική άτμόσφαιρα και νοοτροπία μιας ιστορικής εποχής ή ενός ιστορικού προσώπου, είτε διδάσκει τήν ήθική-προσοχή: όχι πουριτανική! -στάση στη ζωή (βλέπε, π.χ., τό ποίημα «Θερμοπύλες»). Γιατί ο Καβάφης, δεν πρέπει να μας διαφεύγει, είναι και μεγάλος μοραλιστής. Όλες οι σοβαρές φιλολογικές έρευνες, πάντως, καταρρίπτουν τις προσπάθειες να δοθεί πολιτική διάσταση στην ποίησή του. Ο Μπάουρα, όμως, επιμένει. Άσχολεϊται με τό ποίημα «Υπέρ της Άχαικής Συμπολιτείας Πολεμήσαντες». Λέει: Ο ποιητής, τοποθετώντας τό θέμα του στο 146 π.χ., όταν ή Άχαική Συμπολιτεία κατατροπήθηκε από τούς Ρωμαίους, άναφέρεται στη Μικρασιατική καταστροφή του 1922. Ίσως ή Άθηνά να βγήκε από τό κεφάλι του Δία: ώστόσο, ή προαναφερόμενη θέση του Άγγλου φιλόλογου δε γεννήθηκε στον έγκεφαλό του. Άρκετά χρόνια πριν από τό 1966, που πρωτοεξέδωσε ο Μπάουρα τό βιβλίό του, είχε γράψει τά ίδια άκριβώς για τό «Υπέρ της Άχαικής Συμπολιτείας πολεμήσαντες» και ο Γιώργος Σεφέρης (κοίτα τή μελέτη του «Κ. Π. Καβάφης, Θ. Σ. Έλιοτ: παράλληλοι» στον πρώτο τόμο των «Δοκιμών», σελ. 324-363). Τότε, ό κατ' έξοχόν Καβαφολόγος κι εξαιρετος κριτικός Τίμος Μαλάνος απέδειξε τό λάθος του ποιητή. Μεταξύ των σπουδαίων έπιχειρημάτων του, τό πιο άτρωτο είναι τό ακόλουθο: «Η Μικρασιατική καταστροφή μήτε είχε γίνει τό Φεβρουάριο του '22 (τότε δημοσιεύθηκε τό ποίημα Α. Σ.), μήτε και κανείς τήν περιμένε. Και μήτε, νομίζω, ότι ο Καβάφης είχε ιδιαίτερους λόγους να βιαστεί να ταυτίσει προκαταβολικώς» βλέπε τή μελέτη του «Καβάφης-Έλιοτ» είναι πράγματι παράλληλοι;» στον τόμο «Καβάφης 2», σελ. 121-161).

Άλλά ο Μπάουρα, ενώ άτύχησε στις δανεικές κρίσεις του για τον Άλεξανδρινό, σημειώνει σωστά τό ποιητικό στίγμα του Σεφέρη. Οι παρατηρήσεις του λίγες, μά καιριες. Άφορούν έλάχιστα ποιήματα, μετρημένα στα δάκτυλα του ενός χεριού. (Άς μίν ξεχνάμε: γράφει για τή σχέση ποίησης και πολιτικής, όχι πραγματείες περί ποιητών). Ο Σεφέρης είναι ποιητής της πνευματικής άγωνίας, ή όποια τον όδηγει «να δει τά πράγματα μέσα σε πολύ εύρύτερες διαστάσεις και να βρει ένα σχήμα για να τό περικλείσει» (σελ. 113). Όπως και μερικοί άλλοι όμότεχνοί του, νιώθει να τόν βίγουν έντονα τά γεγονότα, κατά τρόπο που να τό θεωρεί προσωπικά του ζητήματα. Η δική του άγωνία είναι και άγωνία του δυτικού κόσμου. Άν και βαθιά πεσιμιστής ο Σεφέρης (ό χαρακτηρισμός δεν άνήκει στον Μπάουρα), ώρες ώρες αισιοδοξει κι έμπιστεύεται τό μέλλον του ανθρώπινου γένους. Τότε, τό «θέμα του καθαγιάζεται από τήν έπιθυμία και τή δύναμη της ζωής».

Η ποίηση του ιδιωτικού όράματος έπευθύνεται, έξαιτίας της φύσης της, σ' ένα κοινό μέ γερή παιδεία. Ο πολυς κόσμος δεν τήν καταλαβαίνει. Τουτό προκάλεσε βίαιες αντιδράσεις σε όσους άπαιτούν να είναι άμεσα κατανοητή. Ιδιαίτερα δυσαρεστήθηκαν οι επαναστάτες, οι όποιοι προσδοκούσαν τήν άπευθείας θετική άνταπόκριση των ποιητών στο κοσμογονικό τους έργο. Βέβαια, ή Όκτωβριανή Έπανάσταση του 1917 άποδέσμευσε πάμπολλα ταλέντα. Έως τό 1925, γράφει ο Μπάουρα, «ή ποίηση γνώρισε μέρες γεμάτες ζωντάνια και περιπέτεια» (σελ. 135). Από τότε όμως, συνεχίζει ο ίδιος, ή ιστορία της είναι «ζοφερή και δυσκολοπερίγραπτη» (σελ. 137). Τά ταλέντα άναγκάζονται να σωπάσουν ή να αλλάξουν θεματογραφία, έτσι ώστε ή πρωτοτυπία να εξαφανίζεται. Καθιερώνεται ύποχρεωτικά ή ρεαλιστική τεχντροπία, ή

Μαρξιστική θεωρία. Η αισθητική της είναι αντιδογματική και μελετά τό λογοτεχνικό φαινόμενο στην πραγματική του διάσταση, τό θεωρεί, δηλαδή, ένα άνεσο γίνεσθαι που άποκαλύπτει νέες ευαισθησίες και καινούριους τρόπους για τήν έκφρασή τους. Όσες άλλες άπόψεις χρησιμοποιούν τό όνομα του Μαρξισμού και, άπομονώνοντας μία στιγμή του καλλιτεχνικού γίνεσθαι, τήν παρουσιάζουν ως τή γνήσια έκφραση της αισθητικής του, είναι αντιδιαλεκτικές και τίποτα τό κοινό δεν έχουν μαζί του. Στην πιο άκραία, μάλιστα, έκδήλωσή τους, του είναι έντελώς έχθρικές. Τά σφάλματα που έγιναν τότε όφειλονται στο πάθος, τό άγνό πάθος, των επαναστατών να μεταλλάξουν ριζικά τήν κοινωνία. Θεώρησαν άναγκαίο να συνδέσουν άπευθείας με τήν κοσμογονική πάλη, τή λογοτεχνική και καλλιτεχνική δημιουργία. Ζώντας σε μία πυρακτωμένη

στρατευμένη τέχνης (έστω κι αν δε χρησιμοποιήσα τά όνόματά τους). Τώρα, τελειώνοντας, θα διατυπώσω λίγες θέσεις, συνοψίζοντας άκόμα, όπου χρειαστεί, ό,τι σημείωσα, πέρα από τις αντίληψεις του Άγγλου συγγραφέα, στις γραμμές που πρηγήθηκαν. Όσα θα πω δε διεδικούν τήν πρωτοτυπία. Σωστός θέλω να είμαι μόνο.

Η τέχνη είναι, για να μεταχειριστώ τόν όρο του άρχαίου φιλοσόφου, «ζών», δηλαδή ζωντανός όργανισμός. Η μορφή και τό περιεχόμενο άποτελούν όργανικό σύνολο, όπου ή μορφή έκπηγάει από τή λειτουργία του περιεχομένου. Άπαραίτητη προϋπόθεση της τέχνης είναι να συνυπάρχουν με άρμονικό και άξεχώριστο τρόπο και τά δύο, γιατί μόνο έτσι μπορεί να έκφράζεται καλλιτεχνικά τό γίνεσθαι μιας εποχής. Όταν ή μορφή και τό περιεχόμενο είναι διχασμένα και δε συνθέτουν ένα όλον, έχουμε, αν τό κέντρο βάρους κλείνει προς τήν πρώτη, φορμαλισμό, και αν κλείνει προς τό δεύτερο, κήρυγμα: όχι, πάντως, τέχνη.

Ρεαλισμός είναι ή καλλιτεχνική άπεικόνιση του άντικειμενικού και ύποκειμενίου κόσμου, ή όποια ύπακούει όχι στους (κάθε άλλο παρά μόνιμους) κανόνες της τυπικής άναπαράστασης, μά στην εκάστοτε σύγχρονη ευαισθησία. Ρεαλιστική τέχνη είναι εκείνη που συνδυάζει τή νέα μορφή με τό νέο περιεχόμενο. Ο ρεαλισμός όφείλει να είναι πάντα σύγχρονος. Τά έκφραστικά του μέσα να συμπεκνώνουν τήν ούσία της ζέουσας πραγματικότητας. Ο ρεαλισμός δεν επιτρέπεται να ταυτίζεται ή να παρομοιάζεται με τή φωτογραφία. Όφείλει να άποτελεί τή μορφοποίηση του πνεύματος μιας ιστορικής εποχής, ύπακούοντας στη νομοτέλεια της τέχνης.

Με άλλα λόγια: Κάθε καιρός διαθέτει τά δικά του έκφραστικά μέσα. Ο ρεαλισμός συνίσταται στη δυναμική άναπαράσταση μιας κατάστασης της έξω από έμάς ή μέσα μας πραγματικότητας, με σύγχρονα έκφραστικά μέσα, αισθητικά καταξιωμένα. Ό,τι θετικό διακρίνει τά διάφορα αισθητικά ρεύματα που κάθε τόσο έμφανίζονται, ένωματώνεται στο ρεαλισμό, τόν έμπλουτίζει και τόν άνανώνει. Έκείνα, μόλις οι συνθήκες που τά γέννησαν σβήνουν συνήθως εξαφανίζονται, ενώ ο ρεαλισμός εξακολουθεί να είναι μόνιμως διαρκής γιατί έκφράζει πάντα τήν έξελισσόμενη πραγματικότητα. Ο ρεαλισμός μιας όρισμένης εποχής είναι ρεαλισμός στις σχέσεις του μόνο με εκείνη τήν εποχή, όχι με τις κατοπινές. Κατά παρόμοιο τρόπο, ο ρεαλισμός του παρόντος θα φάνταζε σαν κάτι τό άρκετά περιεργο, αν όχι παράλογο, στα μάτια των ανθρώπων των παρελθόντων καιρών.

Η στρατευμένη τέχνη. Η κοινωνιολογία και ο πολιτικός στοχασμός μελετούν τις κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις ενός κοινωνικού σχηματισμού, δηλαδή άφορούν, κυρίως, τή νόση. Άντίθετα, ή τέχνη έχει να κάνει με τήν ευαισθησία και τις συγκινήσεις: προϋποθέτει, με διαφορετικά λόγια, τή συμμετοχή, προπαντός, του ψυχικού κόσμου. Αυτά σημαίνουν ότι, ενώ ή πολιτική άντανακλά άμεσα τήν κοινωνική δομή, ή λογοτεχνία βρίσκεται σε άπόμακρη θέση από τό οικοδόμημα. Έτσι, ή στράτευση στοχεύει όχι στο έμμεσο πολιτικό άποτέλεσμα, αλλά στην άμεση αισθητική πλήρωση. Όσο πιο έντονη είναι ή στράτευση, τόσο πιο άποτελεσματική είναι ή στράτευση. Ο συνθεμελιωτής του Μαρξισμού Φ. Ένγκελς έγραφε στη γυναίκα του Κάουτσκι (26. ΧΙ. 1885): «Η στράτευση, κατά τή γνώμη μου, πρέπει να άντλείται μέσα από τήν ίδια τήν κατάσταση και από τή δράση, χωρίς να άναφέρεται συγκεκριμένα, και ο ποιητής, πάλι, δεν πρέπει να δίνει στον άναγνώστη όμορφα και ώραία τή μελλούμενη λύση των κοινωνικών συγκρούσεων που περιγράφει» (Κ. Μάρξ-Φ. Ένγκελς: «Κείμενα για τή λογοτεχνία και τήν τέχνη», σελ. 130). Και στην Άγγλιδα συγγραφέα Μ. Harkheus παρατηρούσε σε γράμμα του, τόν Άπρίλιο του 1888: «Όσο πιο κρυμμένες μένουν οι άπόψεις του συγγραφέα, τόσο τό καλύτερο για τό έργο τέχνης» (στο ίδιο, σελ. 133). Έκείνοι πριν άπ' αυτόν, άσφαλώς δεν είναι όπαδοί του. Μόνο έμμεσα, λοιπόν, ή καλή λογοτεχνία «ύπηρετεί» τήν ταξική πάλη. Σπανίζουν οι περιπτώσεις κατά τις όποιες ή τέχνη, κάνοντας άμεση προπαγάνδα, εξακολουθεί να είναι τέχνη.

Συχνά, άκούμε από ανθρώπους που λίγα γνωρίζουν περί τέχνης (δεν έχει σημασία, αν, κάποτε, όρισμένοι συγκαταλλέγονται στους λειτουργούς της) να άπαιτούν πράγματα που, κάθε

Νίκος Λάζαρης

Μουβιόλα

αυτό τό άγόρι που κυνηγάει τά πουλιά στο δάσος
αυτό τό σπασμένο παράθυρο στον ούρανό
αυτή ή συγκεκριμένη μουσική
(ή πρώτη συμφωνία του Μάλλερ σε διεύθυνση OZABA)
αυτό τό τάγμα του άνέμου που έφορμά
αυτό τό κορίτσι με τό φαγητό άπ' τό φούρνο
(βλέπω τόν κύκλο της ζωής της να όλοκληρώνεται
σε δευτερόλεπτα)
αυτή ή μηχανή χωρίς εξάτμιση
που θέλει να παρκάρει στο κεφάλι μου
αυτό τό νήμα που μνήμες έκκαλεί
αυτό τό όριο που δεν θ' άγγίξω ίσως ποτέ
αυτή ή ξαφνική ΣΙΓΗ
αυτό τό τέλμα
αυτός ο ρόγχος που φτάνει ως εδώ
και διακόπτει στη μέση τό ποίημα.

Ίστορική προοπτική

Θά περάσει κι αυτή ή νύχτα δεν θα περάσει
μέσα στις μυστικές στοές του όνειρου
με τά φίλτρα που αλλάζουν συνεχώς
των χρωμάτων τήν άίσθηση,
τά όρια που μετακινούνται, τά κάδρα
τά κουρασμένα μας είδωλα.

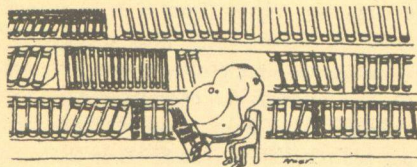
θά περάσει κι αυτή ή νύχτα δεν θα περάσει
τρίβοντας τις πλευρές της στα σώματά μας
κρατώντας τά μάτια μας άνοιχτά
και τά χέρια μας δεμένα,
γράφοντας σε παλιές βιντεοκασέτες
τήν άγωνία των ψυχών μας
πάνω στα βρεγμένα πεζοδρόμια, στις πιτσαρίες
στις άθουσες του μπώουλινγκ,
στ' άόρατα τζάμια των ζαχαροπλαστείων
με τό άρωμα των γιασεμιών γύρω,
τά δέντρα που πνίγονται στην ύγρασία
θά περάσει κι αυτή ή νύχτα δεν θα περάσει.

όποια δεν είναι και τόσο ρεαλιστική, άφου άπορρίπτει τις τεχνικές των νέων αισθητικών ρευμάτων και προηγούμενου αιώνα. «Η έλπίδα ότι ο αιώνας των τεράστιων κοινωνικών αλλαγών θα γεννούσε μία γνήσια λαϊκή ποίηση ματαιώθηκε και υπεύθυνες είναι, κατά μεγάλο μέρος, οι άπόπειρες των ποιητών να προσφέρουν κηρύγματα και μπροσουρες σε στίχους, άντι να ακολουθήσουν τό γνήσιο ένστικτο της δημιουργίας, που από τή φύση του άρνείται να συμμορφωθεί και να δεχτεί κανόνες, είτε πρόκειται για τή σκέψη είτε για τό συναίσθημα» (σελ. 170).

Συμφωνά με τις παραπάνω αντίληψεις του Μπάουρα, τις όποιες και άλλοι μελετητές έχουν έκφράσει. Θεωρώ, όμως, άναγκαίο να ύπογραμμίσω, πώς, όσα λάθη έγιναν σχετικά με τή λογοτεχνία, δεν πρέπει να καταλογίζονται στη

εποχή, δε διεβλεψαν πώς θα ύπηρετούσαν πληρέστερα τήν επανάσταση και τό σοσιαλισμό, αν κατανοούσαν σωστά τήν ύπάρχουσα διαφορά ποιότητας μεταξύ της κοινωνικοπολιτικής δομής και της σφαιρας του λογοτεχνικού γίνεσθαι. Δεν τούς δικαιολογώ: τήν περίπτωση τους έρμηνεύω μόνο. Άλλωστε, και σε άλλες επαναστάσεις, πριν και κατόπι -στις περισσότερες, μπορώ να πω-, συνέβη τό ίδιο. Η άξια τους, πάντως, δε μειώνεται.

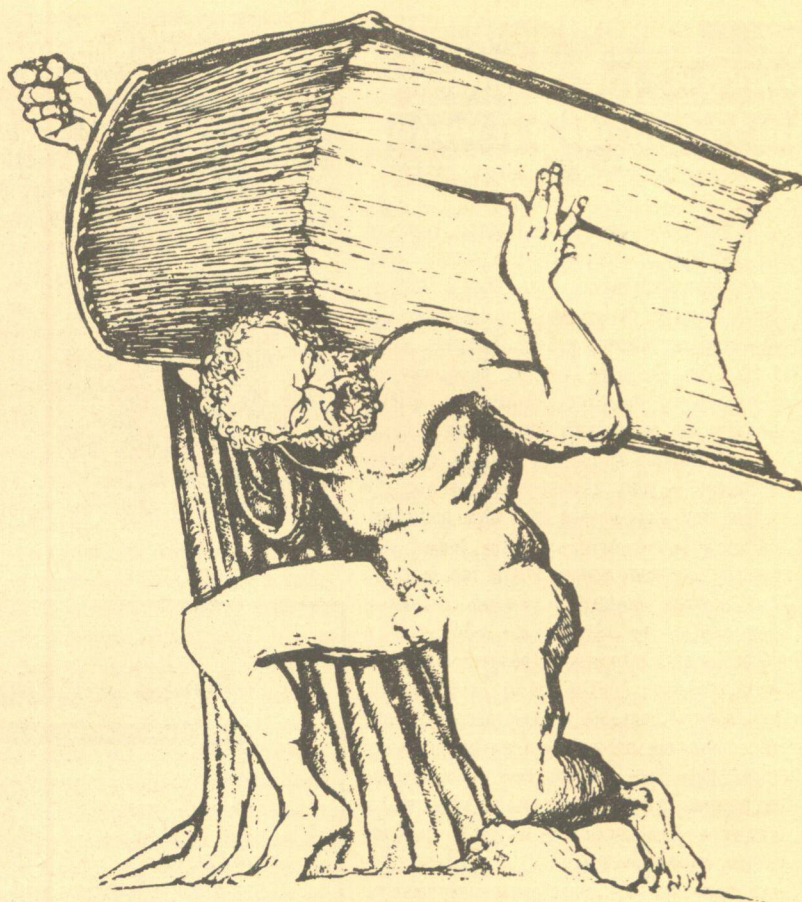
Ο ρεαλισμός και ή στρατευμένη τέχνη έχουν παρεξηγηθεί άρκετά. Όρισμένες πλευρές της παρεξήγησης τις σκιαγράφησε ο Μπάουρα στο «Ποίηση και πολιτική». Αυτή, ώστόσο, πρέπει να άρθεί. Η άλήθεια ν' άποκατασταθεί. Έδώ κι εκεί, στις προηγούμενες σελίδες, άναφέρθηκα σε όρισμένα χαρακτηριστικά του ρεαλισμού και της

άλλο, παρά στις προθέσεις της συμπεριλαμβανόμενου. Της ζητούν να υπερασπίζεται την ήθική, τό δίκαιο του λαού, να είναι προοδευτική, και άλλα παρόμοια. Έφ'όσον θέλουμε να συμφωνούμε με τό πνεύμα της, είμαστε υποχρεωμένοι να τά

ἀπορρίπτουμε όλα τούτα. Τά μόνα «πρέπει» τά όποια όχι μόνο επιτρέπονται, αλλά κι επιβάλλονται, συνοψίζονται στό ακόλουθο: νά μήν ψευδίζεις τόν εαυτό της. "Αμα ή λογοτεχνία είναι αὐθεντική, έχει προοδευτικό χαρακτήρα. "Ας μή μᾶς διαφεύγει ότι οι πραγματικές τάσεις μιᾶς ἐποχῆς ἐκδηλώνονται ἀκόμα καί διαμέσου τῆς ἰδιοφυΐας καί του συντηρητικότερου στίς ἰδέες συγγραφέα.

ΑΝΤΡΕΑΣ ΣΚΑΜΠΑΡΔΩΝΗΣ

Βιβλιοταχυδρομείο · Βιβλιοταχυ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΖΗΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐξομολόγηση νεκρωσίας
Ἀθήνα 1981

Μακροσκελή ποιήματα τά περισσότερα, παρουσιάζουν ἐγγενείς δυσκολίες γιά τήν κατανόησή τους. Ἐχουμε τήν ἐντύπωση ότι ὁ ποιητής δέν μπορεί νά χειραγωγήσει τή γλώσσα σέ σχέση μέ τό θέμα· τό ἀποτέλεσμα είναι λοιπόν νά χάνεται ή αἴσθηση του ρυθμοῦ καί τῆς σωστής ταξινόμησης τῶν λέξεων στό στίχο. Πάνω σ' αὐτή τή διαπίστωσή μας ἔχουμε νά συμπληρώσουμε ότι τά ποιήματα λειτουργοῦν μᾶλλον σάν θραύσματα του ὑποσυνειδητοῦ παρά σάν μιᾶ συνειδητή ἐπιλογή λέξεων. Φαντασία πού ἀναζητᾶ νά βρεῖ ἔδαφος ἐπεξεργασίας ἀλλά ἀποτυγχάνει, γιατί ὁ φακός τῆς ἐμπειρίας δέν μπορεί νά ξεκαθαριστεῖ ἀπέναντι στό θεματικό ὕλικό.

ΣΕΡΓΙΟΣ ΣΥΝΤΕΛΗΣ

Ποίηση

Ἄλφειός, Ἀθήνα 1982

Ἄρνηση πού φθάνει μέχρι τήν ἀφασία του λόγου καί μιᾶ ἀδυναμία τοποθέτησης του ἐγώ στήν κοινωνική πραγματικότητα. Ἐγκατάλειψη διακατέχει τόν ποιητή πού βρίσκει διέξοδο στή στέγνα τῆς ἔκφρασης. Ἡ μνήμη του στραμμένη στήν ἐφηβική ἡλικία αὐτοματικά αὐτοφυλακίζεται. Αἱμορραγεῖ ἐσωτερικά καταφεύγοντας σέ συμβολισμούς πού νομιμοποιοῦν τήν ἀπραξία του. Ἡ φύση λειτουργεῖ στά ποιήματα σάν τρόπος κάθαρσης του ἐγώ. Ἄξιοπρόσεκτο είναι ότι οι λέξεις καίρια τοποθετημένες, ἐντείνουν τήν ψυχική ἀρρυθμία μέχρι τήν κατάφαση του θανάτου:

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΛΑΜΑΡΑΣ

Σχόλια · Σχόλια · Σχόλια · Σχόλια

ΠΑΝΙΑ ΖΟΥΚΑ

Οἱ τρίτες μπότες
Διογένης, Ἀθήνα 1979

Ἐπιζώντιος λόγος καταγράφει ἀπλά τήν ἰδιωτική ἐμπειρία. Χωρίς νά διεισδύει στίς καταστάσεις, ἀρκεῖται στόν ἀπολογητικό τόνο πού φθάνει κάποτε μέχρι τή λυρικήτητα. Ἡ ἔκφραση ὁμως τῆς ποιήτριας ἐγκλωβίζεται σ' ἕναν ἄκρατο συναισθηματισμό. Ἡ γλώσσα της, παρμένη αὐτοῦσια ἀπό τήν καθημερινή χρήση, δέν ἐξατομικεύεται καί δέν είναι τόσο ἐπεξεργασμένη ὥστε νά μπορεί ν' ἀποδώσει στίς ἐμπειρίες μοναδικότητα. Ὅπως προαναφέραμε, ή ὑπερβολική φόρτιση ἀπό τό συναισθηματικό καί ή κοινότυπη ἐπανάληψη λέξεων καθιστοῦν τά ποιήματα ἄνισα.

ΤΖΙΜΗΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ἡ μελιτζάνα καί ὁ βασιλικός
Πεζογραφήματα
Ε.Ε.Β., Ἀθήνα 1982

Τό βιβλίο χωρίζεται σέ τρία μέρη· κάθε μέρος διεκδικεῖ μιᾶ αὐτοτέλεια σέ σχέση μέ τό θεματικό ὕλικό πού ἐπεξεργάζεται ὁ συγγραφέας καί παραμένει, ἐννοιολογικά, αὐτόνομο. Ὁ φανταστικός ρεαλισμός σάν κατανόηση τῆς εἰκόνας λειτουργεῖ στό α' καί β' μέρος. Μῦθοι πού ἔχουν τήν ἀφετηρία τους σέ ἱστορικά πεπραγμένα ή στή φύση ἐπινοοῦνται καί ἐπεξεργάζονται μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε νά ἀποκοῦν τή διάσταση του μηνύματος του συγγραφέα. Ἡ εἰρωνεία πολλές φορές παραστέκει σάν ἐργαλεῖο στήν ἀπομυθοποίηση τῆς παγιωμένης κοινωνικῆς πραγματικότητας, παρεμβάλλοντας διαλογικά μέρη ή μονόλογους στήν ἄμεση καθημερινή ἐκφορά τους χωρίς ἴχνος ἀλλοίωσης. Ἡ μεταπολεμική κοινωνία μέ τίς ἐπιπτώσεις της σέ ὀρισμένα ἄτομα ἐπιβάλλει μιᾶ ἰδεολογική τρομοκρατία, πού στηρίζεται στόν παραγκωνισμό κάθε ζωντανοῦ στοιχείου πού ἀρνεῖται καί προσπαθεῖ νά βρεῖ τήν ταυτότητά του κάτω ἀπό διαφορετικές ἰδεολογικές καταβολές. Ἱστορίες στό γ' μέρος θεματικά προσδιορισμένες ἀπό τά παραπάνω καταδειχνουν καί σαρκάζουν. Οἱ ἥρωες ἔχουν ἐμπλακεῖ στήν καθημερινή τους ἐπιβίωση, περιορισμένοι σέ ὑπόγειους χώρους μέ ἐλάχιστες ἐλπίδες γιά μιᾶ καλύτερη διαβίωση.

*

* *

Νάσα Παταπίου

Ἡ κλίμακα του Ἰωάννη Σιναῖτη

Προσκεκλημένοι
Ἀπόψε στό τραπέζι μου
Οἱ ἐραστές
Σέ τιμαλφή σερβίτσια
Τό σῶμα μου διαμελισμένο
Τούς προσφέρεται
Αἷμα νοπό
Μάτια μισόκλειστα
Τίποτα δέ θυμίζει
Ἐμένα
Θά ἀποχωρήσουν
Καί γι' αὐτούς δέ θά 'μαι
Παρά ἀνάμνηση
Τῆς ἡδονῆς ὑστατη λάμψη
Αἴφνης ἐκ θαύματος
Νά κάθουμαι θλιμμένη
Στό τραπέζι
Ἀνασαινω σιγά - σιγά
Ἀνεβαίνει ή φωνή
Μιά πρόκληση
Γιά τούς ἀποχωροῦντες
Δειλά παραμερίζουνε
Τά ἐπιπλα
Τό σῶμα μου νά τοποθετηθεῖ
Ὡς πρέπει
Γυρίζουν πίσω
Ὁ χῶρος είναι ἄλλος
Σέ ἔρημο μετατοπιζομαι
Αὐτοί παρόντες
Μπροστά μου ή κλίμακα
Του Σιναῖτη Ἰωάννη
Δέ θά τολμήσεις
Μόνη θά τήν ἀνέβω
Μόνη μέχρι τό τέλος
Θά κατακρημνιστῶ στό χάος
Ὅχι γιά τόν Παράδεισο
Μά γιά τόν Ἐρωτα
Ὁ Ἐρωτας ὁ Ἐρωτας
Αὐτός ὁ ἐκπάγλου καλλονῆς
Ὁ θάνατος

ΚΥΚΛΟΜΑΤΩΜΑΝΙΑ

Μπορεῖ κανείς νά στοιχηματίσει ότι στό τσεπάκι του γιλέκου του, ή στήν κωλότση του παντελονιού του, ὁ μέσος νεοέλληνας ἔχει τό μαγικό ἐρμηνευτικό κλειδί πού ἀνοίγει ὅλες τίς πόρτες τῆς περίπλοκης, ἀντιφατικῆς, ἀκατανόητης, κάποτε, σύγχρονης ἱστορικῆς ἐξέλιξης. Ἐάν μὲν είναι δεξιός, τό κλειδάκι του ὀνομάζεται «κομμουνιστικός δάκτυλος»· ἔάν είναι ἀριστερός, τό πασαρτου του ἀκούει εἰς τό ὄνομα «σκοτεινές δυνάμεις». Ἡ διαφορά τῶν ὀνομάτων δέν ἔχει καμία σημασία· τό κλειδί είναι τό ἴδιο ἐφόσον ἔχει τίς ἴδιες ἀκριβῶς ἰδιότητες· ἐρμηνεύει τίς περίπλοκες κοινωνικές, οικονομικές καί πολιτικές πραγματικότητες ἀπλουστευτικά. Δέν χρειάζεται πονοκέφαλος· βγάζεις ἀπ' τό τσεπάκι σου τό μαγικό κλειδί, λύνεις τό πρόβλημα, καί κοιμάσαι ἤσυχος. Σέ μιᾶ κοινωνία στήν ὁποία ὁ θεωρητικός στοχασμός είναι περίπου ἀνύπαρκτος, ή πολιτική σκέψη ἐμβρυώδης, καί ή ρηχὴ συνθηματολογία ποζάρει ὡς ἐμβριθῆς κοινωνική ἀνάλυση, οἱ κλειδοκράτορες μεσουρανοῦν καί τά προβλήματα λιμνάζουν.

Τό ὁμολόγο τῶν «σκοτεινῶν δυνάμεων» στήν πολιτιστική σφαῖρα ὀνομάζεται «κυκλώματα». Τά πονηρά καί νεφελώδη κυκλώματα φατίνε γιά ὅλα τά κακά. Κυρίως, βέβαια, εὐθύνονται γιά τό ότι δέν ἀνακρηχθήκαμε μεγαλοφυῆς μέ τό μισό ή ἐνάμισο βιβλιαράκι πού ἐκδόσαμε, μέ τά πέντε τραγουδάκια πού συνθέσαμε, ή μέ τό δεκάλεπτο-documentaire πού γυρίσαμε. Ἄλλά καί ἂν ἀκόμα κάποια κριτική μᾶς πρόσεξε, κάποιοι ἄνθρωποι μᾶς ξεχώρισαν, κάποιες καλές κουβέντες εἰπώθηκαν γιά τή δουλειά μας, καί τό βιβλίο μας ή ὁ δίσκος μας, ὡστόσο, δέν ἔγιναν best-sellers, είναι καί πάλι τά κυκλώματα πού φατίνε. Δέν λείπουν, βέβαια, καί περιπτώσεις ὅπου ἐνώ προβολή καί πωλήσεις ἐπιτεύχθηκαν σέ ἀξιοζήλευτο βαθμό, καί ἀρκετά νωρίς μάλιστα, οἱ ἐνδιαφερόμενοι καταγγέλλουν μέ ἄσβεστο πάθος τά σκοτεινά κέντρα - σέ μερικά τῶν ὁποίων κάτι ὀφείλει ή πρόωρη ἐπιτυχία τους! Τόση είναι πλέον ή ὀρηκτικότητα του συρμού ὥστε ἀκόμα καί διασημότητες μέ ὄλων τῶν εἰδῶν τίς διασυνδέσεις, πού εὐκόλα μπορεί νά ἀνεύρει κανείς σέ κάθε προσκήνιο καί παρασκήνιο, ὄρουνται καί αὐτοί γιά τά ἐμπόδια πού βάζουν στό δρόμο τους οἱ σκοτεινές δυνάμεις, μεταφέροντας - χωρίς περισκεψιν, χωρίς αἰδῶ - περιθωριακά σύνδρομα στίς ὀθόνες τῆς τηλεόρασεως καί στά πεντάσηλα τῶν ἐφημερίδων «μέ τή μεγαλύτερη κυκλοφορία».

Ο πειρασμός συσχετισμού αυτών των συμπεριφορών με τη θολή ιδεολογία περί προνομίων και μη Έλλήνων είναι ακατανίκητος. Οι αναλογίες είναι σκανδαλιστικές και σκανδαλώδεις. Όπως ένας γιατρός με -ας πούμε- μηνιαίο εισόδημα τριακόσιες χιλιάδες δραχμές αυτοχαρακτηρίζεται μη προνομιούχος εφόσον υπάρχουν γιατροί που βγάζουν τετρακόσιες χιλιάδες τό μήνα, έτσι κι ένας καλλιτέχνης ή λογοτέχνης μπορεί να θεωρεί εαυτόν κατατρεγμένο από τα κυκλώματα που, κατά την κρίση του, χαρίζουν σε άλλους περισσότερη προβολή, μεγαλύτερη δόξα. Κι έτσι, μοιραία περίπου, φουκαράδες της πέννας, ανερχόμενοι αστέρες και πιασμένοι «έπαναστάτες», συμφύρονται φύρδην μίγδην στην ελαστική κατηγορία των μη προνομιούχων δημιουργών, των θυμάτων του κατεστημένου.

Τό πόσο άσεμνο είναι να αυτοπροβάλλεται κανείς με τον πλάγιο τρόπο της δήθεν όργιλης καταγγελίας των «γνωστών» αλλά μηδέποτε κατονομαζομένων κυκλωμάτων (πού αν δεν υπήρχαν -έννοείται- εκατοντάδες τουλάχιστον καταπιεσμένες αξίες θά έλαμπαν στο πνευματικό μας στερέωμα και θά τύφλωναν με τό φώς τους την οικουμένη) είναι μία άλλη ιστορία. Ο καθένας και τό όπλα του. Δεν είναι όμως εκεί τό θέμα.

Κανείς δεν έχει τη διάθεση να ισχυριστεί ότι δεν υπάρχουν κυκλώματα, όπως θά γινόταν καταγέλαστος αν άρνιόταν την ύπαρξη των μυστικών υπηρεσιών -αν αυτό έννοούμε με τον όρο «σκοτεινές δυνάμεις»- που προσπαθούν να επηρεάσουν την πορεία της ιστορίας προς όφελος του ενός ή του άλλου εργοδότη τους.

Αυτό που προσπαθώ να έπισημάνω είναι ότι όπως στη μία περίπτωση τό μαγικό κλειδί ύποκαθιστά την ανάλυση και τό θεωρητικό στοχασμό, έτσι και στην άλλη, η ύπόπτου φύσεως κυκλοματωμανία έκτρέπει τη σκέψη από τον κύριο στόχο της που θά έπρεπε να είναι η σοβαρή και διεπισδυτική ανάλυση των περιπλοκών και αντίφατικών, των μεταβλητών και συνεχώς μεταβαλλομένων μηχανισμών που κινούν την πολιτιστική μας ζωή. Πολλά, φυσικά, τά θεινά και

τά κακώς κείμενα και σ' αυτή την περιοχή. Και κάθε συμβολή στη μελέτη, στην ανάλυση, στη διερεύνηση τους αυτόχρονα εύπρόσδεκτη.

Η αύξουσα έμπορευματοποίηση του καλλιτε-

χνικού προϊόντος στην αναπτυσσόμενη αγορά μας, η έπιβολή της κρατικά έλεγχόμενης τηλεόρασης ως δεσπόζοντος μέσου πληροφόρησης, ψυχαγωγίας και πολιτισμικής ζύμωσης, η κατολί-

σθηση μεγάλης μερίδας του τύπου στα τάρταρα μιας χυδαίας «λαϊκότητας» με τη φρούδα έλπίδα πως κάπου εκεί βρίσκεται η σανίδα της σωτηρίας του, τό «ένδιαφέρον» των πολιτικών κομμάτων για την κουλτούρα και η ζεύξη της στον άραμπά των στενών κομματικών σκοπιμοτήτων τους, είναι μερικά μόνο από τά φαινόμενα που θά έπρεπε να μελετηθούν και να αναλυθούν, κυρίως από την πλευρά των λογικών τους εξελίξεων και των πιθανών τους επιπτώσεων.

Ο συγγραφέας, ο συνθέτης, ο σκηνοθέτης, ο παραγωγός έργου τέχνης γενικά, βρίσκεται ήδη άντιμέτωπος με σύνθετους μηχανισμούς ένώπιον των οποίων αισθάνεται όδυνηρά άλλοτριωμένος. Οι μηχανισμοί αυτοί θά γίνονται όλο και πολυπλοκότεροι, όλο και πιο άπόμακροι, πιο ξένοι, πιο άδιάφοροι για τον παραγωγό, όσο πιο άπληστοί θά γίνονται για τό προϊόν του, στο βαθμό που τό προϊόν αυτό θά άντιπροσωπεύει έμπορική αξία που δεν άποκλείεται να συμπίπτει και με την καλλιτεχνική ποιότητα. Πίσω από τις γενικές αυτές τάσεις, υπάρχουν οι ειδικοί τομείς, με τά δικά του προβλήματα ο καθένας, με τις ιδιομορφίες και τις ιδιορρυθμίες του. Άλλα προβλήματα άντιμετωπίζει ο ζωγράφος που θέλει να κάνει έκθεση κι άλλα ο σκηνοθέτης που θέλει να γυρίσει μία ταινία. Άλλες δυσκολίες συναντούν οι νέοι ήθοιοί που θέλουν να συγκροτήσουν ένα θίασο κι άλλες οι νέοι μουσικοσυνθέτες που προσπαθούν να «γράψουν» κάποιο δίσκο. Τί γίνεται λοιπόν σε κάθε τομέα; Πώς άκριβώς λειτουργούν τά πράγματα; Ποιές εξελίξεις πιθανολογούνται και ποιές στρατηγικές προτείνονται για τό μετριασμό, έστω, των άρνητικών επιπτώσεων που θά έχουν αυτές οι εξελίξεις; Στο κάτω κάτω, αν κάποια κυκλώματα φράζουν κόποιες εισόδους ή κάποιες διεξόδους, με ποιά στρατηγική θά άντιμετωπισθούν ή θά παρακαμφθούν; Τό να πνέει κανείς μένεα κατά των κυκλωμάτων - γενικώς, νεφελωδώς και άορίστως - είναι ένδεχομένως ύποπτο και όπωσδήποτε άτελεσφόρο. «Κανένα άνάθεμα δεν σκότωσε ποτέ μία μύγα».

ΣΠΥΡΟΣ ΤΣΑΚΝΙΑΣ

ΜΝΗΜΗ ΓΙΑΝΝΗ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ

Έχουν περάσει άκριβώς 35 χρόνια από τό θάνατο του Γιάννη Άποστολάκη. Κι ενώ αυτοί οι άριθμητικοί ύπολογισμοί ταυτίζονται συνήθως με άναδρομές σε πρόσωπα και κείμενα που λίγο πολύ διαμόρφωσαν τό λογοτεχνικό μας πρόσωπο, σχεδόν τίποτα δεν άναφέρθηκε για τον Άποστολάκη έναν από τούς πρωτοπόρους της κριτικής σκέψης στην Έλλάδα.

Γιάννης Άποστολάκης

Γεννημένος στα Φιλιαρά Μεσσηνίας (1886) θήτευσε για τρία χρόνια (1908-1911) στα ιδεολογικά ρεύματα της Γερμανίας όπου βρέθηκε για σπουδές μαζί με τον Φώτο Πολίτη. Στη Γερμανία ένστερνίζεται τις σοσιαλιστικές ιδέες ενώ παράλληλα εκπροσωπεί την ένωση σπουδαστών. Στο γεγονός αυτό συνετέλεσε και η φιλία του με τον Κ. Χατζόπουλο.

Δύο χρόνια μετά την έπιστροφή του στην Έλλάδα ύποβάλλει τη διατριβή του *Τό Καλόν παρά Καντίω*. Τό περιοδικό *Κριτική και Ποίηση*, που διευθύνει τό 1915, στάθηκε άφετηρία της παρουσίας του στην κριτική, άφου εκεί είναι που άρχισε να δημοσιεύει τις πρώτες του μελέτες. Στα 1919 ολοκληρώνει τό δοκίμιό του: *Ένας φιλολογικός πρόγονος, ο Γιάννης Καμπύσης*. Τέσσερα χρόνια άργότερα εκδίδεται τό πιο βασικό του ίσως έργο: *Η ποίηση στη ζωή μας*, όπου και γίνεται έμφανής η μετατόπιση του πρότυπού του από τη σκέψη δηλαδή του Καρλάου στην κριτική σκέψη του Σολωμού.

Άπό τά 1929 καταπιάνεται όριστικά με τη μελέτη των δημοτικών τραγουδιών. Έτσι άρχίζει μία σειρά δοκιμίων, όπου σ' ένα βαθμό κατηγορεί τον Ν.Γ. Πολίτη με τό αίτιολογικό ότι έκανε παρεμβάσεις στα δημοτικά τραγούδια. Αυτές οι άπόψεις του προκάλεσαν στη συνέχεια τις άντιδράσεις του Συκουτρή.

Έξωρα άπ' αυτό η σκέψη του Άποστολάκη, είτε δέχτηκε έπικρίσεις είτε άγνοήθηκε από ανθρώπους που θήτευσαν σε κοινά θέματα (λ.χ. ο Σεφέρης), εν τούτοις υπήρξε καθοριστική στη διαμόρφωση του νεοσύστατου τότε κριτικού χώρου. Θά έλεγα ότι και σήμερα οι έκτιμήσεις του -μ' έξαιρέση τον Κάλβο- για τον Σολωμό, τον Βαλαωρίτη και τον Κρυστάλλη εξακολουθούν ν' άντέχουν. Κι αυτό δεν είναι λίγο όταν στον τόπο μας, κατά γενική όμολογία, παρατηρείται κριτική ένδεια. Για να μην πω ψευδοκριτικός συλλογισμός που αυτοϊκανοποιείται με ήχηρές διαλέκτους.

ΑΚΡΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ «ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ»

Ο κύριος Μισέλ Ζουβέ, νευροφυσιολόγος, βρίσκεται πολύ κοντά στα ίχνη, όπως έγραψε ο τύπος, των πεπτιδίων. Δηλαδή χημικών ούσιών που όταν συγκεντρωθούν στον έγκέφαλο προκαλούν τον ύπνο και τά όνειρα.

Ειδικότερα, αυτή την εποχή, ο εν λόγω κύριος, βρίσκεται στη λύση ενός τρόπου με τον όποιο θά έμποδίζεται η συγκέντρωση αυτών των πεπτιδίων στον έγκέφαλο.

ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟ ΠΟΙΗΣΗΣ

Τά χρονικά όρια για τη συμμετοχή στον διαγωνισμό ποίησης που προκήρυξαν τά «Γράμματα και Τέχνες» για νέους ποιητές (ήλικίας από 15 ως 25 ετών) στενεύουν, άκόμη και μετά την παράταση της προθεσμίας ως τις 31 Δεκεμβρίου. Καιρός είναι λοιπόν να γνωστοποιηθούν τά όνόματα αυτών που θ' άπαρτίσουν τά μέλη της έπιτροπής ή όποια θά κρίνει και θ' άποφασίσει για τις δέκα (10) καλύτερες συμμετοχές (πού, όπως είναι γνωστό, θά δημοσιευθούν σταδιακά στο περιοδικό και, εν συνεχεία, θά κυκλοφορήσουν σε έναν τόμο).

Τά «Γράμματα και Τέχνες» στην παραπάνω έπιτροπή θά εκπροσωπήσουν ο Άλέξης Ζήρας, ο Κώστας Παπαγεωργίου και ο Σπύρος Τσακνιάς, ενώ οι έκτός περιοδικού που θά συμπληρώσουν την ομάδα κρίσης είναι ο Άλέξανδρος Άργυρίου, η Νόρα Άναγνωστάκη, η Κατερίνα Άγγελάκη-Ρούκ και η Τζένη Μαστοράκη.

Η συντακτική έπιτροπή

Τέλος, λοιπόν, στον ύπνο και στα όνειρα! Μ' ένα χάπι, όπως πληροφορούμεθα, ο άνθρωπος θά εξασφαλίσει διπλάσιο χρόνο δραστηριότητας!

Αυτός είναι ο στόχος του κυρίου Ζουβέ και, σε γενικές γραμμές, εκείνων που τον ενίσχυσαν και τον ενισχύουν στο βιασμό του ανθρώπινου οργανισμού. Κι αυτόν ακριβώς το στόχο περιοδικά κι εφημερίδες τον βρήκαν πολύ φυσιολογικό.

Πώς να χαρακτηρίσει κανείς αυτή την αντιμετώπιση! Χάσαμε, φαίνεται, κάθε αίσθηση και υπευθυνότητα. Και μάλιστα σ' ένα τέτοιο θέμα, που ο εκ του πονηρού στόχος του διατηρεί τις ρίζες του στο μακρινό παρελθόν.

Πραγματικά, από τα κηρύγματα του απόστολου Παύλου μέχρι τον επίσκοπο του Νότιγγχαμ από τον καθγιασμό του επαγγέλματος στην εποχή της Μεταρρύθμισης μέχρι τον τεχνολογικό όρθολογισμό και το μηχανικό χαρακτήρα της σύγχρονης οικονομίας, η έντατικοποίηση της εργασίας απλώς μεταμορφώνεται.

Επομένως, η εξασφάλιση του διπλάσιου χρόνου δραστηριότητας, χάρη στο χάπι του επιστήμονα Ζουβέ, μόνο τον παράγοντα άνθρωπο δεν έχει υπολογίσει.

Στην ουσία πρωταρχικό σκοπό έχει την αναζήτηση κέρδους, την αύξηση της παραγωγής, την επιδοκιμασία, τέλος πάντων, της ύλικής ευτυχίας για την οποία ακριβώς ήρθαν σε αντιπαράθεση αντιεξουσιαστές αναρχικοί, νέα άριστερά και παραδοσιακοί μαρξιστές.

Αλλά και αν ακόμα παραβλέψουμε οποιαδήποτε κοινωνιολογική προσέγγιση του προβλήματος δεν είναι δυνατόν να μην αποκαλύψουμε το βιολογικό βιασμό του ανθρώπου. Βιασμό με ολέθριες ψυχολογικές επιπτώσεις.

Αναλογίζομαι πώς αν το δόγμα του πεπρωμένου ήταν διδασκαλία για τον Αύγουστινο, στην επιστήμη μετατράπηκε σε πράξη. Οι επιστήμονες, όλο και πιά σταθερά απομονώνονται από τον κόσμο της κουλτούρας - γεγονός που άκομη και ιδεαλιστικά ρεύματα τύπου Κρότσε και Τσεντίλε τό πρόβλεψαν.

Αναμφισβήτητη η επιθυμία του κυρίου Μισέλ Ζουβέ είναι αταπάτη και ταυτόχρονα αιώνος

άριστης εκμετάλλευσης της ειδικευσης σε βάρος των δημιουργικών ικανοτήτων του ανθρώπου.

Στό μεταξύ ως μη νομίζει πώς θά βρεθεί κάποιος ποιητής να χαιρετίσει το χάπι του, όπως έκανε ο Άντιπατρος την εποχή του Κικέρωνα με την εφεύρεση του νερόμυλου -δικαιολογμένα άλλωστε.

Μόνο μυαλά δημοσιογράφων ρηχής παιδείας θά γοητεύει.

ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΟ ΑΙΣΧΟΣ

«... Όσοι τό φοροῦν ξέρουν και νά τό προφέρουν», «... άπλουστεύει τή ζωή», «... πάει μέ όλα», «... τό μεγαλύτερο μεγάλο», «οι ξύπνιοι όδηγοῦν...» κι εκατοντάδες άλλες παρεμφερείς διαφημίσεις - προκλητικής έως φασιστικής νοοτροπίας - μάς πολιορκοῦν σέ δρόμους, έντυπα και μέσα μαζικής ένήμερωσης.

Πρόκειται για διαφημιστικά κείμενα που υποτιμούν αισθητική και νόηση. Μέ ψυχολογία έγωιστική και συνεπώς άποκλειστική θέλουν νά κατακτήσουν τόν καταναλωτή άδιαφορώντας για κάθε έννοια σεβασμού και αξιοπρέπειας.

Είναι γνωστό βεβαίως ότι σ' ένα μεγάλο βαθμό αναπαράγουν τίς άπαιτήσεις του κεφαλαίου πελάτη και, κατ' επέκταση, τόν ανταγωνισμό τής ελεύθερης οικονομίας. Όστόσο σέ καμιά περίπτωση δεν συνιστοῦν σοβαρή δικαιολογία για τόν τρόπο ή μέθοδο συγγραφής ενός κειμένου μέ χυδαία, επί τό πλείστον, ταυτότητα.

Αν δεν κάνω λάθος, έχει συσταθεί ένας σύλλογος διαφημιστών. Θέλω νά πιστεύω ότι υπάρχουν και κάποιοι άνθρωποι που θά έχουν έντοπίσει τό μικρονοϊκό λεξιλόγιο συναδέλφων τους. Θά πρέπει λοιπόν νά έπιληφθοῦν, ν' αντισταθοῦν στίς πιέσεις, νά καταγγείλουν.

Όσον άφορά έμάς, τούς πολίτες (γιατί πρώτα πολίτες είμαστε και πολύ μετά καταναλωτές), μπορούμε νά διαλέξουμε τήν όδό τών Δικαστη-

ρίων. Προσωπικά δεν βλέπω καθόλου άστεία ούτε κι έξωπραγματική αυτή τήν αντιμετώπιση. Πιστεύω ότι εάν ό όποιοσδήποτε πολίτης ή ομάδα άσκήσουν μηνύσεις -και υπάρχουν πολλά σχετικά άρθρα στον άστικό κώδικα πρός στήριξη- τό γεγονός αυτό θ' άποτελέσει μιά πρώτη όρθόδοξη αντιμετώπιση ενάντια σ' εκείνους που ύποβαθμίζουν τό μυαλό και τήν αισθητική μας.

Τέλος, όσον άφορά στήν έπίσημη πολιτεία, ύπάρχει χρόνος νά σκεφθεί σοβαρά και ώριμα πάνω σέ προτάσεις -σχέδια, στόχος τών όποιων θά είναι ή κοινωνικοποίηση του διαφημιστικού χώρου. Ένός χώρου που κυριολεκτικά λυμαινεται τόν τόπο.

ΠΕΡΙ ΕΝΟΧΩΝ

Πέρα από τό γεγονός ότι τό λάθος διαπιστώθηκε από έμάς τούς ίδιους, δηλαδή τή συντακτική ομάδα, και ή επανόρθωσή μας δημοσιεύθηκε σέ πρωινή εφημερίδα - «Αύγή» 4.11.82- ευθύς σχεδόν μέ τήν κυκλοφορία του περιοδι-

κού, θέλω, για προφανείς αίτιες, νά διαχωρίσω τή θέση μου.

Μέ τό κείμενο που ύπογράψαμε, ως περιοδικό, καλύπτομαι κάπως λογικά - όχι όμως συναισθηματικά και ήθικά. Γιατί, για νά είμαι ειλικρινής, δεν φαίνονται καθόλου οι προσωπικές μου ευθύνες και ένοχές. Έπειδή ακριβώς, έχοντας τήν επιμέλεια του άφιερώματος Μπεράτη, ήμουν αυτός που διέπραξε τό έκδηλο σφάλμα. Συνεπώς, ως άτυργός, έχω κάθε λόγο νά θεωρώ ότι για όποιαδήποτε έπίπληξη ή κατηγορία βαρύνονται προσωπικώς.

Μέ τήν πεποίθηση λοιπόν ότι κάθε άπόπειρα δικαιολογίας εκ μέρους μου και μόνο δεν έχει πεδίο εφαρμογής παρά μόνο ή όμολογία για τό σφάλμα μου, έπιθυμώ νά καταχωρηθεί τό συγκεκριμένο άμάρτημα σ' έμένα και όχι στους άγαπητούς φίλους τής συντακτικής ομάδας.

ΚΩΣΤΑΣ ΓΟΥΛΙΑΜΟΣ

ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΗ ΕΠΙΑΝΟΡΘΩΣΗ

Στό τεῦχος 10 του «Γράμματα και Τέχνες», μέ τόν τίτλο «Ένα άγνωστο κείμενο του Γιάννη Μπεράτη για τόν Καβάφη και τόν Έλιοτ», δημοσιεύονται σκέψεις του... Σεφέρη γι' αυτούς τούς δύο ποιητές!

Τό ιστορικό τής άβλεψίας -αν μάς επιτρέπεται ένας τόσο έπεικής χαρακτηρισμός- είναι τό εξής: Τό κείμενο βρέθηκε στό αρχείο Μπεράτη, γραμμένο μέ τό χέρι του. Θύμιζε, φυσικά, τίς γνωστές, και δημοσιευμένες στίς «Δοκιμές», σκέψεις του Σεφέρη για τόν Καβάφη και τόν Έλιοτ. Υποθέσαμε ότι έπρόκειτο για έντονη επίδραση. Σ' αυτό μάς παρέσυρε και ό άποσπασματικός χαρακτήρας τών αντιγραφών του Μπεράτη -διότι περί αντιγραφών πρόκειται- καθώς και τό γεγονός ότι σέ όρισμένες παραγράφους σημείωνε, μέσα σέ παρένθεση, όνομαστικά τήν πατρότητα τών σκέψεων (Καβάφης, Eliot, Σεφέρης, κ.τ.λ.). Στίς άλλες παραγράφους δεν ύπάρχει καμιά άναφορά.

Ό ένθουσιασμός κι ή βιασύνη είναι κακοί σύμβουλοι. Τήν παραβολή μέ τίς «Δοκιμές» τήν κάναμε άφου τό κείμενο του Μπεράτη, δακτυλογραφημένο από μάς, είχε σταλεί στο τυπογραφείο και τό περιοδικό είχε τυπωθεί. Ήταν άργά. Ζητάμε συγγνώμη άπ' τούς άναγνώστες μας.

«Γράμματα και Τέχνες»

Ε. Φ. Σουμάχερ Οδηγός καθημερινής σοφίας

«Ένα από τά συναρπαστικότερα φιλοσοφικά βιβλία στην ιστορία τής πρωτοποριακής σκέψης».

Νταιηλυ Μαιηλ

«Μιά συμπύκνωση ενός τεράστιου και αναζωογονητικά ανορθόδοξου συστήματος ιδεών... Τό μόνο κατάλληλο σχόλιο που σκέπτομαι είναι τούτο: Άς γίνει όπως τό λέει. Αμήν».

Άρθουρ Κάιστλερ

Ο Οδηγός καθημερινής σοφίας, προκλητικό και πρωτοποριακό βιβλίο σέ σκέψεις και προτάσεις, εκδόθηκε λίγο μετά τό θάνατο του συγγραφέα του. Ένας από τούς κριτικούς έγραψε ότι «είναι οι τελευταίες λέξεις που απευθύνει σέ μιά παραζαλισμένη ανθρωπότητα, ένα από τά λιγοστά μέλη τους που μόρεσαν νά δούν καθαρά». Τόσο σάν προσωπική διαθήκη του Σουμάχερ, όσο και σάν μιά έξοχα τεκμηριωμένη αναπλαισίωση τής άποψης τής ανθρωπότητας για τόν εαυτό της, ο Οδηγός, αποκτά για τό σημερινό αναγνώστη ουσιαστική και επείγουσα σημασία. Ολόκληρο τό φιλοσοφικό σύστημα του Σουμάχερ εκτείνεται στα τρία έργα του:

1. ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΕΙΝΑΙ ΟΜΟΡΦΟ
2. ΠΟΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ
3. ΟΔΗΓΟΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΣΟΦΙΑΣ

Εκδόσεις Γλάρος

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 31 • ΑΘΗΝΑ 141 • ΤΗΛ. 36 18 457

ή λέξη

Ελληνική και ξένη λογοτεχνία

ΜΑΡΙΟΣ ΧΑΚΚΑΣ: [Τό φεγγάρι χαμογελάει] * [Ο Μήτσος κλάταρε νορίς] *
[Αθήνα, τὰ παιδιά σου ακορπίσανε] *
(Ανέκδοτα ποιήματα)

ΜΑΡΙΟΣ ΜΑΡΚΙΔΗΣ: Ο Χάκκος και οι άλλοι
ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΩΣΤΑΒΑΡΑΣ: Μάριος Χάκκος, μιά περίπτωση της ελληνικής πεζογραφίας
ΠΗΡ ΠΑΟΛΟ ΠΑΖΟΛΙΝΙ (μετ. Βαγγέλης Ήλιου): Μπαλάντα για τις μετρίτες
ΓΙΑΝΝΟΣ ΔΙΔΟΣ: Σήμερα είναι το Πιέρ Παόλο Παζολίνι
ΤΟΜΑΣ ΜΑΝΝ (μετ. Νανά Ήσικια): Γράμμα στον Carl Maria Weber
ΑΓΙΟΣ ΑΓΓΟΥΣΤΙΝΟΣ (μετ. Φραγκίσκη Άμπατζοπούλου): Έξομολογήσεις
ΕΜΙΛΙΟ ΚΑΝΕΤΤΙ (μετ. Νίκος Δάμος): Οι επικλήσεις των τερλών
ΠΑΝΟΣ ΚΥΡΙΑΣΣΗΣ: Ανθρακωρύχος * Η αλλαγή * Ο θάνατος του κίονου * Αντιγόνη *
Τό μπόι * Οι μάγοι * Στο βιβλίο * Ο κοινός της επιτορής
ΑΝΔΡΕΑΣ ΝΙΝ (μετ. Άννα Μωραΐτη-Παναγιωτοπούλου): Η Μάγικα
ΠΗΡΕΑΣ ΑΛΑΒΕΡΑΣ: Άντ' τις άσπυρής και τή Τροάγο
ΦΡΑΝΣΙΣ ΖΙΩΚ (μετ. Βαγγέλης Κίτσος): Ή Ήδεια
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΣΑΧΙΝΗΣ: Ένα μυστήριο σταθμός στην ιστορία του «είδους»
(Ο Tom Jones του Henry Fielding)
ΙΝΤΡΑΝ (μετ. Παντελής Καρακάσης): Πέντε ποιήματα
ΜΑΝΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ: Οι καλύτερες στα θεμάτια ομοτήρια δέν έχουν φίλο
ή κλεψύδρα

Κώστας Γεωργιοπούλου, Δημήτρης Ποναράτος, Άντρια Άγγελος,
Κώστας Κουτούλας, Μάνος Τσιλιμής
Σέ α' πρόσωπο (Ο Γιάννης Μιγάδης για τή Σοφισμένη του)
Ή κρίση του βέλτου (άπό τόν Νίκο Κολοβό)
Ή κρίση του νεοκατογράφου (άπό τόν Νίκο Κολοβό)
Ή κρίση του βέλτου (άπό τόν Σπύρο Τσακιά, Θανάση Θ. Νιάχο)
Ή άδεια: Περνήκη Δαλακούρα, Τάσος Ρώσος, Στέλιος Γεράνης

Σχέδια και ζωγραφική του Γιάννη Μιγάδη

Ιούλιος - Αύγουστος '82

16

διπλό τεύχος: άρχ. 150

ΔΙΑΒΑΖΩ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τό δεκαπενθέμερο ΔΙΑΒΑΖΩ είναι:

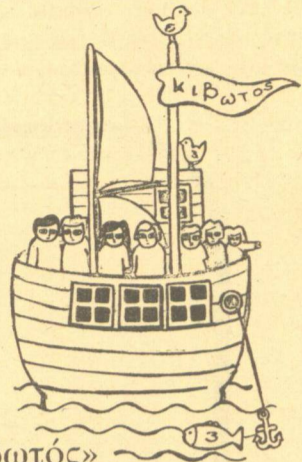
Ένα περιοδικό μύησης στό έργο κορυφαίων διανοητών και στά σύγχρονα πνευματικά και κοινωνικά προβλήματα.

Ένα όργανο κριτικής παρέμβασης στην πνευματική επικαιρότητα του τόπου.

Ένα θέμα ελεύθερης διαπάλης ιδεών και αντιμετώπισης των πνευματικών φαινομένων του καιρού μας.

Σέ κάθε τεύχος:

- Αφιέρωμα σ' ένα συγγραφέα ή σ' ένα θέμα για τό όποιο έχουν γραφτεί βιβλία (συνεργασία με τό Magazine Littéraire).
- Συνέντευξη μ' έναν άνθρωπο του βιβλίου (συγγραφέα, μεταφραστή, εκδότη κλπ.).
- Πρωτότυπο ρεπορτάζ για ένα επίκαιρο ή... άνεπικαιρο θέμα.
- Κριτική και παρουσίαση δεκάδων βιβλίων.
- Πολυκριτική για ένα... προβληματικό βιβλίο.
- Πίνακας με τά εμπορικότερα βιβλία του δεκαπενθέμερου.
- Ανταπόκριση από μία ξένη χώρα.
- Επιφυλλίδα για ένα πνευματικό θέμα.
- Βιβλιογραφικό δελτίο με άδες τίς νέες εκδόσεις.
- Άποδελτίωση των βιβλιοκριτικών του ήμερησιου και περιοδικού τύπου και πολλά άλλα.

«κιβωτός»

ΥΠΟΓΕΙΟ: παιδικά βιβλία

έκπαιδευτικά παιχνίδια

ΙΣΟΓΕΙΟ: βιβλία, περιοδικά, χαρτικά

ΠΑΤΑΡΙ: έκθεση κολλάζ του Γ. Γαλάντη με τά εξώφυλλα του περιοδικού «ΔΙΑΒΑΖΩ».

ΔΡΑΓΑΤΣΗ 1 & ΒΑΣ. ΚΩΝ/ΝΟΥ ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΑΣΤΕΡΙ

ΙΤΑΛΟ ΚΑΛΒΙΝΟ: Οί Δύσκολοι Έρωτες

Ένας υπάλληλος, μιά παντρεμένη, ένας μύωπας, μιά κολυμβήτρια, ένας κακοποιός... άναζητούν λίγη ανθρώπινη έπαφή κι έπικοινωνία, προσπαθούν νά ζήσουν ένα «μοναδικό» έρωτα ή άπλά ένα έρωτικό χάδι... Συνήθως δέν τό κατορθώνουν γιατί οί έρωτες είναι δύσκολοι κι οί ανθρώπινες σχέσεις πολύπλοκες.

★

ΕΡΝΕΣΤΟ ΣΑΜΠΑΤΟ: Τό Τούνελ

«...σέ κάθε περίπτωση ύπήρχε ένα και μοναδικό τούνελ σκοτεινό και μοναχικό: τό δικό μου, τό τούνελ πού μέσα του είχαν κυλήσει τά παιδικά μου χρόνια, ή νιότη μου, ή ζωή μου όλόκληρη».

Ένα άπό τά άριστουργήματα τής λογοτεχνίας τής Άργεντινής.

★

ΜΟΧΑΜΕΝΤ ΣΟΥΚΡΙ: Τό Γυμνό Ψωμί

Ή σπαρακτική μαρτυρία ενός περιθωριακού του τρίτου κόσμου. Τό πέτρινο κρεβάτι του ήρωα στό νεκροταφείο, τά κορίτσια, τό σέξ, οί πόρνες, τό κρασί, τό λαθρεμπόριο, τό χασίς, ή φυλακή, ή πολιτική, τό μίσος, ό μουσουλμανισμός: κάθε σελίδα και μία βόμβα μολότωφ.

★

Π. ΜΠΡΥΚΝΕΡ: Τά Μαύρα Φεγγάρια του Έρωτα

Ένα μυθιστόρημα τής «αγριότητας». Οί ήρωές του, πλάσματα σημαδεμένα με τό στίγμα μιάς συναισθηματικής άναπηρίας, καταλήγουν νά βρίσκουν τήν εύτυχία μονάχα μέσα στό μίσος.

ΑΣΤΕΡΙ

ΣΟΛΩΝΟΣ 121 • ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ. 3606.597, 3619.802

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Gutenberg
ΣΟΛΩΝΟΣ 103 - ΤΗΛ. 3600.127 - 3629.402

- Ένα βοήθημα για τον Καθηγητή και το Μαθητή.
- Ένας οδηγός και φίλος του ενδιαφερόμενου για τα Γράμματα και την Εκπαίδευση στον τόπο μας.
- Ένας πρακτικός σύντομος στο μάθημα των Νέων Ελληνικών για τις τρεις τάξεις του Γυμνασίου.
- Ένα ολοκληρωμένο και πολύτιμο έργο.

Ζωή Κ. ΜΠΕΛΛΑ ★ Δημήτρης ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ

ΚΕΙΜΕΝΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ένα διδακτικό βοήθημα

Τόμος 1ος: Για την Α' Γυμνασίου Β' έκδοση

Τόμος 2ος: Για τη Β' Γυμνασίου Α' έκδοση

Τόμος 3ος: Για την Γ' Γυμνασίου (μέρος α') Β' έκδοση

Τόμος 4ος: Για την Γ' Γυμνασίου (μέρος β') Τυπώνεται

Τόμος 5ος: Ιστορία και Θεωρία Λογοτεχνίας Τυπώνεται

Μονοτονικό

Ο εκδοτικός οίκος μας, πιστός σε μια μακρά παράδοση στο χώρο του διδακτικού βιβλίου, δίνει στο κοινό το πεντάτομο βοήθημα για τα τρία γυμνασιακά ανθολόγια που από καιρό είχε αναγγείλει και προετοίμαζε. Γραμμένο με προσοχή και μεράκι, πάνω στις βάσεις της σύγχρονης Παιδαγωγικής και της μοντέρνας Φιλολογίας, δίχως ακροβατισμούς όμως ή προσφυγές σε απρόσιτες μεθόδους έρευνας και ανάλυσης, συστηματοποιημένο, πλήρες και αυτοδύναμο, απευθύνεται

στον απαιτητικό αναγνώστη, στον καθηγητή που μεριμνά και στον ανήσυχο μαθητή που ξέρει τι γυρεύει. Δουλεμένο τα τελευταία χρόνια από τους συγγραφείς και τους συνεργάτες τους, έρχεται να προσφέρει αυτό που αισθητά έλειπε από τη σχετική βιβλιογραφία, να προσκομίσει ένα νέο πνεύμα αντιμετώπισης των λογοτεχνικών κειμένων, να προτείνει τη δόκιμη και συγκροτημένη προσεγγιστική πορεία προς την αισθητική χαρά και την κατανόηση των ποικίλων «τρόπων» που έχει να εκφράζεται λογοτεχνικά το συναίσθημα κι ο στοχασμός, η μνήμη κι ο διάλογος των ανθρώπων.

Μία μεγάλη, σύγχρονη,
συνεπής ασφαλιστική εταιρία
- αγροτικῶν καὶ γενικῶν
ασφαλειῶν -
μέ δίκτυο ἐξυπηρέτησης
ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη στήν Ἑλλάδα,
πού προσφέρει τὰ κέρδη της
σέ ἀναπτυξιακούς, κοινωνικούς
καὶ πολιτιστικούς σκοπούς.

Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ

ΚΟΝΤΑ ΣΑΣ Ο,ΤΙ ΚΙ ΑΝ ΤΥΧΕΙ